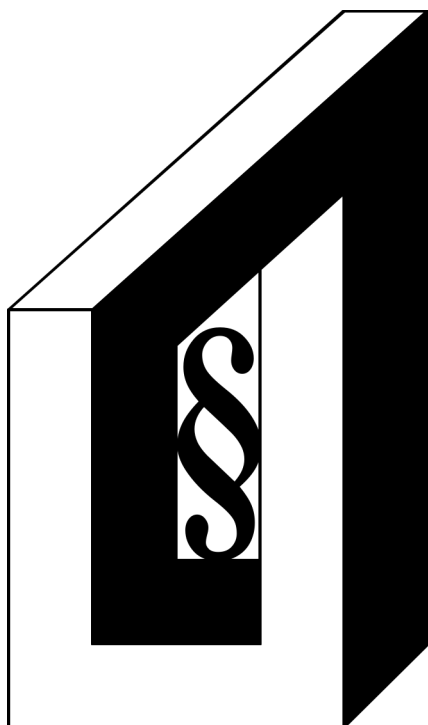

lingua legis

Czasopismo Instytutu Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego
pod auspicjami Polskiego Towarzystwa Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych TEPIS

Czasopismo „Lingua Legis” ma za sobą dwudziestoletnią historię. Ukazywało się w latach 1994-2014 nakładem Wydawnictwa Translegis (do 2005 roku Wydawnictwa TEPIS) pod auspicjami Polskiego Towarzystwa Tłumaczy Ekonomicznych, Sądowych i Prawniczych TEPIS, zaś od 2006 roku – pod auspicjami Polskiego Towarzystwa Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych TEPIS, pod opieką naukową prof. dr hab. Barbary Zofii Kielar, nestora teorii tłumaczenia prawniczego, oraz pod redakcją dr Danuty Kierzkowskiej, prezesa PT TEPIS w latach 1990-2014.

Na mocy umowy z 12 listopada 2015 roku Wydawnictwo Translegis przekazało prawa wydawnicze i autorskie do czasopisma Instytutowi Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego, najstarszej jednostce uniwersyteckiej kształcącej tłumaczy w Polsce, członka EMCI, EMT i CIUTI. Instytut Lingwistyki Stosowanej UW będzie kontynuował, we współpracy z TEPIS-em, tradycję wydawania wielojęzycznego czasopisma naukowego poświęconego teoretycznym i praktycznym aspektom przekładu specjalistycznego, udostępniając kolejne roczniki na stronie www.lingualegis.ils.uw.edu.pl i publikując je w wersji tradycyjnej.

REDAKCJA

KOLEGIUM REDAKCYJNE (Editorial Team)

Redaktor Naczelna (Editor-in-Chief)

dr Anna Jopek-Bosiacka

Sekretarz Redakcji (Editorial Assistant)

dr Hanna Salich

Redaktorzy Tematyczni (Editorial Board)

dr hab. Ewa Gruszczyńska (dział polski)

dr Agnieszka Biernacka (dział hiszpański)

dr Marta Czyżewska (dział niemiecki)

dr Eryk Stachurski (dział francuski)

dr Edward Szędzielorz (dział rosyjski)

mgr Agnieszka Hein (dział angielski)

Redaktor Techniczny (Technical Editor)

mgr Witold Woicki

RADA NAUKOWA (Advisory Board)

prof. UW dr hab. Krzysztof Hejwowski
(Uniwersytet Warszawski)

prof. dr hab. Małgorzata Tryuk
(Uniwersytet Warszawski)

dr hab. Łucja Biel
(Uniwersytet Warszawski)

mgr Zofia Rybińska (prezes TEPIS)

prof. Erik Hertog (KU Leuven, Belgia)

prof. Sabine Braun
(University of Surrey, Wlk. Brytania)

doc. dr Marta Chromá
(Uniwersytet Karola w Pradze, Czechy)

RECENZENCI (Reviewers)

prof. dr hab. Zygmunt Saloni
(Uniwersytet Warszawski)

dr hab. Łucja Biel
(Uniwersytet Warszawski)

dr hab. Ewa Gmurzyńska
(Uniwersytet Warszawski)

dr Agnieszka Biernacka
(Uniwersytet Warszawski)

dr Katarzyna Biernacka-Licznar
(Uniwersytet Wrocławski)

dr Agnieszka Choduń
(Uniwersytet Szczeciński)

dr Justyna Giczela-Pastwa
(Uniwersytet Gdański)

mgr Anna Piechowska
(Trybunał Sprawiedliwości
Unii Europejskiej)

KONTAKT

Adres: Redakcja „Lingua Legis”, ul. Dobra 55, 00-312 Warszawa

Strona internetowa: www.lingualegis.ils.uw.edu.pl

E-mail: lingualegis@uw.edu.pl

© Copyright by Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Warszawa 2015
PL ISSN 1231-5370

OD REDAKCJI

W bieżącym numerze czasopisma naukowego *Lingua Legis* prezentujemy artykuły dotyczące przekładu specjalistycznego w ujęciu historycznym, poprawności językowej tekstów specjalistycznych, tłumaczenia terminologii specjalistycznej oraz recenzję publikacji poświęconej nowemu rozwiązaniu technologicznemu w badaniach nad zrozumiałością tekstów użytkowych.

Zeszyt otwiera dział *Teoria i historia przekładu specjalistycznego* i zawarty w nim artykuł autorstwa **Danuty Kierzkowskiej** pt. „Status teorii tłumaczenia i wiedzy praktycznej w nauczaniu zawodu tłumacza w polskiej perspektywie historycznej”, traktujący m.in. o sposobie postrzegania zawodu tłumacza w Polsce na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci oraz o najważniejszych szkołach tłumaczenia w Polsce i jej założycielach.

W dziale drugim – *Język polski dla tłumaczy* – prezentujemy artykuł autorstwa **Ewy Gruszczyńskiej** pt. „Polskie wzory korespondencji dyplomatycznej a poprawność językowa”. Autorka omawia przykłady różnorodnych błędów językowych spotykanych w dokumentach wymienionych w tytule, w dokumentach powstających na ich podstawie i w tłumaczeniach wzorów korespondencji dyplomatycznej, podkreślając przy tym ich rangę oraz konieczność poprawienia wskazanych błędów.

Dział trzeci – *Terminologia* – otwiera artykuł autorstwa **Łucji Biel, Anny Jopek-Bosiackiej i Katarzyny Wasilewskiej** pt. „Mediacje w sprawach cywilnych w Polsce – analiza terminologii polskiej i angielskiej”. Artykuł ma zaznajomić tłumaczy nie tylko z terminologią z zakresu mediacji w sprawach cywilnych, ale też z samą instytucją mediacji, której popularność w Polsce będzie według przewidywań Auterek rosła. Artykuł autorstwa **Katarzyny Łuszczyńskiej-Niemiec** pt. „Alcune differenze terminologiche tra il sottocodice giuridico italiano e svizzero” dotyczy różnic terminologicznych pomiędzy językiem prawniczym we Włoszech i w szwajcarskim kantonie Ticino, które Autorka omawia na przykładzie wybranej terminologii z zakresu prawa karnego. W artykule pt. „Terminologia dotycząca postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości Unii Europejskiej” **Dariusz Koźbiał** przybliży Czytelnikowi zasady funkcjonowania Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (jego skład, kompetencje i tryb postępowania przed nim) oraz podstawową terminologię. Dział zamyka artykuł autorstwa **Julity Śmigielskiej** pt. „(Im)migrants, asylum seekers and refugees – wybrana terminologia anglojęzyczna w unijnych aktach prawnych i jej polskie ekwiwalenty” dotyczący kwestii językowych związanych z bardzo aktualnym zagadnieniem polityki imigracyjnej Unii Europejskiej.

Bieżący numer zamyka recenzja autorstwa **Agnieszki Przybyły-Wilkin** dotycząca monografii pod redakcją Włodzimierza Gruszczyńskiego i Macieja Ogrodniczuka pt. „JASNOPIS czyli mierzenie zrozumiałości polskich tekstów użytkowych”.

Życzymy przyjemnej lektury.

SPIS TREŚCI

TEORIA I HISTORIA PRZEKŁADU SPECJALISTYCZNEGO

Danuta Kierzkowska

Status teorii tłumaczenia i wiedzy praktycznej w nauczaniu zawodu tłumacza
w polskiej perspektywie historycznej 5

JĘZYK POLSKI DLA TŁUMACZY

Ewa Gruszczyńska

Polskie wzory korespondencji dyplomatycznej a poprawność językowa..... 20

TERMINOLOGIA

Łucja Biel, Anna Jopek-Bosiacka, Katarzyna Wasilewska

Mediacje w sprawach cywilnych w Polsce – analiza terminologii
polskiej i angielskiej..... 35

Katarzyna Łuszczyńska-Niemiec

Alcune differenze terminologiche tra il sottocodice giuridico
italiano e svizzero..... 53

Dariusz Koźbiał

Terminologia dotycząca postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości
Unii Europejskiej 67

Julita Śmigielska

(Im)migrants, asylum seekers and refugees – wybrana terminologia
anglojęzyczna w unijnych aktach prawnych i jej polskie ekwiwalenty..... 88

RECENZJE

Agnieszka Przybyła

RECENZJA KSIĄŻKI:

Włodzimierz Gruszczyński, Maciej Ogrodniczuk (red.) (2015),
JASNOPIS czyli mierzenie zrozumiałości polskich tekstów użytkowych.
Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR. 214 stron.

ISBN 978-83-7545-649-3 100

STATUS TEORII TŁUMACZENIA I WIEDZY PRAKTYCZNEJ W NAUCZANIU ZAWODU TŁUMACZA W POLSKIEJ PERSPEKTYWIE HISTORYCZNEJ

Danuta Kierzkowska

Dr Danuta Kierzkowska jest tłumaczem, nauczycielem tłumaczenia, redaktorem i autorem książek i artykułów na temat teorii i praktyki tłumaczenia prawniczego. Do jej dorobku należą m.in. „Tłumaczenie prawnicze” i „Kodeks tłumacza przysięgłego z komentarzem 2011”. Autorka artykułu była redaktorem naczelnym czasopisma Lingua Legis w latach 1994-2014, obecnie jest redaktorem naczelnym Wydawnictwa Translegis i prezesem honorowym Polskiego Towarzystwa Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych TEPIŚ.

Słowa kluczowe: translatoryka, wiedza praktyczna, zawód tłumacza, tłumacz prawniczy, współpraca z praktykami

Wstęp

Nauczanie zawodu tłumacza na polskich uczelniach, zwłaszcza nauczanie zawodu tłumacza prawniczego, które w ostatniej dekadzie XX wieku było programem studiów podyplomowych na czterech uniwersytetach, zaś w pierwszej dekadzie XXI wieku – już na kilkudziesięciu uczelniach, skłania do przypomnienia, zwłaszcza młodym translatorykom i adeptom zawodu tłumacza, historii statusu teorii tłumaczenia w językoznawstwie, statusu tłumaczenia w prawie autorskim i poglądów reprezentowanych przez społeczeństwo z perspektywy sytuacji zastanej w tej dziedzinie w 2015 roku. Po określeniu statusu tłumaczenia w trzech aspektach: jako dziedziny nauki, prawa i świadomości społecznej, dalsze rozważania skupiają się na współczesnym nauczaniu zawodu tłumacza oraz wykorzystaniu w tym zakresie wiedzy praktycznej.

1. Status teorii tłumaczenia w językoznawstwie XIX i XX wieku

Aby uzmysłwić sobie miejsce translatoryki wśród innych dziedzin nauki kiedyś i dzisiaj oraz poznać poglądy uczonych na ten temat, należy zapoznać się z krótkim zarysem historii językoznawstwa, którego zakres był i w jakimś stopniu ciągle jest zadziwiająco niejednoznaczny. W każdym razie do połowy ubiegłego stulecia darmo byłoby szukać tłumaczenia na liście dziedzin, które w Polsce stanowiły przedmiot badań naukowych, nie mówiąc o nauczaniu tłumaczy.

Językoznawstwo jako dziedzina nauki, która właściwie od niedawna obejmuje teorię, praktykę i nauczanie tłumaczenia, przechodziło długotrwałą ewolucję poglądów pełną kontrowersji co do tego, co ma być jego przedmiotem. Językoznawstwo w swojej

pierwotnej postaci, nazywane potem „językoznawstwem czystym”, oznaczało dyscyplinę nauk humanistycznych, której głównym przedmiotem poznania jest język badany w ramach filologii.

Dopiero na początku XIX wieku rozróżniono językoznawstwo czyste i językoznawstwo stosowane, nazywane również lingwistyką stosowaną. Do tej ostatniej dziedziny zaliczano pierwotnie tylko metodykę nauczania języków obcych, zwaną potem glottodydaktyką, dopiero wiele lat później – teorię tłumaczenia, zwaną również translatoryką lub przekładoznawstwem.

Po raz pierwszy rozróżnienia między lingwistyką czystą i stosowaną dokonał A. F. Bernhardt w 1801 roku wzorem matematyków (por. Grucza 2001). Początkowo niewiele z tego wynikało, ponieważ nikt nie kontynuował tej koncepcji przez wiele dziesięcioleci, dopóki w 1870 roku Jan Nieciśław Baudouin de Courtenay, polski językoznawca i jeden z najwybitniejszych językoznawców swej epoki, nie uznał za konieczne wyróżnienie i wyodrębnienie lingwistyki stosowanej. Natomiast inni jeszcze długo kwestionowali naukowość lingwistyki stosowanej zajmującej się praktycznym aspektem badań językoznawczych – wielu nie uporało się z tym problemem po dzień dzisiejszy (Grucza 2001). Pogląd ten co prawda wyrażał się w ostatniej dekadzie XX wieku zaledwie w niechęci do podejmowania badań w tej dziedzinie, ale został odnotowany jako symptomatyczny dla ewolucji myśli naukowej w tym zakresie. Bowiem po „funkcjonalnym” przewrocie w językoznawstwie pod koniec lat 80. oraz w latach 90. i ukierunkowaniu na badanie aspektów kognitywnych, komunikacyjnych i społecznych użycia języka od niemal dwóch dekad nie kwestionuje się w literaturze międzynarodowej naukowości badań stosowanych w językoznawstwie, zwanych w Polsce w niektórych ośrodkach nieco mylnie „lingwistyką stosowaną” (w literaturze anglojęzycznej termin „lingwistyka stosowana” oznacza wyłącznie glottodydaktykę).

Traktowanie przedmiotu lingwistyki stosowanej, a zwłaszcza teorii tłumaczenia, jako praktycznej umiejętności niezasługującej na badania naukowe, było powszechne wśród uczonych przez długie dziesięciolecia, chociaż translatoryka jest uznawana za dyscyplinę naukową w wielu krajach już od lat 70.

Mimo różnych poglądów na temat zakresu lingwistyki stosowanej, dość szybko osiągnięto jednak konsensus co do tego, że jej zasadniczym elementem są językoznawcze studia kontrastywne, służące głównie nauczaniu języków. Utworzenie w 1959 roku Ośrodka Językoznawstwa Stosowanego w Waszyngtonie wywarło wpływ na zainteresowanie polskich uczonych tą dziedziną: Profesor Ludwik Zabrocki w 1964 roku stworzył pierwszy w naszym kraju Zakład Językoznawstwa Stosowanego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Czasopismo wydawane przez ten zakład nosiło znamienne nazwę „Glottodidactica”, co przyczyniło się do stworzenia polskiego terminu „glottodydaktyka” na określenie metodyki nauczania języków obcych (Grucza 2001).

Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych we wszystkich polskich instytutach neofilologicznych zaczęły powstawać odrębne zakłady lingwistyki stosowanej

lub metodyki nauczania, z których – niezależnie od nazwy – wszystkie zajmowały się glottodydaktyką, czyli nauczaniem języków obcych. Pierwszą placówką zajmującą się teorią tłumaczenia był Zakład Lingwistyki Formalnej Uniwersytetu Warszawskiego, kierowany przez Olgierda Wojtasiewicza, później założyciela Wyższego Studium Języków Obcych, pierwszej w Polsce szkoły kształcącej tłumaczy, której najlepsze tradycje były następnie kontynuowane przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, działający w latach 1973-1997 pod kierunkiem profesora Franciszka Gruczy. Dopiero wtedy działalność naukowa i dydaktyczna była prowadzona w zakresie lingwistyki stosowanej w obydwu specjalnościach: glottodydaktycznej i translatorskiej.

Konkludując, można powiedzieć, że od chwili wyodrębnienia lingwistyki stosowanej przez Jana Niecisława Baudouin de Courtenay w 1870 roku, dziedziny pierwotnie obejmującej zaledwie nauczanie języków, do chwili założenia w 1963 roku WSJO – pierwszej szkoły kształcącej tłumaczy, musiało minąć prawie sto lat, żeby świat nauki uznał, iż teoretyczne i praktyczne aspekty dziedziny zwanej translatoryką lub przekładoznawstwem zasługują na uwagę uczonych. Niestety, jeszcze do końca XX wieku tylko nieliczne polskie uczelnie podzielały ten pogląd, który dopiero po roku 2000 stał się powszechny na tyle, że dzisiaj już nikt nie ma odwagi negować potrzeby rozwijania badań translatorycznych i nauczania tłumaczy.

2. Status tłumaczenia w prawie autorskim

W XIX wieku powszechny był pogląd, że wystarczy znać język obcy, aby być tłumaczem, ale trzeba mieć charyzmę, aby być autorem dzieła oryginalnego. Pogląd ten odnosił się zwłaszcza do pisarzy i niezwykłości ich dzieł literackich, które mogły być stworzone jedynie przez umysł wybitnie utalentowany z łaski Boga, uskrzydłonych muz i innych sił nadprzyrodzonych. W tym kontekście pogląd powszechny nie tylko wśród ludzi niewykształconych, iż zastosowanie gramatyki obcego języka w „prymitywnej” czynności tłumaczenia, lub też „przepisywanie tekstu w innym języku”, zwłaszcza tekstu nieliterackiego, degradował tłumaczenie do poziomu tekstu, który nie zasługuje na ochronę prawem autorskim. Wyjątkiem byli co prawda tłumacze literatury pięknej, otoczeni mitem wrodzonego talentu i traktowani podobnie jak autorzy dzieł literackich w przeciwieństwie do tłumaczy nieliterackich, którzy byli powszechnie lekceważeni jako wykonujący „mechaniczną czynność przepisywania cudzych myśli”. Grucza (1999: 3) tak ujmuje tę kwestię:

„[...] akty [translatora] mające na celu zrozumienie cudzych wyrażień/tekstów wymagają pewnego wysiłku kreatywnego, choć oczywiście raz mniejszego, a raz większego. Mówienie w odniesieniu do nich o dekodowaniu i przedstawianiu ich w taki sposób, jakby umysły ludzkie realizowały te akty „automatycznie”, świadczy po prostu o niezrozumieniu natury języków ludzkich. W rzeczywistości akty (z)rozumienia implikują tego rodzaju operacje, co zgadywanie, domyslanie się, interpretacja itd. W wielu przypadkach słuchacz/czytelnik, a więc również trans-

lator, musi w dużej mierze po prostu sam wykreować sens (znaczenie) słuchanych/czytanych wyrażień/tekstów.”

Niestety, nawet do dnia dzisiejszego przedstawiciele fiskusa ulegają często takim poglądom, odmawiając tłumaczom tekstów nieliterackich przywilejów podatkowych z tytułu korzystania z praw autorskich (Kierzkowska 2005: 166), które ich zdaniem przysługują wyłącznie tłumaczom literatury pięknej.

Na szczęście, po kilkudziesięciu latach dyskusji, które toczyły się od początku XIX wieku na europejskim forum, pierwsza międzynarodowa konwencja prawa autorskiego została oparta na tezie, że tłumaczenie (bez przymiotnika!) jako opracowanie zasługuje na ochronę na równi z dziełem oryginalnym (Kierzkowska 2005: 164). To, co dla współczesnego tłumacza jest dzisiaj oczywiste, w 1886 roku wymagało przy formułowaniu przepisu na ten temat w konwencji berneńskiej (art. 2 ust. 3) przekonującego uzasadnienia, co w tamtej epoce nie było łatwe.

Argumenty tłumaczy uzasadniające twórczy charakter ich dzieł pozostały i są nadal przekonujące, ponieważ zwracają uwagę na nieprzystawalność struktur językowych, kultur i związanych z nimi systemów krajów języka docelowego. Różnice w tym zakresie są wystarczającym powodem, żeby zakładać niepowtarzalność każdego tłumaczenia, które w ten sposób musi być uznane za „przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia”. Z tego powodu od 1926 r., tuż po odzyskaniu państwowości, ustawodawca polski traktował tłumaczenie, znajdujące się w kategorii „opracowanie cudzego utworu”, jako przedmiot prawa autorskiego. Pomijając więc bezsensowne dyskusje biurokratów na temat „tłumaczenia twórczego i nietwórczego”, można powiedzieć, że od początku tłumaczenie w prawie autorskim było i w dalszym ciągu jest przedmiotem jego ochrony (art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. z późn. zmianami) (Błęszyński 1996).

W świetle prawa dzieło tłumacza zasługuje więc na takie samo uznanie, jak oryginał stworzony przez autora, zaś pogląd o drugorzędności roli tłumacza, który jakoby tworzy w cieniu autora, może być podzielany tylko przez tych, którzy nie są świadomi, iż tłumacz zawsze jest równocześnie autorem swojego dzieła. Niestety, poglądy przeciwne są ciągle w społeczeństwie rozpowszechnione.

3. Zawód tłumacza w świadomości społeczeństwa

Sięgając do pradziejów wykonywania czynności tłumaczenia, podobnie zresztą jak i w przypadku wielu innych czynności człowieka niezbędnych do przetrwania, nie można powiedzieć, że na przestrzeni wieków tłumaczeniem zajmowali się wyłącznie profesjonaliści, których po prostu na samym początku nie było. Najpierw więc zwykli ludzie, niemający szczególnych aspiracji intelektualnych, musieli sami nauczyć się języka obcego, aby przekonująco zachęcić cudzoziemców – na przykład potencjalnych

nabywców towarów oferowanych na sprzedaż, lub poznać język wrogów – tylko po to, żeby przetrwać. A potem, pomagając swoimi umiejętnościami innym, stali się tłumaczami (por. Gruzca 1998: 3).

Podobnie zaczyna się historia zawodu lekarza i zawodu prawnika. Najpierw bowiem „zwykli ludzie” poznawali właściwości ziół i innych środków leczniczych, stosując je na sobie i na innych, zanim zaczęto ich nazywać lekarzami. Ci zaś, którzy umieli czytać i pisać, poznawali „mądre księgi”, dzielili się swoją wiedzą i doradzali innym, jak uniknąć więzienia lub zawrzeć dobrą umowę, zanim zaczęto nazywać ich prawnikami. O ile jednak ci, co leczyli i ci, co radzili innym potrafili sobie zapewnić godny status społeczny, o tyle ci, co pomagali porozumiewać się z innymi w obcych językach, stali się ofiarami fatalnego niepowodzenia. Dzieje zawodu tłumacza ukazują na ogół jego niski status społeczny we wszystkich krajach i cywilizacjach. Skąd to niepowodzenie?

Może przyczyną była o wiele mniejsza spektakularność „skuteczności” zawodu tłumacza w porównaniu z zawodem lekarza lub prawnika wynikająca zarówno ze zwyczajowej anonimowości tłumacza tekstów utrwalonych na piśmie, jak też z ulotnością słowa żywego wypowiedzianego przez tłumacza ustnego. Chociaż organizacje zawodowe różnych profesji powstawały co prawda dopiero w czasach współczesnych, to jednak lekarze i prawnicy zorganizowali się jako grupy zawodowe i uzyskali wysoki prestiż społeczny o wiele wcześniej. Zostawiając ostateczną ocenę przyczyn tego zjawiska socjologom, można z całą pewnością stwierdzić, że mimo niewątpliwej przydatności społecznej tłumacze w historii swojego zawodu nie zawsze byli doceniani i ich status społeczny był najczęściej niski, co dobrze ilustrowało miejsce tłumacza w orszaku możnowładcy gdzieś na końcu wśród służby (Pietkiewicz 1998).

Z drugiej strony faktem historycznym jest również to, że na skalę światową tłumacze zdołali się zorganizować i określić swoją tożsamość zawodową nie wcześniej niż w drugiej połowie XX wieku, a w wielu krajach dopiero pod koniec zeszłego stulecia.

Podczas Konferencji Generalnej UNESCO, która odbyła się w Nairobi w 1976 r. już po powstaniu Międzynarodowej Federacji Tłumaczy (w 1953 r.), z inicjatywy Federacji FIT przedstawiono projekt i następnie uchwalono „Zalecenia nt. ochrony praw tłumaczy i tłumaczeń oraz praktycznych środków poprawy statusu tłumaczy”. Intencją autorów tego dokumentu było – między innymi – objawienie światu prawdy zawartej w punkcie 11. Zaleceń, który brzmi:

„11. Państwa członkowskie powinny uznać zasadę, że tłumaczenie jest samodzielną dyscypliną, wymagającą wykształcenia, które różni się od samego nauczania języka i wymaga specjalnego kształcenia. Państwa członkowskie powinny współdziałać w prowadzeniu kształcenia tłumaczy w zakresie redagowania tekstów, głównie w porozumieniu z organizacjami i stowarzyszeniami zawodowymi tłumaczy, uniwersytetami i innymi instytucjami szkoleniowymi, a także w organizacji seminariów i praktyk zawodowych dla tłumaczy. Należałoby również uznać celowość stworzenia tłumaczom możliwości kształcenia ustawicznego.”

Z zapisu tego zalecenia wynika, między innymi, że umiejętność tłumaczenia „wymaga specjalnego kształcenia”. Ten absolutny dla tłumaczy truizm nie jest ciągle twierdzeniem oczywistym dla sporej części społeczeństwa, w tym również dla osób skądinąd wykształconych. Ilustracją tego stanu świadomości społecznej był przebieg obrad międzyresortowej konferencji uzgadniającej rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie biegłych sądowych i tłumaczy przysięgłych, które zostało następnie wydane z datą 8 czerwca 1987 roku.

Ówczesny przedstawiciel Stowarzyszenia Tłumaczy Polskich, zaproszony przez ministra sprawiedliwości z głosem doradczym, oświadczył, że przybył wyłącznie po to, aby w proteście demonstracyjnie opuścić obrady, ponieważ w przedłożonym uczestnikom konferencji projekcie nowelizacji tego rozporządzenia nie uwzględniono postulatu STP o dodanie umiejętności tłumaczenia do znajomości języka obcego jako warunku, który miał być spełniony przez kandydata na tłumacza przysięgłego. W uzasadnieniu stanowiska przewodawcy przewodniczący obrad, ówczesny wiceminister sprawiedliwości, wypowiedział znamienne słowa: „Moim zdaniem każdy kto zna język obcy potrafi automatycznie tłumaczyć.” Na szczęście Pan Minister był na tyle śmiały, że w wyniku dalszej dyskusji uznał jednak racje tłumaczy i dopuścił warunek posiadania „umiejętności tłumaczenia” za niezbędny do spełnienia przez adepta zawodu tłumacza sądowego. Warunek ten obowiązuje do chwili obecnej. Co prawda ustawodawca nie zadbał wtedy (w 1987 r.) o przepisy, które umożliwiałyby sprawdzenie, czy warunek ten został spełniony, ale powód tego zaniechania był również symptomatyczny dla świadomości społecznej: przecież kandydat na tłumacza przysięgłego ma dokumentować swoje kwalifikacje dyplomem magistra filologii odpowiedniej dla danego języka. A kto zna język obcy, może – przecież – być „automatycznie” tłumaczem.

Po latach okazało się, że pogląd o „automatycznej umiejętności tłumaczenia” ciągle święci triumfy wśród przedstawicieli ustawodawcy, którzy kierując się takim właśnie przekonaniem dali temu wyraz w ustawie o zawodzie tłumacza przysięgłego (uztp). Obciążeni fatalnym balastem zadawnionych przesądów, założyli w chwili wydania tej ustawy w 2004 roku, że każdy filolog umie tłumaczyć i nie musi się wcale uczyć przekładu specjalistycznego, aby przystąpić do egzaminu na tłumacza przysięgłego. Co gorsza – w projekcie nowelizacji tej ustawy wniesionej do Sejmu na początku 2008 roku – założono, że nawet absolwent dowolnych studiów niefilologicznych potrafi sam się przygotować do tego egzaminu i wcale nie musi obowiązkowo odbyć podyplomowych studiów w zakresie tłumaczenia, co ustawodawca zaakceptował, wykreślając ten obowiązek w art. 2 pkt 5 uztp w imię łatwiejszego dostępu do zawodu tłumacza mocą ustawy z dnia 25 marca 2011 roku o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców. Niestety, dyskusja z decydentami-nietłumaczami, którzy kierując się złe pojętym interesem usługobiorców tłumaczy, będzie dopóty bezskuteczna, dopóki nie zrozumieją, iż błędem jest przedkładanie niskiej ceny za usługę oferowaną przez niedokształconego tłumacza ponad jakość tłumaczenia.

Natomiast w dyskusji prowadzonej w ramach tzw. „deregulacji zawodów” w roku 2014 na temat kolejnej zmiany ustawy o zawodzie tłumacza przysięgłego z wielkim trudem przekonano przedstawicieli ustawodawcy, że warunkiem przystąpienia do egzaminu na tłumacza przysięgłego nie może być samo świadectwo maturalne. Niestety, nie udało się ustawodawcy przekonać o tym, że ukończenie studiów wyższych pierwszego stopnia, tj. studiów licencjackich, nie jest wystarczające do podjęcia tak odpowiedzialnego zawodu. W ten sposób dokonano kroku wstecz, głosząc ciągle pokutujące wśród społeczeństwa przekonanie, że „każdy kto zna język obcy potrafi tłumaczyć”. Przekonanie decydentów jest oparte na ignorancji co do definicji pojęć „znać język”, zwłaszcza „znać język specjalistyczny”, „znać język ojczysty”, oraz co do znaczenia terminu „umiejętność tłumaczenia”.

4. Nauczanie zawodu tłumacza na uczelniach polskich 1963–2015

Pierwsza zawodowa szkoła tłumaczy powstała pod nazwą Wyższe Studium Języków Obcych w Warszawie w 1963 r. Szkoła miała na celu kształcenie tłumaczy nieliterackich, zarówno ustnych, jak i pisemnych. Szkołą WSJO zarządzał profesor Olgierd Adrian Wojtasiewicz, kierownik Zakładu Lingwistyki Formalnej Uniwersytetu Warszawskiego. Jego *Wstęp do teorii tłumaczenia*, wydany w 1957 r. był pierwszą po wojnie rozprawą naukową poświęconą sztuce tłumaczenia.

Od 1973 roku do początku lat dziewięćdziesiątych Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego był jedyną w Polsce instytucją zajmującą się na tak szeroką skalę kształceniem tłumaczy oraz prowadzącą badania naukowe w zakresie translatoryki, której rola w tym okresie jako odrębnej dziedziny znacząco wzrosła.

Jak wynika z tego krótkiego zarysu historycznego, dzieje polskich instytucji kształcących tłumaczy datują się od 1963 roku, czyli dotyczą okresu sprzed ponad pięćdziesięciu lat. Jest to okres o ponad trzydzieści lat krótszy od tego, którym szczyci się Uniwersytet w Heidelbergu, gdzie najstarsza w Europie szkoła tłumaczy powstała w 1930 roku. Inne, równie znakomite, uniwersyteckie szkoły tłumaczy powstały w latach czterdziestych w Genewie (1941), Wiedniu (1943), Moguncji (1946), Innsbrucku (1946), Germersheim (1947), Saarbrücken (1948) i Georgetown (1949).

Doświadczenia polskie w zakresie kształcenia tłumaczy w latach 1963-1989 w kraju, który był wtedy skutecznie odcięty od reszty świata, nie przynosi nam bynajmniej ujmy. Przeciwnie, są osiągnięcia, którymi możemy się szczycić. Jednakże uwarunkowania polityczne, całkowicie niezależne od wysiłków uniwersyteckich ośrodków kształcących tłumaczy w naszym kraju, spowodowały, iż działały one na dużo mniejszą skalę i daleko od formuły szkoły zawodowej.

Uczelnie polskie dopiero w ostatniej dekadzie XX wieku stanęły w obliczu szybko rosnącego zapotrzebowania na pracę tłumaczy, którego nie można było pozostawić bez reakcji.

W latach dziewięćdziesiątych minionego stulecia powstały cztery nowe ośrodki kształcenia tłumaczy na poziomie podyplomowym: Szkoła Tłumaczy i Języków Obcych

Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Podyplomowe Studia dla Tłumaczy przy Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, Ośrodek Badań i Studiów Przekładowych Uniwersytetu Łódzkiego oraz Interdyscyplinarne Podyplomowe Studia Kształcenia Tłumaczy Instytutu Lingwistyki Stosowanej UW.

Poza wymienionymi wyżej i wieloma niewymienionymi – powstałymi po roku 2000 – ośrodkami podyplomowego kształcenia tłumaczy są oni kształceni coraz częściej na dziennych studiach filologicznych, bardziej lub mniej wybiórczo, na wyższym lub niższym poziomie zaawansowania, w ramach lokalnie projektowanych programów, bez próby koordynowania ich na skalę krajową, czy też narzucania im jakichkolwiek standardów.

Kształcenie tłumaczy przez Wydziały Filologiczne na różnych poziomach, nawet prowadzone w sposób spontaniczny i niedoskonały, było i jest niewątpliwie naturalną i pozytywną reakcją na zapotrzebowanie społeczne. Jest również przejawem powszechnego przekonania organizatorów o bliskim powiązaniu tej dziedziny właśnie z filologią, chociaż klasyczna formuła studiów filologicznych ciągle nie obejmuje dzisiaj nauczania tłumaczenia jako stałego jej elementu.

Obowiązujący od XIX wieku model studiów neofilologicznych, wywodzący się wprost z tradycji filologii francuskiej i niemieckiej jako naukowej dyscypliny badającej teksty, został w Polsce zreformowany w latach sześćdziesiątych. Prekursorem tej reformy był profesor Ludwik Zabrocki, ówczesny przewodniczący Komitetu Nauk Neofilologicznych Polskiej Akademii Nauk (Dębski 2002).

Założenia tej reformy w ogólnym zarysie przewidywały, że:

„...celem studiów neofilologicznych jest po pierwsze, biegła znajomość języka docelowego, po drugie uzyskanie przez absolwenta kompetencji zawodowych nauczyciela języka obcego. Kompetencje te uzyskały w curriculum rangę równą randze wiedzy filologicznej. Urzeczywistniona została w ten sposób koncepcja nauczycielskich studiów uniwersyteckich w zakresie neofilologii: studia neofilologiczne stały się de facto studiami zawodowymi” (Dębski 2002).

Tradycyjna formuła studiów filologicznych przewiduje więc również dzisiaj kształcenie w zasadzie nauczycieli języków obcych. Nie zmienia tego stanu rzeczy fakt, że władze niezależnych uczelni mają prawo samodzielnie poszerzyć zakres tych studiów o specjalność tłumaczeniową. Mogą, ale wcale nie muszą, zwłaszcza jeśli nie znajdują odpowiednio doświadczonych i chętnych do współpracy tłumaczy praktyków.

Duże zmiany wprowadzono w polskim systemie kształcenia w związku z koniecznością jego dostosowania do wymogów unijnych, w tym m.in. wprowadzenie systemu bolońskiego i podział studiów 5-letnich na 3-letnie i 2-letnie, wycofanie definiowanych na poziomie ministerialnym kierunków kształcenia i obowiązkowego wspólnego programu dla filologii obcej; przyznanie uczelniom autonomii w kształtowaniu programów kształcenia, wprowadzenie KRK (krajowych ram kwalifikacji) i efektów kształcenia w miejsce obo-

wiązkowych programów, wprowadzenie studiów o profilu ogólnoakademickim i o profilu praktycznym (z obowiązkowym wymogiem prowadzenia zajęć przez praktyków). Stało się to katalizatorem zmian i umożliwiło tworzenie translatoryk na studiach stacjonarnych.

Wiele uczelni korzysta więc ze swojej niezależności i wprowadza do tradycyjnych studiów filologicznych programy dla tłumaczy, zwłaszcza tłumaczy tekstów pragmatycznych, w tym głównie prawniczych, technicznych i ekonomicznych. Nie odbywa się to bez trudności w znalezieniu praktykujących tłumaczy, którzy zechcieliby i potrafiliby poprowadzić zajęcia specjalistyczne – programowo nieobjęte do niedawna kształceniem uniwersyteckim. Obecnie trudności te nie wynikają już z niedocenienia pragmatycznej wiedzy i umiejętności tłumaczy praktyków, którzy z rzadka mogą poszczycić się tytułami naukowymi, wszystkim wiadomo, że akademicy teoretycy, sami nie będący tłumaczami, nie są w stanie praktyków ze skromnym tytułem magistra zastąpić. Natomiast w związku z nowymi przepisami dotyczącymi profili kształcenia studia o profilu praktycznym muszą zatrudniać specjalistów z rynku do prowadzenia dość dużego odsetka godzin. Z doświadczeń organizatorów tych studiów wynika, iż podstawową trudnością w zatrudnianiu praktyków są niskie stawki oferowane przez uczelnie na studiach stacjonarnych, które podlegają innym zasadom finansowym niż studia niestacjonarne.

5. Rola tłumaczy praktyków w nauczaniu zawodu na uczelniach

W przeciwieństwie do wątpliwości podzielanych przez wiele dziesiątków lat przez europejskich i polskich akademików co do naukowych walorów lingwistyki stosowanej w zakresie translatoryki, wszyscy założyciele polskich podyplomowych szkół tłumaczy w ostatniej dekadzie XX wieku, którzy byli nauczycielami akademickimi, nie mieli żadnych wątpliwości co do korzyści wynikających z przekazywania wiedzy adeptom zawodu przez tłumaczy praktyków. Ich poglądy nie były dziełem przypadku, ponieważ wszyscy z nich mieli własne doświadczenia w tym zakresie, jako że sami byli również tłumaczami praktykami,

Założycielem Szkoły Tłumaczy i Języków Obcych Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu w 1992 roku był dr Witold Skowroński, wybitny tłumacz konferencyjny języka angielskiego i prezes Stowarzyszenia Tłumaczy Polskich. Podyplomowe Studia dla Tłumaczy Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie powstały w 1993 roku z inicjatywy prof. dr hab. Elżbiety Muskat-Tabakowskiej, wybitnej tłumaczki dzieł literackich i nieliterackich, znanej głównie z przekładów książek Normana Daviesa, lecz również w swoim czasie tłumaczki konferencyjnej. W roku 1994 utworzono Ośrodek Badań i Studiów Przekładowych Uniwersytetu Łódzkiego, którego założycielem był prof. dr James Hartzell, również tłumacz i nauczyciel tłumaczy, prawnik z wykształcenia.

Interdyscyplinarne Podyplomowe Studium Kształcenia Tłumaczy Instytutu Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego powstało w 1997 roku dzięki inicjatywie prof. dr hab. Andrzeja Kopczyńskiego, tłumacza konferencyjnego języka angielskiego i pierwszego prezesa Stowarzyszenia Tłumaczy Polskich.

Wymienieni założyciele podyplomowych szkół tłumaczy zasługują na upamiętnienie w historii nauczania zawodu ze względu na pionierski charakter ich dokonań. Dziś ich następcy, pracownicy naukowci zatrudniani przez uczelniane ośrodki kształcące tłumaczy, wywodzą się najczęściej również spośród tłumaczy praktyków lub z czasem się nimi stają, opierając następnie swoje badania naukowe na własnym doświadczeniu, co należy odnotować z uznaniem. Oczywiście postawa taka wynika z naturalnej motywacji w dobie upowszechniania idei „nauka w służbie społeczeństwa”, skoro kształcenie tłumaczy ma służyć temu celowi. Dlatego, aby być dobrym nauczycielem tłumaczy specjalistycznych, najlepiej mieć wykształcenie interdyscyplinarne.

Dobrym przykładem pod tym względem jest prof. dr hab. Barbara Zofia Kielar, nestorka teorii tłumaczenia prawniczego, filolog i prawnik z wykształcenia oraz w swoim czasie również tłumacz przysięgły języka angielskiego, której nieobca była specyfika tego zawodu. Dlatego, poza działalnością naukową, nie odmówiła pomocy tłumaczom praktykom w roli przewodniczącej komitetu redakcyjnego specjalistycznego czasopisma *Lingua Legis* wydawanego przez dwadzieścia lat (1994-2014) pod auspicjami PT TEPIS i adresowanego do tłumaczy praktyków.

Również obecnie wielu nauczycieli tłumaczenia na uczelniach polskich, w tym również w Instytucie Lingwistyki Stosowanej UW, posiada wykształcenie interdyscyplinarne, m.in. filologiczne i prawnicze. Wiele z tych osób aktywnie współpracuje z Towarzystwem TEPIS w zakresie doskonalenia zawodowego tłumaczy, co znakomicie wzbogaca ich wiedzę o praktycznych aspektach wykonywania tego zawodu.

Upowszechnianie praktycznej wiedzy o wykonywaniu zawodu tłumacza natrafiało na przeszkody ze strony władz uczelni w wyniku kolizji ministerialnych zasad zatrudniania pracowników uczelni z zapotrzebowaniem na praktyków, nie tylko wykształconych, lecz przede wszystkim doświadczonych. Ponieważ jednak doświadczenie wytrawnych profesjonalistów wskazywało na oczywiste pożytki płynące z udziału tłumaczy praktyków w procesie nauczania zawodu, Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego zawsze cenił sobie ich doświadczenie i wiedzę zawodową, czego instytucjonalnym wyrazem była współpraca z Polskim Towarzystwem Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych TEPIS, datująca się de facto od 1996 roku, na długo przed podpisaniem oficjalnego porozumienia.

Współpraca ta była owocna, ponieważ nie trzeba było nikogo przekonywać o wynikających z niej korzyściach. W latach 1990-1996 Instytut chętnie udzielał auspicjów wspólnie organizowanym konferencjom tłumaczy, udostępniał sale na spotkania tłumaczy i zapraszał członków TEPIS-u do dzielenia się swoim doświadczeniem translatorskim ze studentami studiów dziennych.

W 1997 roku, z inspiracji władz Towarzystwa TEPIS, ówczesny dyrektor ILS UW – prof. dr hab. Andrzej Kopczyński – przyjął propozycję współpracy z tłumaczami praktykami w ramach tworzenia programu pierwszych, wysoko specjalistycznych, studiów podyplomowych, które miały na celu kształcenie tłumaczy prawniczych, zwłaszcza tłumaczy przysięgłych. Po ustaleniu programu studiów, które były następnie realizowane z udziałem członków TEPIS-u, jesienią 1997 roku powołano Interdyscyplinarne Podyplomowe Studium Kształcenia Tłumaczy ILS UW i ogłoszono nabór słuchaczy pierwszego roku studiów zaplanowanych na dwa lata, z czasem skróconych do jednego roku. Można więc powiedzieć, że w jubileuszowym roku 2015 Towarzystwo TEPIS mogło szczycić się również ćwierćwieczem wielostronnie pożytecznej i ciągle pogłębiającej się współpracy z Instytutem Lingwistyki Stosowanej UW.

6. Kształcenie tłumaczy w okresie 2000–2015

Zmianę w postawie uczelni do nauczania tłumaczenia można było najlepiej dostrzec w ich stosunku do nieakademickich tłumaczy praktyków, tj. niebędących stałymi pracownikami zatrudnionymi przez uczelnie, które zaledwie zlecają praktykom okresowe prowadzenie praktycznej nauki zawodu na zajęciach dla studentów studiów dziennych i słuchaczy studiów podyplomowych.

Znacząca ewolucja poglądów na ten temat rozpoczęła się pod koniec ostatniej dekady minionego stulecia i zaowocowała lawiną nowych ośrodków uniwersyteckich kształcących tłumaczy powstałych po 2000 roku. Jednak w sposób widoczny udział praktyków został podany do publicznej wiadomości dopiero po 2008 roku, kiedy zostało podpisane porozumienie o współpracy między Polskim Towarzystwem Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych TEPIS a Wydziałem Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego – pierwsze z kilkunastu porozumień zawartych następnie z innymi uczelniami, wśród których znalazły się wszystkie największe uniwersytety polskie.

Porozumienia o współpracy TEPIS-u z uczelniami obejmują wzajemne informowanie się o realizowanych i planowanych kierunkach kształcenia oraz doskonalenia zawodowego tłumaczy prawniczych i sądowych, zapraszanie do współpracy pracowników naukowo-dydaktycznych oraz członków zwyczajnych i członków ekspertów PT TEPIS w kształceniu i doskonaleniu tłumaczy prawniczych i sądowych, wzajemne konsultowanie programów kształcenia i doskonalenia zawodowego tłumaczy oraz podawanie do publicznej wiadomości faktu zawarcia porozumienia przy wszystkich okazjach związanych z jego realizacją.

W ten sposób po raz pierwszy w dziejach zawodu tłumacze praktycy, wcześniej zapraszani do nauczania zawodu na uczelniach bez eksponowania swojej przynależności do określonej organizacji zawodowej tłumaczy, mogli liczyć na podanie tego faktu do wiadomości publicznej, zaś obie strony mogły oczekiwać korzyści płynących z wymiany doświadczeń i informacji na temat swojej działalności.

7. Wykorzystywanie wiedzy praktycznej w nauczaniu zawodu tłumacza

Teoria tłumaczenia, niezbędna w podstawowym zakresie dla praktykujących tłumaczy, nie może obywać się w programach studiów wyższych i podyplomowych dla tłumaczy bez nauki stosowania teorii w praktyce na przykładach tłumaczenia konkretnych tekstów pragmatycznych. Zajęcia takie na różnych uczelniach noszą różne nazwy, takie jak „warsztaty przekładowe”, „zajęcia translacyjne”, „ćwiczenia tłumaczeniowe” itp.

W programach studiów uniwersyteckich określenie zakresu tematyki aktualnych tekstów źródłowych niezbędnych do omówienia jest możliwe wyłącznie przez tłumacza praktyka, który w swojej kancelarii ma na co dzień do czynienia z bieżącym na nie zapotrzebowaniem. Wyłącznie tłumacz praktyk jest w stanie na podstawie swego doświadczenia zawodowego określić niezbędną wiedzę na temat kategorii dokumentów aktualnie najczęściej zleczanych do tłumaczenia, wskazać źródła terminologii autorytatywnej i lokalnie preferowanej przez poszczególne instytucje i urzędy oraz podstawowe zasady metodologii tłumaczenia tekstów pragmatycznych.

Rola tłumaczy praktyków w nauczaniu zawodu jest nie do przecenienia ze względu na ich codzienny kontakt z potrzebami społeczeństwa, zarówno z indywidualnymi, jak i instytucjonalnymi odbiorcami tłumaczenia, oraz ich wszechstronne i najczęściej wieloletnie doświadczenie zawodowe. Dlatego specjalistyczna wiedza i umiejętności tłumaczy praktyków powinny być wykorzystywane w takich zakresach procesu nauczania zawodu, jak:

- współtworzenie programów kształcenia tłumaczy;
- określanie tematycznego zakresu praktycznej nauki tłumaczenia tekstów pragmatycznych (prawnych, prawniczych, sądowych, handlowych, technicznych i medycznych) w proporcjach zgodnych z aktualnym zapotrzebowaniem rynku;
- dobór aktualnie najczęściej zleczanych tekstów prawodawczych, pism sądowych i urzędowych, dokumentów metrykalnych, szkolnych i medycznych;
- prowadzenie praktycznej nauki tłumaczenia tekstów pragmatycznych z uzasadnieniem wyboru strategii, metody i techniki tłumaczenia oraz autorytatywnych źródeł terminologii specjalistycznej;
- prowadzenie zajęć z metodologii tłumaczenia prawniczego lub innego tłumaczenia pragmatycznego;
- prowadzenie zajęć z metodologii tłumaczenia sądowego;
- prowadzenie zajęć na temat statusu i etyki tłumacza, w tym Kodeksu tłumacza przysięgłego;
- prowadzenie zajęć dla kandydatów na nauczycieli zawodu tłumacza w zakresie praktycznej nauki tłumaczenia.

8. Wyzwania dla tłumaczy praktyków i uczelni

W odróżnieniu od pracowników naukowo-dydaktycznych zatrudnionych na uczelniach, nieakademicki tłumacz praktyk wykonuje swój zawód najczęściej bez zamiaru nabycia umiejętności dydaktycznych i na tyle dogłębnej wiedzy, aby mógł z czasem systematycznie nauczać adeptów zawodu. Ci, którzy się tego podejmują, czynią to intuicyjnie, często nie mając nawet możliwości skonsultowania własnej metodyki prowadzenia zajęć z bardziej doświadczonymi.

Wynikają z tego następujące wyzwania dla tłumaczy praktyków. Każdy, nawet rozpoczynający karierę, powinien dzisiaj zdawać sobie sprawę z tego, że ma szansę w ramach wykonywanego zawodu zostać nauczycielem tłumaczenia, co oznacza nobilitację, niezależnie od tego, czy będzie uczyć na uczelni, czy w ramach doskonalenia zawodowego prowadzonego przez organizacje zawodowe tłumaczy.

Jednak w tym celu powinien nieustannie pogłębiać swoją wiedzę w taki sposób, aby móc ją systematycznie na dany temat przekazywać. Ponieważ statystycznie rzecz biorąc osób takich jest ciągle za mało, jest to wyzwanie nie tylko dla indywidualnych tłumaczy, lecz również dla organizacji zawodowych tłumaczy i dla uczelni.

Wydaje się, że skonsolidowane akcje kształcenia nauczycieli zawodu tłumacza, organizowane wspólnie przez akademików i praktyków, mogłyby być wielce pomocne dla wszystkich zainteresowanych. Tłumacze praktycy zwłaszcza doceniałoby wiedzę z zakresu metodyki nauczania tłumaczenia, która mogłaby stać się odrębnym przedmiotem pożytecznym również dla akademików.

Konkludując, należy stwierdzić, że wyzwania wynikające ze współpracy tłumaczy praktyków z akademikami są oparte na naturalnej motywacji obu stron i stanowiąc nieodłączną cechą tej współpracy, z pewnością doczekają się odpowiedniego spełnienia. Tym bardziej, że wyzwania te odnoszą się głównie do ulepszania utartych już praktyk w ramach nieustannego procesu doskonalenia metod pracy. Co najważniejsze jednak, to pewność, że dotychczasowa współpraca przynosi wiele wzajemnej satysfakcji i pożytków dla adeptów zawodu.

BIBLIOGRAFIA

- Błęszyński J. (1996) „Tłumaczenie w nowym prawie autorskim”. *Lingua Legis* (3), 2-6.
Delisle J., Woodsworth J. (1995) *Translators through History*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
Dębski A. (2002) „Po co studiować dzisiaj filologię obcą? Słowo o curriculum studiów neofilologicznych i kompetencjach ich absolwenta”, w: *Język trzeciego tysiąclecia II, Polszczyzna a języki obce: przekład i dydaktyka*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Popularyzowania Wiedzy o Komunikacji Językowej Tertium, 257-262.

- Grucza F. (2001) „Origins and Development of Applied Linguistics in Poland”, w: Koerner E. F. K., Szwedek A. (red.) *Towards a History of Linguistics in Poland. From the Early Beginnings to the End of the 20th Century*. [Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science]. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 53-100.
- Grucza F. (1999) „Translacja a kreatywność”. *Lingua Legis* (7), 2-4.
- Grucza F. (1998) „Wyodrębnienie się, stan aktualny i perspektywy świata translacji oraz translatoryki”. *Lingua Legis* (6), 2-12.
- Grucza F. (1983) *Zagadnienia metalingwistyki. Lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kierzkowska D. (2008) „Ciernista droga tłumacza do szkoły”. *Lingua Legis* (16), 2-5.
- Kierzkowska D. (2007) *Tłumaczenie prawnicze*. Warszawa: Wydawnictwo Translegis.
- Kierzkowska D. (2005) *Kodeks tłumacza przysięgłego z komentarzem*. Warszawa: Wydawnictwo TEPIS.
- Pietkiewicz E. (1998) *Protokół dyplomatyczny*. Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

Akty prawne i inne dokumenty

- Ustawa z dnia 24 listopada 2004 r. o zawodzie tłumacza przysięgłego (*Dziennik Ustaw* Nr 273, poz. 2702).
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (*Dziennik Ustaw* Nr 24, poz. 83).
- Zalecenia nt. ochrony praw tłumaczy i tłumaczeń oraz praktycznych środków poprawy statusu tłumaczy, Konferencja Generalna UNESCO, Nairobi 1976, w: *Biuletyn TEPIS* nr 40/ 2000.

STRESZCZENIE

Na tle zarysu historii translatoryki, prawa autorskiego i lingwistyki, autorka omawia zakorzenione w społeczeństwie poglądy o tłumaczach i wykonywanej przez nich pracy i twierdzi, że miały niekorzystny wpływ zarówno na ich status społeczny, jak i na postawę akademików wobec lingwistyki stosowanej jako niezależnej dziedziny nauki, która jest ciągle niedoceniana w kontekście polskiej formuły studiów filologicznych i współczesnych szkół tłumaczy. Opisując owocną współpracę polskich uczelni z tłumaczami-praktykami w ciągu ostatnich dwudziestu lat, autorka określa obecną rolę praktyków w nauczaniu zawodu i wyraża uznanie dla nowej postawy akademików wobec tych profesjonalistów.

SUMMARY

Status of Translation Theory and Practice in the Professional Translator's Training from the Polish Historical Perspective

Key words: translation theory, knowledge of practice, translation as a profession, legal translator, cooperation with practitioners

Discussing copyright law, the history of translation studies and Polish applied linguistics, the author claims that the deep-seated, unfavourable views on translators and their work have affected their social status as well as the academic approach to applied linguistics as an independent field of science, one that is still underestimated in the context of today's Polish formula of philology and modern schools of translation. On the background of successful cooperation between Polish universities and practising translators in the last twenty years, the author describes the present role of practitioners in teaching the profession and shows her recognition for the new academic approach to these professionals.

POLSKIE WZORY KORESPONDENCJI DYPLMATYCZNEJ A POPRAWNOŚĆ JĘZYKOWA¹

Ewa Gruszczyńska

Dr hab. Ewa Gruszczyńska – pracownik naukowo-dydaktyczny Instytutu Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego, językoznawca polonista (stopień doktora na Uniwersytecie w Uppsali w 2001 r.; habilitacja na WLS UW 2013 r.). Członek Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, Polskiego Towarzystwa Lingwistyki Stosowanej, Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego; wieloletni wykładowca Interdyscyplinarnego Podyplomowego Studium Kształcenia Tłumaczy ILS UW oraz kursów z poprawności językowej prowadzonych dla polskich tłumaczy unijnych w Brukseli. Zainteresowania badawcze: współczesny język polski, przekładoznawstwo, język urzędowy, lingwistyka korpusowa.

Słowa kluczowe: korespondencja dyplmatyczna, poprawność językowa, nota dyplmatyczna

Wstęp

Mianem korespondencji dyplmatycznej określa się „pisane akty dyplomacji, czyli różne formy oficjalnych pism wymienianych w celach urzędowych między przedstawicielami podmiotów współczesnego prawa międzynarodowego, a więc państw i międzyrządowych (międzypaństwowych) organizacji międzynarodowych” (Sutor 2004: 13). Tego typu pisma są aktami oficjalnymi oraz mają wartość dokumentów prawnie wiążących. Zawiadamiają one o decyzjach podjętych przez państwa albo o ich nowych zobowiązaniach międzynarodowych. Prawo do reprezentowania państwa przysługuje jedynie głowom państw, szefom rządów i ministrom spraw zagranicznych, organom służb dyplmatycznych oraz najważniejszym funkcjonariuszom organizacji międzynarodowych (por. Sutor 2004: 14). Korespondencja ta obejmuje przede wszystkim pisma ceremonialne, pisma okazjonalne oraz noty dyplmatyczne.

Najbardziej uroczystym typem korespondencji dyplmatycznej są listy ustanawiające lub odwołujące szefów misji dyplmatycznych: ambasadorów akredytowanych przy głowach państw obcych, stałych przedstawicieli przy organizacjach międzynarodowych, *charges d'affaires* mianowanych przy ministrach spraw zagranicznych, szefów misji specjalnych oraz szefów urzędów konsularnych. Wszystkie te pisma z racji swego bardzo uroczystego charakteru i wyszukanej formy określa się mianem pism ceremonialnych

¹ Zainteresowanie poprawnością językową w korespondencji dyplmatycznej jako istotnym problemem przekładowym zgłosili tłumacze i członkowie TEPIS-u, na których prośbę autorka niniejszego artykułu wygłosiła wykład na zjeździe w styczniu 2014 r.

(ang. *ceremonial letters*, franc. *lettres ceremonielles*). Do pism ceremonialnych zalicza się listy uwierzytelniające, czyli kredencjały, kierowane do głowy państwa, przy której ustanawia się ambasadora lub do której wysyła się misję specjalną, oraz do sekretarza generalnego lub dyrektora generalnego organizacji międzynarodowej, przy której akredytuje się stałego przedstawiciela. Innym typem pism ceremonialnych są listy rekredencyjne, które się wystawia, gdy zmianie uległa w zasadniczy sposób forma państwa, przy którym akredytowany był już wcześniej ambasador (zmiana ustroju, zmiana nazwy, zmiana panującego monarchy). Najwyższe osobistości państwa wymieniają ze swymi zagranicznymi odpowiednikami oprócz pism ceremonialnych także pisma i posłania okazjonalne, które stanowią ważny element korespondencji dyplomatycznej. Wyróżnia się wśród nich:

- a) zaproszenia, w których głowa państwa lub szef rządu składa swemu zagranicznemu odpowiednikowi propozycję złożenia wizyty we własnym kraju;
- b) posłania, w których porusza się istotną kwestię o charakterze politycznym, prosi się o poparcie stanowiska własnego kraju w negocjacjach wielostronnych lub o życzliwość dla własnego kandydata na stanowisko w organizacji międzynarodowej;
- c) listy lub depesze gratulacyjne przesyłane z okazji święta narodowego, wyboru na stanowisko;
- d) listy lub depesze kondolencyjne, kierowane do zagranicznych odpowiedników w związku ze śmiercią wybitnej osobistości, tragiczną katastrofą lub klęską żywiołową; oraz
- e) podziękowania za otrzymane życzenia.

Najbardziej powszechną formę korespondencji dyplomatycznej stanowią jednak noty, które uważa się za korespondencję dyplomatyczną w najwęższym i najściślejszym znaczeniu (por. Sutor 2004: 145). Kierują je do siebie ministerstwa spraw zagranicznych w państwach przyjmujących i akredytowane w nich przedstawicielstwa dyplomatyczne, organizacje międzynarodowe ze stałymi przedstawicielstwami państw członkowskich i wymieniają je ambasady działające w tej samej stolicy. Noty dyplomatyczne dotyczą szeroko pojętej działalności dyplomatycznej. Mają na przykład informować o uroczystościach, do udziału w których zapraszany jest korpus dyplomatyczny, notyfikować zmiany w przepisach państwa przyjmującego, które mogą dotyczyć członków korpusu dyplomatycznego i konsularnego, zgłaszać przyjazdy i wyjazdy wszystkich członków personelu misji dyplomatycznej, informować o zmianach i awansach itp.². Uznaje się, że noty mini-

2 Ponadto noty mają powiadamiać o wyznaczeniu *charge d'affaires ad interim*, informować o uroczystościach i wydarzeniach w ambasadzie, które wymagają pomocy lub ochrony ze strony państwa przyjmującego, zawierać umowy dwustronne poprzez wymianę jednobrzmiących not zawierających tekst proponowanej umowy, występować o przyznanie wizy dyplomatycznej lub służbowej oraz o wydanie legitymacji dyplomatycznej dla członka personelu misji, występować o zgodę na przyznanie odznaczenia obcokrajowcowi, przysyłać depesze i posłania okazjonalne

sterstw spraw zagranicznych powinno się wystawiać w języku oficjalnym państwa przyjmującego. Jedynie państwa posługujące się językami rzadkimi i egzotycznymi dopuszczają stosowanie jednego z języków uznanych za międzynarodowe.

Jak widać z powyższego bardzo skróconego przeglądu, korespondencja dyplomatyczna to wymiana pism najwyższej rangi. Należy ona ponadto do tego typu przekazu informacji, który jest wysoce skonwencjonalizowany, opiera się na sztywnych wzorcach i w którym dopuszcza się jedynie bardzo wąski margines swobody formułowania treści przekazu.

Wszystkie listy ustanawiające lub odwołujące szefów misji dyplomatycznych sporządza się w języku polskim, ale załącza się do nich kurtuazyjnie nieoficjalne (niepodpisane) tłumaczenie na jeden z ważniejszych języków międzynarodowych. Pismom okazjonalnym, zredagowanym zazwyczaj we własnym języku narodowym, towarzyszy nieoficjalne tłumaczenie sporządzone albo przez sekretariat nadawcy albo przez ambasadę (por. Olesiuk 2014). Natomiast jeśli chodzi o noty, to ambasady akredytowane w stolicy, występując do miejscowego ministerstwa spraw zagranicznych, mogą stosować w redagowaniu swych not zwyczaj i język państwa przyjmującego lub pisać je we własnym języku, dołączając robocze tłumaczenie na język miejscowy (por. Olesiuk 2014). Praktyka polska w tym zakresie to stosowanie przy opracowywaniu not polskich ambasad w miarę możliwości zwyczajów i języka państwa przyjmującego, natomiast od ambasad obcych w Warszawie przyjmowane są zarówno noty werbalne³ napisane po polsku, w języku narodowym z tłumaczeniem na polski, jak i w jednym z dwóch języków międzynarodowych, angielskim lub francuskim, bez tłumaczenia.

Sporządzając pisma ceremonialne, pisma okazjonalne oraz noty dyplomatyczne, a także tłumacząc je, korzysta się z szablonów i opracowanych wzorców. Są one podstawą dla przedstawicieli Protokołu Dyplomatycznego prowadzącego korespondencję, ale także dla tłumaczy, którzy przekładają pisma dyplomatyczne z języka obcego na język polski. Jak wiadomo, nadając tekstowi docelowemu (przekładowi) ostateczny kształt, tłumacze korzystają z konkretnych wzorców pism dyplomatycznych, które są usankcjonowane przez właściwe polskie urzędy (por. Sutor 2004). Z polskich wzorów korespondencji dyplomatycznej korzystają nie tylko polscy urzędnicy i polscy tłumacze, ale także przedstawiciele obcych placówek, których tłumacze, przekładając pisma na język polski, opierają się właśnie na tych wzorach. Prymarną funkcją tych pism jest przekazywanie informacji, z zachowaniem

otrzymane *clarisem* jako załącznik do noty przesyłowej albo cytując ich tekst w treści noty; występować o zgodę dyplomatyczną na przelot lub lądowanie samolotów wojskowych i wpłynięcie do portu okrętów wojennych; występować o zwolnienia celne, podatkowe, zwrot podatku VAT zgodnie z przyznanymi immunitetami i przywilejami, o rejestrację dyplomatyczną samochodu, o potwierdzenie mienia przesiedleniowego członka personelu itp. (por. Sutor 2004: 146).

3 Noty dzielą się na noty osobiste lub podpisane (wysyłane przez osoby indywidualne) oraz noty słowne lub werbalne (wysyłane przez urzędy). Nota werbalna bez nagłówka, czyli bez nazwy typu dokumentu na początku pisma może być też określana mianem noty oficjalnej (Olesiuk 2014).

zasad grzeczności obowiązujących w świecie dyplomacji oraz zgodnych z protokołem dyplomatycznym (por. Ikanowicz, Piekarski 2009: 74). Wszystko to sprawia, że pisma te powinny spełniać najwyższe standardy pod każdym względem, także pod względem poprawności językowej:

[...] korespondencja dyplomatyczna powinna być zawsze redagowana w sposób jasny i przejrzysty oraz utrzymana w stylu urzędowej powagi. Cechować ją powinna rzeczowość, zwięzłość, precyzja wyrażen oraz celność argumentacji. [...] Język stosowany w korespondencji powinien być komunikatywny, **wolny od obcych naleciałości, neologizmów, wyrażen gwarowych itp.** (Ikanowicz, Piekarski 2009: 76-77)

Wśród niepożądanych cech korespondencji dyplomatycznej wymieniono tu powszechnie piętnowane błędy i niedoskonałości językowe, których należy unikać we wszelkich tekstach oficjalnych. Za naleciałości, inaczej zapożyczenia, należy uznać „obce w strukturze danego języka wyrazy, zwroty, typy derywatów, formy fleksyjne, konstrukcje składniowe, związki frazeologiczne” (Jadacka 2004: 1692). Tak więc do obcych naleciałości językowych zalicza się w języku pisanym m.in.: obce wtręty oraz zapożyczenia leksykalne, kalki semantyczne (znaczeniowe), kalki składniowe, kalki morfologiczne z innych języków. Neologizmy według tego samego źródła to „nowe elementy języka (wyrazy, ich znaczenia, wyrażenia i zwroty), które powstają w wyniku jego nieustannego rozwoju. Mogą one być potrzebne i udane albo zbędne i niepoprawne” (Jadacka 2004: 1625). Jak wykazała analiza materiału, w korespondencji dyplomatycznej można znaleźć takie zbędne i niepoprawne elementy językowe oraz inne błędy wynikające z naruszenia normy językowej, przy czym za błąd językowy uznajemy tu każde „nieświadome odstępstwo od obowiązującej w danym momencie normy językowej, czyli taką innowację, która nie znajduje uzasadnienia, nie usprawnia porozumiewania się, nie wyraża nowych treści, nie przekazuje na nowo, w inny sposób emocji nadawcy itp.” (Markowski 2004b: 1553).

Ze względu na ochronę danych osobowych oraz tajemnicę korespondencji cytowany w artykule materiał stanowią głównie nie kopie listów, lecz ogólnodostępne wzory, na których listy te się opierają. Jedynie w kilku wypadkach dla uwiarygodnienia materiału posłużono się kopiami autentycznej korespondencji cytowanymi za wcześniej opublikowanym źródłem⁴. Analiza została przeprowadzona pod kątem poprawności językowej, przy czym poprawność językową będziemy rozumieć jako „właściwość tekstu językowego mówionego bądź pisanego, polegającą na jego zgodności z przyjętymi normami językowymi” (Markowski 2004c: 1643), a normę językową zaś jako:

4 Dwie wykorzystane do analizy kopie listów cytuję za J. Sutor (2004).

zbiór tych elementów systemu językowego, a więc zasób wyrazów, ich form i połączeń oraz inwentarz sposobów tworzenia, łączenia, wymawiania i zapisywania wszelkich środków językowych, które są w pewnym okresie uznane przez jakąś społeczność (najczęściej przez całe społeczeństwo, a przede wszystkim przez jego warstwy wykształcone) za wzorcowe, poprawne albo co najmniej dopuszczalne. (Markowski 2004d: 1626)

Ponieważ korespondencja dyplomatyczna to teksty oficjalne najwyższej rangi, należy przyjąć, że obowiązuje w nich norma wzorcowa. Na normę tę:

składają się te elementy języka i wypowiedzi, które są używane świadomie, z poczuciem ich wartości semantycznej i stylistycznej, a pozostają w zgodzie z tradycją językową, regułami gramatycznymi i semantycznymi polszczyzny oraz tendencjami rozwojowymi, które można w niej obserwować [...]. (Markowski 2004d: 1627)

Przestrzeganie normy wzorcowej jest pożądane we wszystkich kontaktach i rodzajach wypowiedzi o charakterze oficjalnym, zwłaszcza zaś w tych, które są wzorotwórcze i kulturotwórcze. Dążenie do osiągnięcia poziomu normy wzorcowej powinno więc cechować polszczyznę płynącą ze sceny, z ambony, norma ta powinna być przestrzegana w języku dziennikarzy i publicystów, ludzi nauki oraz polityków, w tym dyplomatów.

1. Poprawność ortograficzna i interpunkcyjna w korespondencji dyplomatycznej

Do najczęstszych uchybień w zakresie ortografii w połączeniu z interpunkcją, widocznych we wzorach do prowadzenia korespondencji dyplomatycznej, należą błędy w zakresie stosowania wielkiej i małej litery po takich znakach przestankowych jak przecinek i wykrzyknik.

1.1. Wielkie litery ze względów składniowych

Ogólne zasady dotyczące prowadzenia korespondencji, także urzędowej, a więc również dyplomatycznej, nakazują by wówczas, kiedy zwrot adresatywny rozpoczynający pismo kończy się wykrzyknikiem, pismo zaczynało się wcięciem i wielką literą. Tymczasem w ogólnodostępnych wzorach korespondencji dyplomatycznej oraz w listach pisanych na ich podstawie powyższe zasady są często nieprzestrzegane, jak w poniższym przykładzie:

LECH WAŁĘSA
PREZYDENT
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
DO
JEGO EKSCLENCJI PANA FRANÇOIS MITTERRANDA
PREZYDENTA REPUBLIKI FRANCUSKIEJ

PANIE PREZYDENCIE,

Pragnąc utrzymać i stale rozwijać stosunki przyjaźni szczęśliwie istniejące między Polską i Francją, postanowiłem akredytować Pana... w charakterze Ambasadora Nadzwyczajnego i Pełnomocnego przy Waszej Ekskscelencji.

Zalety osobiste i zasługi Pana... są dla mnie rękojmią, że pełniąc swą wysoką misję nie zaniedba on niczego, by przyczynić się do umocnienia więzów przyjaźni między naszymi krajami.

W tym przeświadczeniu proszę Waszą Ekskscelencję, aby zechciał przyjąć go życzliwie i okazać całkowitą wiarę i ufność wszelkim oświadczeniom, jakie będzie miał zaszczyt złożyć Mu w imieniu Prezydenta i Rządu Rzeczypospolitej Polskiej, a szczególnie gdy zapewni Go o moim wysokim poważaniu oraz życzeniach szczęścia osobistego dla Waszej Ekskscelencji i pomyślności dla narodu francuskiego.

W Warszawie, dnia 16 stycznia 19... roku

Lech WAŁĘSA

MINISTER SPRAW ZAGRANICZNYCH
(—)

Przykład 1.

Mamy tu do czynienia z niezachowaniem zasady rozpoczynania pisma małą literą i bez wcięcia po zwrocie adresatywnym zakończonym przecinkiem. Zgodnie z ogólną zasadą prowadzenia korespondencji urzędowej przytoczone powyżej pismo powinno mieć postać:

Panie Prezydencie,

pragnąc utrzymać i stale rozwijać stosunki przyjaźni, szczęśliwie istniejące między Polską i Francją [...]

lub:

Panie Prezydencie!

Pragnąc utrzymać i stale rozwijać stosunki przyjaźni, szczęśliwie istniejące między Polską i Francją [...]

1.2. Wielkie litery ze względów znaczeniowych

Użycie wielkiej i małej litery ze względów znaczeniowych może nasuwać w tekstach urzędowych pewne wątpliwości. Według *Nowego słownika ortograficznego* PWN (1999) wielką literą piszemy: nazwy indywidualne (jednostkowe) urzędów, władz, instytucji, szkół, organizacji, towarzystw; występujące w nich przyimki, spójniki, wyrażenia takie jak: *imienia, pod wezwaniem, na rzecz, do spraw* piszemy małą literą, np.: *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Bukareszcie, zatwierdza Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, akceptuje Prezes Rady Ministrów, zarządza Ambasador Nadzwyczajny i Pełnomocny*. Natomiast małą literą piszemy nazwy godności współczesnych i historycznych oraz tytułów naukowych i zawodowych (np. *prezydent Rzeczypospolitej Polskiej udał się w podróż zagraniczną; zmienił się ambasador RP*). W omawianym zbiorze tekstów błędy w zakresie wielkiej i małej litery ze względów znaczeniowych należą do wyjątków. Poniżej dwa przykłady, w których wielką i małą literę zastosowano właściwie. W pierwszym wyraz *Nota* powinien być i jest zapisany wielką literą, ponieważ w tekście występuje jej pełna nazwa, w drugim *nota* może być zapisana małą literą, ponieważ nie występuje w nim pełna nazwa:

Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej przesyła wyrazy szacunku Ambasadzie Republiki w Warszawie i – w nawiązaniu do **Noty**⁵ Ministerstwa Spraw Zagranicznych Republiki numer z dnia – ma zaszczyt

Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej przesyła wyrazy szacunku Ambasadzie Republiki w Warszawie i – w nawiązaniu do **Jej noty** numer z dnia – ma zaszczyt powiadomić, że władze Rzeczypospolitej Polskiej udzieliły agrément Panu jako Ambasadorowi Nadzwyczajnemu i Pełnomocnemu Republiki w Rzeczypospolitej Polskiej.

Przykład 2.

⁵ Pogrubioną czcionką zaznaczono w cytatach omawiane wyrazy, a dodatkowo w nawiasach kwadratowych komentarze.

W drugim cytacie mamy ponadto zapis zaimka *Jej* wielką literą ze względów grzecznościowych, o czym więcej w kolejnym punkcie.

1.3. Wielkie litery ze względów grzecznościowych

Według tego samego *Nowego słownika ortograficznego* PWN (1999) wielką literą ze względów grzecznościowych piszemy nazwy osób, do których się zwracamy w pismach prywatnych lub oficjalnych oraz urzędowych. Pisownia wielką literą obejmuje również przymiotniki i zaimki, które odnoszą się do nazw tych osób. Wyrazy i wyrażenia *Ojczyzna, Kraj, Naród, Państwo, Rząd* itp. dla uwydatnienia szacunku także można pisać wielką literą.

Rozróżnienie między wielką i małą literą ze względów grzecznościowych jest w korespondencji dyplomatycznej niezwykle istotne, ale też dosyć trudne. Niestety, w analizowanych wzorach pism oraz listach, pisanych z ich wykorzystaniem, jest wiele niedociągnięć, których nie można wprowadzić zaliczyć do błędów ortograficznych, ale które naruszają dobre dyplomatyczne obyczaje, jak ten zacytowany poniżej:

MINISTER SPRAW ZAGRANICZNYCH
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

WIADOMYM CZYNI, że uznając za słuszne i pożyteczne w interesie utrzymania i rozwoju stosunków przyjaźni i współpracy istniejących między Rzeczpospolitą Polską i, mianowanie i ustanowienie Pana **Konsulem Generalnym** Rzeczypospolitej Polskiej w, z jurysdykcją na następujące obwody /prowince, landy/: **[brak kropki albo przecinka]** z tych względów i w tym celu postanawia niniejszym mianować **go** i ustanowić w tym urzędzie, i prosi wszystkich tych, których to dotyczy, a w szczególności Władze Kraju, w którym powołany jest przebywać, aby darzono **go** życzliwością i zaufaniem potrzebnym przy wykonywaniu **jego** czynności.

Przykład 3.

W zacytowanym piśmie brakuje kropki (lub przecinka) po zakończeniu zdania, które kończy także pierwszy akapit, dlatego trudno stwierdzić, czy wyraz rozpoczynający drugi akapit powinien być napisany małą czy wielką literą. Jeżeli chodzi o zastosowanie wielkiej litery ze względów znaczeniowych i grzecznościowych, to wielkimi literami zapisano tu zgodnie z zasadą nazwy urzędów, ale także nazwę stanowiska *Konsula Generalnego*, która w tym kontekście powinna być zapisana małymi literami, natomiast niekonsekwentnie małymi literami zapisano zaimki (osobowy i dzierżawczy) odnoszące się do osoby konsula generalnego. Taki brak konsekwencji w stosowaniu małej i wielkiej litery zarówno ze względów znaczeniowych, jak i grzecznościowych, widoczny jest w wielu pismach, o czym świadczy także następny przykład:

NOTA OKÓLNA

/nr dziennika/

Protokół Dyplomatyczny Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej przesyła wyrazy szacunku Panom Szefom Przedstawicielstw Dyplomatycznych akredytowanych w Polsce i uprzejmie informuje, że wizyty Szefów Przedstawicielstw Dyplomatycznych u przedstawicieli centralnej i terenowej administracji państwowej odbywać się będą według następujących nowych zasad:

1. Za pośrednictwem Protokołu Dyplomatycznego Ministerstwa Spraw Zagranicznych załatwiane będą:

- wizyty wstępne nowo przybyłych Ambasadorów u Dyrektora Protokołu Dyplomatycznego i Ministra Spraw Zagranicznych lub Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych;

- wizyty protokolarne nowo akredytowanych Ambasadorów u Premiera, Marszałka Sejmu i Marszałka Senatu, Ministra Spraw Zagranicznych i Prezydenta Warszawy;

- wizyty merytoryczne u Prezydenta, Premiera i Ministra Spraw Zagranicznych;

2. Wszelkie inne wizyty Przedstawicielstwa dyplomatyczne **[powinno być wielką literą!]** proszone są ustalać bezpośrednio z Gabinetami **[powinno być małą literą!]** lub Sekretariatami **[powinno być małą literą!]** przedstawicieli zainteresowanych resortów i instytucji.

Przykład 4.

Omówione przykłady świadczą o tym, że stosowanie wielkich i małych liter w korespondencji dyplomatycznej często nie jest zgodne z ogólną normą językową. Nie można też mówić o uzusie wypracowanym dla tego typu tekstów, gdyż są one pod tym względem niekonsekwentne i w dużym stopniu nieuporządkowane.

2. Błędy językowe

Najczęstsze błędy językowe w omawianych pismach polegają na stosowaniu naleciałości, tj. zapożyczeń, w tym kalk językowych, naruszaniu związków rządu, łączliwości leksykalno-składniowej oraz stosowaniu skrótów składniowych.

2.1. Zapożyczenia

Nie wszystkie zapożyczenia naruszają normę językową. Ocena zapożyczeń przez językoznawców zależy od wielu czynników m.in. od tego, czy obce elementy językowe uzupełniają nasz system leksykalny i gramatyczny, tj. wypełniają lukę w języku, czy też mają swoje odpowiedniki w polszczyźnie; czy wzbogacają język, czy raczej powodują patologie leksykalne, składniowe i słowotwórcze. Te, które wypełniają luki, są zazwyczaj akceptowane przez normę, natomiast te, które zajmują miejsce jednostek rodzimych najczęściej akceptowane nie są. Przykładem negatywnym z analizowanego materiału korespondencji dyplomatycznej jest połączenie: *wyrazy *wysokiego poważania*, które jest kalką z języka francuskiego *haute*

estime. W polszczyźnie z rzeczownikiem *mniemanie* **łączy się przymiotnik** *wysokie*, natomiast rzeczownik *poważanie* **łączy się z przymiotnikami** *duże, wielkie, prawdziwe, głębokie*, a więc zgodne z normą wzorcową polszczyzny są dwa wyrażenia: *wysokie mniemanie* i *duże (wielkie, prawdziwe, głębokie) poważanie*. Połączenie *wysokie poważanie* występuje zarówno w kopii listu cytowanej w punkcie 1.1. (przykład 1.) oraz w poniższym przykładzie 5.

ALEKSANDER KWAŚNIEWSKI
PREZYDENT
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
do
JEGO EKSCELENCJI PANA FABIANA ALARCON
PREZYDENTA REPUBLIKI EKWADORU

PANIE PREZYDENCIE,

Pragnąc utrzymać i stale rozwijać stosunki przyjaźni szczęśliwie istniejące między Polską i Ekwadorem, postanowiłem akredytować Pana... w charakterze Ambasadora Nadzwyczajnego i Pełnomocnego przy Waszej Ekscelencji.

Zalety osobiste i zasługi Pana... są dla mnie rękojmią, że pełniąc swą wysoką misję nie zaniedba on niczego, by przyczynić się do umocnienia więzów przyjaźni między naszymi krajami.

W tym przeświadczeniu proszę Waszą Ekscelencję, aby zechciał przyjąć go życzliwie i okazać całkowitą wiarę i ufność wszelkim oświadczeniom, jakie będzie miał zaszczyt złożyć Mu w imieniu Prezydenta i Rządu Rzeczypospolitej Polskiej, a szczególnie gdy zapewni Go o moim wysokim poważaniu oraz o życzeniach szczęścia osobistego dla Waszej Ekscelencji i pomyślności dla narodu Ekwadoru.

W Warszawie, dnia ... września 1997 roku

(—)
Aleksander KWAŚNIEWSKI

(—)
Dariusz ROSATI
MINISTER SPRAW ZAGRANICZNYCH

Przykład 5.

2.2. Naruszenie związku rządu

Kalkom językowym często towarzyszą błędy spowodowane naruszeniem związku rządu, czyli niespełnieniem wymagań składniowych poszczególnych czasowników. Przykłady tego typu błędów można także znaleźć w pismach korespondencji dyplomatycznej. Oto jeden z nich:

Agrément

Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej przesyła wyrazy szacunku Ambasadzie Republiki w Warszawie i - w nawiązaniu do Jej noty numer z dnia - ma zaszczyt powiadomić, że władze Rzeczypospolitej Polskiej udzieliły agrément Panu jako Ambasadorowi Nadzwyczajnemu i Pełnomocnemu Republiki w Rzeczypospolitej Polskiej.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej korzysta z okazji, by **ponowić Ambasadzie Republiki** **wyrazy wysokiego poważania.** /parafa/

Przykład 6.

W tekście występuje omówione powyżej błędne wyrażenie **wyrazy wysokiego poważania** zamiast poprawnego *wyrazy wielkiego (prawdziwego, głębokiego) poważania*, które ponadto nieprawidłowo połączono z czasownikiem *ponowić* i formą celownika *Ambasadzie* (niepoprawne: *ponowić Ambasadzie*) zamiast *przekazać (złożyć) ponownie wyrazy wielkiego poważania Ambasadzie Republiki*.

Z rażącym naruszeniem związku rządu mamy do czynienia w poniższym przykładzie:

MINISTER SPRAW ZAGRANICZNYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

WIADOMYM CZYNI, że uznając za słuszne i pożyteczne w interesie utrzymania i rozwoju stosunków przyjaźni i współpracy istniejących między Rzeczpospolitą Polską i, mianowanie i ustanowienie Pana Konsulem Generalnym Rzeczypospolitej Polskiej w

Z tych względów i w tym celu postanawia niniejszym mianować go i ustanowić w tym urzędzie, i prosi wszystkich tych, których to dotyczy, a w szczególności Władze Kraju, w którym powołany jest przebywać, aby darzono go życzliwością i zaufaniem potrzebnym przy wykonywaniu jego czynności oraz **zarządza obywatelom** polskim okazywanie mu szacunku i posłuszeństwa, należnych na mocy obowiązujących praw i przepisów.

Na dowód czego niniejsze Listy zostały podpisane i opatrzone pieczęcią Ministra Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej.

Przykład 7.

Naruszenie związku rządu polega w tym wypadku na błędnym połączeniu czasownika *zarządzać* z celownikiem: **zarządza obywatelom**. Czasownik *zarządzać* wymaga zdania podrzędnie złożonego *zarządza, aby obywatele* lub *zarządza okazywanie szacunku przez obywateli*. Z celownikiem natomiast łączy się czasownik *nakazywać*, tj. *nakazuje obywatelom okazywanie mu szacunku*. Żeby zdanie to było zgodne z normą, powinno mieć jedną z trzech zaproponowanych poniżej postaci:

- [...] oraz **zarządza, aby obywatele** polscy okazywali mu szacunek i posłuszeństwo, należne na mocy obowiązujących praw i przepisów.
- [...] oraz *zarządza okazywanie mu szacunku i posłuszeństwa przez obywateli polskich na mocy obowiązujących praw i przepisów*.
- [...] oraz **nakazuje obywatelom** polskim okazywanie mu szacunku i posłuszeństwa, należnych na mocy obowiązujących praw i przepisów.

2.3. Skróty składniowe

Są to konstrukcje składniowe, w których nie są spełnione wymagania składniowe wszystkich członów (np. wymaganie różnych przypadków), a tylko niektórych z nich np.:

* W naszym kraju wzrasta zainteresowanie i prestiż pozarządowych organizacji.

Rzeczownik *zainteresowanie* wymaga narzędnika (kim? czym?), a *prestiż* dopełniacza (kogo? czego?). Dlatego zacytowane zdanie powinno brzmieć:

W naszym kraju wzrasta zainteresowanie pozarządowymi organizacjami i ich prestiż.

Poniżej fragment z analizowanego materiału, w którym mamy do czynienia z błędem polegającym właśnie na skrócie składniowym:

W tym przeświadczeniu proszę Waszą Ekszelencję, aby zechciał przyjąć go życzliwie i **okazać całkowitą wiarę i ufność wszelkim oświadczeniom**, jakie będzie miał zaszczyt złożyć Mu w imieniu Prezydenta i Rządu Rzeczypospolitej Polskiej, a szczególnie gdy zapewni Go o moim ***wysokim poważaniu** oraz życzeniach szczęścia osobistego dla Waszej Ekszelencji i pomyślności dla narodu

Przykład 8.

Okazać wiarę poprawnie łączy się z biernikiem (*okazać wiarę w kogo, co?*), a *okazać ufność* łączy się z celownikiem (*komu, czemu?*). Dlatego zaznaczony fragment powinien brzmieć: *okazać mu ufność i całkowitą wiarę w jego oświadczenia*. W przytoczonym fragmencie występuje ponadto omówione wcześniej błędne wyrażenie *wysokie poważanie*.

2.4. Naruszenie łączliwości leksykalnej

Łączliwość wyrazów to ich właściwość, dzięki której mogą się one łączyć z różnymi jednostkami leksykalnymi np. innymi wyrazami albo związkami frazeologicznymi i tworzyć w ten sposób większe sensowne całości języka. Jeżeli połączymy ze sobą wyrazy, które znaczeniowo lub składniowo do siebie nie pasują mamy do czynienia z naruszeniem ich łączliwości, tj. naruszeniem normy w tym zakresie. Zdarza się to często pod wpływem języka obcego, w którym obowiązuje inna łączliwość, a także pod wpływem dążenia do skrótowości wypowiedzi lub nieznajomości zasad łączliwości poszczególnych wyrazów. Oto dwa przykłady tekstów, w których łączliwość została naruszona (błędy zaznaczono pogrubioną czcionką):

Exequatur

MINISTER SPRAW ZAGRANICZNYCH

RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

WIADOMYM CZYNI, że otrzymał Listy Komisyjne, wystawione w dnia, którymi Jego Ekscelencja Minister Spraw Zagranicznych Republiki mianował i ustanowił Pana jako Konsula Generalnego Republiki na obszar całej Rzeczypospolitej Polskiej, z siedzibą w Warszawie,

uznał i uznaje Pana w charakterze Konsula Generalnego Republiki w Warszawie, z jurysdykcją na wyżej określony okręg konsularny, Jego Listom Komisijnym udziela EXEQUATUR, polecając zarazem Władzom Polskim **okazywanie** Mu należnych **względów** i wszelkiej **pomocy** przy pełnieniu Jego obowiązków.

Przykład 9.

Połączenie *okazywanie względów* spełnia kryterium poprawnej łączliwości w przeciwieństwie do połączenia *okazywanie wszelkiej pomocy*, gdyż rzeczownik *pomoc łączy się z czasownikiem udzielać*. Końcowa część zdania powinna mieć następującą postać: *polecając zarazem Władzom Polskim **okazywanie** Mu należnych **względów** i **udzielanie** wszelkiej **pomocy** przy pełnieniu Jego obowiązków*.

Na zakończenie jeszcze jeden fragment, w którym oprócz naruszenia łączliwości leksykalnej występują inne omówione wcześniej błędy: błąd polegający na użyciu wielkiej

litery po zwrocie adresatywnym zakończonym przecinkiem oraz niepoprawny zwrot *złożyć komu zapewnienia o wysokim poważaniu* zamiast *zapewnić kogo o głębokim poważaniu*:

Panie Sekretarzu Generalny,

Mam zaszczyt poinformować Waszą Ekszelencję, że mianowałem Pana Ambasadorem Nadzwyczajnym i Pełnomocnym - Stałym Przedstawicielem Rzeczypospolitej Polskiej przy Biurze Narodów Zjednoczonych w

Pan będzie równocześnie reprezentował Polskę przy innych organizacjach międzynarodowych mających swoje siedziby w

Proszę Pana, aby zechciał **udzielać** mu wszelkiej pomocy i **ułatwić** niezbędnych w pełnieniu jego misji.

Przykład 10.

Użyty w tekście czasownik *udzielać łączy się z rzeczownikiem pomoc*, ale nie łączy się z rzeczownikiem *ułatwienie*, dlatego zdanie to powinno mieć następującą postać:

Proszę Pana, aby zechciał **udzielać** mu wszelkiej **niezbędnej pomocy** i **ułatwiać** **pełnienie** misji.

W artykule przytoczono i przeanalizowano tylko pojedyncze przykłady w celu zilustrowania błędów występujących we wzorach pism służących do korespondencji dyplomatycznej wykorzystywanych w praktyce. Jak widać na podstawie powyższej analizy, dostępne wzory zawierają różnego rodzaju błędy m.in. błędy w użyciu małej i wielkiej litery ze względów składniowych, znaczeniowych i grzecznościowych. Zawierają powtarzające się kalki językowe, błędy wynikające z naruszenia związku rządu, skróty składniowe prowadzące do błędów oraz konstrukcje naruszające łączliwość leksykalno-składniową. Niektóre z nich mają mniejszą wagę, jak te związane z graficzną organizacją pisma, inne o wiele większą, jak te związane z naruszeniem łączliwości czy zapożyczeniami. Ponieważ pisma korespondencji dyplomatycznej mają bardzo wysoką rangę, wymienione błędy nie powinny się w nich znaleźć, a wzory, zdaniem autorki, powinny zostać poprawione.

BIBLIOGRAFIA

- Ikanowicz C., Piekarski J. W. (2009) *Protokół dyplomatyczny i dobre obyczaje*. Warszawa: Szkoła Główna Handlowa.
Jadacka H. (2004) „Zapożyczenia”, w: Markowski A. (2004a), 1692-1695.

- Markowski A. (red.) (2004a) *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Markowski A. (2004b) „Błąd językowy”, w: Markowski A. (2004a), 1553-1555.
- Markowski A. (2004c) „Poprawność językowa”, w: Markowski A. (2004a), 1643-1645.
- Markowski A. (2004d) „Norma językowa”, w: Markowski A. (2004a), 1626-1629.
- Olesiuk M. (2014) *Korespondencja dyplomatyczna*. Materiały własne Polskiego Towarzystwa Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych.
- Polański E. (red.) (1999) *Nowy słownik ortograficzny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sutor J. (2004) *Korespondencja dyplomatyczna*, wyd. IV. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.

STRESZCZENIE

Artykuł poświęcony jest różnego typu błędom, które autorka znalazła zarówno w polskich wzorach służących korespondencji dyplomatycznej jak i w tekstach pisanych i tłumaczonych na ich podstawie. W artykule przedstawiono i przeanalizowano błędy z zakresu ortografii i interpunkcji, a także kalki językowe, błędy spowodowane naruszeniem związków składniowych i łączliwości leksykalnej. Artykuł kończy się konkluzją, że z racji wysokiej rangi not dyplomatycznych, poprawność językowa jest w nich niezwykle istotna, dlatego wskazane i omówione błędy powinny zostać we wzorach poprawione.

SUMMARY

Language correctness in templates of Polish diplomatic letters

Key words: diplomatic letters, language correctness, diplomatic note

The present paper discusses different types of language errors found both in Polish templates of diplomatic notes and texts written and translated on the basis of these templates. The author presents and analyses spelling and punctuation errors, syntactic and lexical errors as well as borrowings. Each type of error is illustrated with quotations. The paper ends with the conclusion that language correctness is extremely important in all official texts, including diplomatic notes, and therefore the errors indicated and discussed in this paper should be corrected.

MEDIACJE W SPRAWACH CYWILNYCH W POLSCE — ANALIZA TERMINOLOGII POLSKIEJ I ANGIELSKIEJ

Łucja Biel, Anna Jopek-Bosiacka, Katarzyna Wasilewska

Dr hab. Łucja Biel jest p.o. dyrektora Instytutu Lingwistyki Stosowanej, kierownikiem Pracowni Badań Korpusowych, sekretarz generalną Europejskiego Stowarzyszenia Badań nad Przekładem, zastępcą redaktora naczelnego The Journal of Specialised Translation. Jest autorką licznych prac na temat przekładu prawnego i prawniczego. Jest również tłumaczką przysięgłą języka angielskiego.

Dr Anna Jopek-Bosiacka jest pracownikiem Instytutu Lingwistyki Stosowanej, tłumaczem przysięgłym języka angielskiego i radcą prawnym. Pełni funkcję redaktora naczelnego czasopisma Lingua Legis. Jest też autorką licznych prac z zakresu przekładu prawnego i prawniczego oraz komunikacji specjalistycznej.

Mgr Katarzyna Wasilewska jest absolwentką Instytutu Lingwistyki Stosowanej oraz Szkoły Głównej Handlowej. W okresie od października 2014 r. do lutego 2015 r. odbyła staż w Dyrekcji Generalnej ds. Tłumaczeń w Komisji Europejskiej w Luksemburgu, gdzie zajmowała się tłumaczeniem dokumentów unijnych. Obecnie pisze doktorat na Wydziale Lingwistyki Stosowanej pod kierunkiem dr hab. Łucji Biel.

Słowa kluczowe: mediacje w sprawach cywilnych, ADR, termin prawny, konwencja haska

Celem artykułu jest przybliżenie tłumaczom stosunkowo nowej w Polsce instytucji mediacji w sprawach cywilnych oraz analiza terminologii polskiej i anglojęzycznej (brytyjskiej¹ i unijnej) na potrzeby tłumaczenia. W związku z systematycznie rosnącą popularnością mediacji w Polsce, jak i w Unii Europejskiej oraz propagowaniem mediacji jako alternatywy dla postępowania sądowego można oczekiwać wzrostu liczby mediacji dwu- i wielojęzycznych z udziałem tłumaczy ustnych. Ponadto tłumacze mogą być zainteresowani poszerzeniem zakresu swojej działalności poprzez uzyskanie kwalifikacji mediatora.

1. Mediacje w Polsce: wprowadzenie

Mediacja (od łac. *mediare* – być w środku) to alternatywny sposób rozstrzygania sporów, w ramach którego mediator pomaga stronom sporu osiągnąć porozumienie. Zastosowanie mediacji możliwe jest we wszystkich sprawach, w których prawo dopuszcza zawarcie ugody. W Polsce możliwe jest prowadzenie mediacji w sprawach cywilnych, gospodarczych,

¹ Dla uproszczenia na oznaczenie terminologii angielskiej z obszaru Anglii i Walii stosowany będzie zwrot „terminologia brytyjska”. Analiza nie obejmuje terminologii z obszaru Szkocji i Irlandii.

z zakresu prawa pracy, w sprawach rodzinnych, a także w sprawach karnych i sprawach nieletnich. Uregulowania prawne z zakresu mediacji pojawiły się w Polsce w latach 1991-2005 w zależności od gałęzi prawa, jednak genezy mediacji w polskim porządku prawnym niektórzy upatrują w dwudziestoleciu międzywojennym (por. idea sprawiedliwości naprawczej Leona Petrażyckiego, np. Kowalczyk 2015: 11).

Kodeks postępowania cywilnego reguluje **mediacje z zakresu** szeroko rozumianego **prawa cywilnego**, w tym prawa handlowego, rodzinnego, pracy, od 2005 roku (Dz.U. 2005, Nr 172, poz. 1438, z późn. zm.). Kolejne zmiany w polskim prawie wprowadzono w 2010 r. w celu implementacji **dyrektywy UE 2008/52/WE** Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 maja 2008 r. w sprawie niektórych aspektów **mediacji w sprawach cywilnych i handlowych**, jednak znacznie wykraczały one poza jej zakres (por. Pieckowski 2012: 10-14). Kodeks postępowania cywilnego nie podaje wprost definicji mediacji, określa jedynie jej najważniejsze cechy: dobrowolność, poufność, bezstronność mediatora, autonomię stron.

Liczba spraw cywilnych kierowanych do mediacji systematycznie rośnie, choć wciąż jest to stosunkowo mało popularne rozwiązanie. Według danych Ministerstwa Sprawiedliwości w okresie od 2006 r. do 2015 r. odnotowano sześciokrotny wzrost mediacji w sprawach cywilnych. Największą skuteczność mediacji, tj. umorzenia postępowania w wyniku zatwierdzenia ugody zawartej przed mediatorem, zauważa się w przypadku mediacji w sprawach rodzinnych i z zakresu prawa pracy. W poniższej tabeli zestawiono dane z roku 2006 oraz z roku 2015. W celach porównawczych ujęto w niej również mediacje w sprawach karnych (z zakresu *sprawiedliwości naprawczej – restorative justice*) i w sprawach nieletnich, które nie są przedmiotem rozważań w tym artykule.

	2006		2015	
	Liczba spraw skierowanych do mediacji przez sąd	Zatwierdzenie ugody	Liczba spraw skierowanych do mediacji przez sąd	Zatwierdzenie ugody
Mediacje w sprawach cywilnych	1448	93 (6%)	4123	321 (8%)
Mediacje w sprawach gospodarczych	256	51 (19%)	5744	740 (13%)
Mediacje w sprawach rodzinnych	270	127 (47%)	1932	856 (44%)
Mediacje z zakresu prawa pracy	33	5 (15%)	512	120 (23%)
Razem:	2007	276	12311	2037

Mediacje w sprawach karnych	4440	2755 (62%)	4046	2530 (62%)
Mediacje w sprawach nieletnich	366	298 (81%)	212	155 (73%)
Razem:	4806	3053	4258	2685

Tabela 1. Liczba spraw kierowanych do mediacji w roku 2006 i 2015. Źródło: Dane Ministerstwa Sprawiedliwości <https://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje/publikacje-akty-prawne-statystyki/>.

Pomimo sześciokrotnego wzrostu liczby spraw cywilnych kierowanych do mediacji w ciągu dziesięciu lat (łącznie 12311 spraw w 2015 r.) liczbę tę należy uznać za niską, gdyż stanowi zaledwie 0,1% spraw cywilnych. Dla porównania — w 2015 r. odnotowano 9 mln spraw cywilnych, 1,7 mln spraw gospodarczych, 1,4 mln spraw rodzinnych oraz 0,1 mln spraw z zakresu prawa pracy (Ministerstwo Sprawiedliwości 2016). Ministerstwo Sprawiedliwości nie prowadzi statystyk dla mediacji pozasądowych. Cieszą się one rosnącą popularnością, zwłaszcza w przypadku spraw gospodarczych (Peters i Gmurzyńska 2008: 124). Istotnym czynnikiem są niższe koszty mediacji oraz krótki czas ich trwania — średnio 42 dni w porównaniu ze średnim czasem trwania postępowania sądowego w sprawach gospodarczych w Polsce — 540 dni².

Szczególnym rodzajem mediacji cywilnych są **mediacje transgraniczne**, w których strony sporu mają miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu w różnych państwach członkowskich Unii Europejskiej (art. 2 ust. 1 dyrektywy UE 2008/52/WE) (por. szerzej Mostowik 2009: 139-140). Dotyczą one najczęściej spraw gospodarczych, cywilnych oraz rodzinnych. W Polsce rodzinne mediacje transgraniczne prowadzone są na podstawie Konwencji haskiej z dnia 25 października 1980 r. dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę od listopada 1992 r., kiedy Polska ratyfikowała Konwencję. Dodatkowo Polska zawarła w 2011 r. dwustronne porozumienie z Republiką Federalną Niemiec w sprawach rozwiązywania konfliktów rodzinnych za pomocą mediacji (transgranicznych) z zakresu wykonywania władzy rodzicielskiej, kontaktów z dziećmi oraz uprowadzenia dziecka za granicę (na temat mediacji transgranicznych w polskim systemie prawnym patrz szerzej Rękas 2014: 83-95).

Kodeks postępowania cywilnego (art. 183(1)-183(15) przewiduje, w zależności od trybu inicjowania postępowania mediacyjnego, **dwa typy mediacji**:

- **mediację umowną/konwencjonalną** prowadzoną na podstawie umowy o mediację (por. szerzej np. Macyszyn i Śledzikowski 2015) i
- **mediację sądową** na podstawie postanowienia sądu kierującego strony do mediacji (por. schemat mediacji w sprawie cywilnej Kaźmierczak i Kaźmierczak 2015: 150).

² Dane z roku 2010, str. 47 http://www.adrcenter.com/jamsinternational/civil-justice/Survey_Data_Report.pdf

W każdym przypadku w sprawach cywilnych ma ona charakter dobrowolny, ponieważ strony muszą wyrazić zgodę na mediację. Mediacje cechują się również poufnością, neutralnością i bezstronnością. Mediator ma obowiązek być bezstronnym i obiektywnym, tj. nie może opowiadać się za żadną ze stron konfliktu, a także musi zachować neutralność w stosunku do przedmiotu sporu, nie narzucając sposobów jego rozwiązania (Kościółek 2014: 90-91).

W umowie o mediację strony określają przedmiot mediacji, osobę mediatora albo sposób wyboru mediatora. Jeżeli strony nie dokonały wyboru mediatora, sąd, kierując strony do mediacji, wyznacza mediatora mającego wiedzę i umiejętności z zakresu spraw danego rodzaju, w pierwszej kolejności z **listy stałych mediatorów** prowadzonych przez prezesów sądów okręgowych.

Po raz pierwszy od stycznia 2016 r. rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 stycznia 2016 r. w sprawie prowadzenia listy stałych mediatorów (Dz.U. 2016, poz. 122) wprowadzono szczegółowe wymogi dla kandydatów na stałych mediatorów, m. in w zakresie wiedzy i umiejętności prowadzenia mediacji. **Stałym mediatorem** może być osoba, która ma pełną zdolność do czynności prawnych i korzysta z pełni praw publicznych oraz nie jest czynnym zawodowo sędzią (art. 183 (2) § 1 i 2 Kodeksu postępowania cywilnego), ukończyła 26 lat, biegle włada językiem polskim w mowie i w piśmie i nie została prawomocnie skazana za umyślne przestępstwo bądź umyślne przestępstwo skarbowe. Należy również udokumentować wiedzę i umiejętności w zakresie prowadzenia mediacji poprzez podanie informacji o liczbie przeprowadzonych mediacji, wykształceniu i odbytych szkoleniach z zakresu mediacji, o specjalizacji, a także załączyć opinie ośrodków mediacyjnych lub osób fizycznych o posiadanej wiedzy i umiejętnościach w zakresie mediacji oraz spis wydanych publikacji na temat mediacji (§ 5 Rozporządzenia oraz załącznik).

Poza powyższymi uregulowaniami w zakresie mediacji, szczegółowe wymagania stawiane mediatorom określają wewnętrzne regulacje ośrodków mediacyjnych, od których spełnienia zależy wpis na listę mediatorów danego ośrodka mediacyjnego (por. np. standardy Stowarzyszenia Mediatorów Rodzinnych www.smr.org.pl).

W drodze mediacji można rozwiązać spór cywilnoprawny poprzez zawarcie **ugody** przed mediatorem. Ugoda taka, po zatwierdzeniu jej przez sąd, ma moc prawną ugody zawartej przed sądem. Po nadaniu klauzuli wykonalności jest tytułem wykonawczym. Wszczęcie postępowania mediacyjnego przerywa bieg przedawnienia (art. 123 § 1 pkt 3 kodeksu cywilnego).

Z dniem **1 stycznia 2016 r.** wprowadzono **istotne zmiany** w zakresie mediacji na podstawie ustawy z 10 września 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów (Dz.U. 2015, poz. 1595). Strony mają obecnie obowiązek wskazania w pozwie, czy podjęły próbę polubownego rozwiązania sporu, a jeśli nie, podanie przyczyn. Sąd ma obecnie więcej możliwości kierowania sprawy do mediacji, na każdym etapie postępowania, nawet kilkakrotnie w toku postępo-

wania, a także obowiązek kierowania sprawy do mediacji bądź nakazania stronom wzięcia udziału w spotkaniu informacyjnym na temat mediacji. Strony uzyskały pierwszeństwo w wyborze mediatora. Mediator będzie mógł zapoznać się z aktami sprawy i uzyskać dane kontaktowe stron niezwłocznie po przystąpieniu stron do mediacji. Zaliczenie kosztów mediacji na skutek skierowania przez sąd do kosztów postępowania umożliwi zwolnienie osób niezamożnych od kosztów mediacji. Komunikację pomiędzy sędziami i mediatorami ma ułatwić sędzia-koordynator ds. mediacji umocowany obecnie w sądach okręgowych. Wskazane najważniejsze zmiany przygotowane przez Ministerstwo Gospodarki we współpracy z Ministerstwem Sprawiedliwości na podstawie rekomendacji ekspertów mają wprowadzić liczne usprawnienia proceduralne i organizacyjne upowszechniające mediację jako tańszy, szybszy i mniej sformalizowany sposób rozstrzygania sporów cywilnych. Jednocześnie zaproponowane nowe zasady w zakresie organizacji mediacji mają podnieść jakość mediacji i obniżyć koszty sporów, zarówno po stronie obywateli, jak i państwa (por. też strona Ministerstwa Sprawiedliwości www.mediacja.gov.pl).

2. Terminologia związana z mediacjami w sprawach cywilnych

Podstawowymi źródłami terminologii mediacyjnej w niniejszym artykule są: dyrektywa 2008/52/WE z dnia 21 maja 2008 w sprawie niektórych aspektów mediacji w sprawach cywilnych i handlowych (terminologia unijna), Civil Procedure Rules 1998, Civil Procedure (Amendment) Rules 2011 (terminologia z obszaru Anglii i Walii), Kodeks postępowania cywilnego i jego tłumaczenie wydawnictwa Wolters Kluwer, Regulamin Mediacyjny Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej, unijna baza terminologiczna IATE, materiały zamieszczone na wielojęzycznym portalu E-justice oraz opracowania akademickie.

2.1. Mediacja i wybrane powiązane terminy z zakresu ADR

Mediacja (*mediation*) jest jedną z podstawowych form **alternatywnego rozwiązywania sporów** (*alternative dispute resolution*, ADR), które określa się również mianem **polubownego** rozwiązywania sporów (*amicable settlement of disputes*) lub **pozasądowego** rozwiązywania sporów (UE: *extrajudicial*/UK: *non-court dispute resolution*). Oprócz mediacji ADR obejmują **koncyliacje** (*conciliation*), **negocjacje** i **arbitraż** (**sądownictwo polubowne**) (*arbitration*). Warto na chwilę zatrzymać się przy terminie „koncyliacje”, który jest różnie rozumiany w piśmiennictwie polskim i obcym. W ustawie modelowej UNCITRAL w sprawie międzynarodowej koncyliacji handlowej z 2002 r. przyjętej przez Komisję Międzynarodowego Prawa Handlowego ONZ, termin „koncyliacja” obejmuje niewiążące (pojednawcze) metody rozwiązywania sporów (bez arbitrażu), a więc utożsamiane przed wszystkim z mediacją (por. Pieckowski 2010: 982-985). Zdaniem S. Pieckowskiego, „koncyliacja” jest facylitatywną (kwalifikowaną) postacią mediacji, przy założeniu, że koncyliator jako osoba trzecia pomaga stronom się porozumieć (Pieckowski 2010: 991

i cytowana tam literatura). W polskim kontekście „koncyliacje” zostały ujęte w ustawie z dnia 14.04.2000 r. o umowach międzynarodowych i są stosowane w przypadku sporu pomiędzy stronami umowy międzynarodowej (art. 21) (*poddać spór koncyliacji*). Należy jednak zaznaczyć, iż w terminologii angielskiej (brytyjskiej) termin **conciliation** — oprócz powyższego znaczenia w kontekście sporów międzynarodowych — oznacza metodę rozstrzygania sporów z zakresu prawa pracy za pośrednictwem organu ACAS (*Advisory Conciliation and Arbitration Service*) (Law i Martin 2009: 5), a ponadto jest niekiedy stosowany wymiennie z terminem *mediation*. W Wielkiej Brytanii można również spotkać takie formy jak: **summary jury trial** – skrócone postępowanie przed ławą przysięgłych, **early neutral evaluation (ENE)** – ocena sprawy przez neutralną osobę trzecią, **private judging/rent-a-judge** – prywatny sędzia, **last offer arbitration** – arbitraż ostatniej oferty, **settlement conferences** – negocjacje prowadzone po wniesieniu pozwu do rozpoczęcia rozprawy (ekwiwalenty za Romanowską 2010: 95).

Innym terminem dotyczącym pokojowego rozwiązywania sporów międzynarodowych jest **good offices** – *dobrze usługi* (IATE ID: 814663). W ramach tego rozwiązania strona trzecia (np. organizacja międzynarodowa) podejmuje działania umożliwiające stronom sporu rozpoczęcie bądź wznowienie negocjacji, przy czym — w przeciwieństwie do mediacji — strona trzecia nie uczestniczy w samym procesie negocjacji.

Mediacje są również wykorzystywane w hybrydowych, mieszanych formach ADR, jak np. **med-arb** czy **arb-med**. Przykładowo *med-arb* jest dwuetapowym postępowaniem obejmującym najpierw mediację, a w razie jej niepowodzenia — arbitraż. W zależności od przyjętego rozwiązania mediator staje się arbitrem lub na arbitra powoływana jest inna osoba (zob. szerzej Kalisz i Zienkiewicz 2014: 36).

Szczególną formą ADR jest **internetowe rozstrzyganie sporów** (preferowany polski termin w bazie IATE), zwane również *rozstrzyganiem sporów drogą elektroniczną* lub ODR, natomiast w języku angielskim — *online dispute resolution/ODR* (IATE ID: 1912970). W ODR do rozstrzygania sporów wykorzystywane są technologie internetowe, jak np. poczta elektroniczna czy specjalne platformy. W takim przypadku mówi się o **mediacjach online** lub **e-mediacjach**. Tradycyjnie mediacje przeprowadza się w drodze bezpośredniego kontaktu stron (*face-to-face mediation*), rośnie jednak popularność mediacji telefonicznych (*phone mediation*).

EN	PL
alternative dispute resolution ADR	alternatywne rozwiązywanie sporów ADR, ARS
amicable settlement of disputes	polubowne rozwiązywanie sporów
extrajudicial/extra-judicial dispute resolution (UE)	pozasądowe rozwiązywanie sporów
non-court dispute resolution (UK)	

online dispute resolution	internetowe rozstrzyganie sporów,
ODR	rozstrzyganie sporów drogą elektroniczną ODR
arbitration	arbitraż, sądownictwo polubowne
mediation	mediacje
negotiation	negocjacje
conciliation	koncyliacja
good offices	dobrze usługi

Tabela 2. Terminologia z zakresu form alternatywnego rozwiązywania sporów.

W kontekście powyższego porównania terminologii ADR warto zwrócić uwagę na różnicę pomiędzy **rozstrzygnięciem** a **rozwiązaniem** sporu. Rozstrzyganie sporu na gruncie prawa oznacza proces arbitralnego podjęcia decyzji kończącej spór przez osobę trzecią (por. Korybski 1993: 31). Zwolennicy trybów ADR stoją na stanowisku prymatu rozwiązywania konfliktów nad rozstrzyganiem sporów, a więc skorzystania z uprawnień swobodnego kształtowania stosunków prawnych i samodzielnego rozwiązania konfliktu przez strony w drodze mediacji, facylitacji czy koncyliacji (por. też Jakubiak-Mironczuk 2008).

Na marginesie warto zwrócić uwagę, iż angielski termin *mediation* jest wieloznaczny i oznacza również *pośrednictwo* — przykładowo w terminologii unijnej można spotkać termin **insurance mediation**, tłumaczony jako *pośrednictwo ubezpieczeniowe* i definiowany w dyrektywie 2002/92/WE jako „działalność polegająca na wprowadzeniu, proponowaniu lub przeprowadzaniu innych prac przygotowawczych do zawarcia umów ubezpieczenia lub zawieraniu takich umów, lub udzielaniu pomocy w administrowaniu i wykonywaniu takich umów, w szczególności w przypadku roszczenia”. W tej samej dyrektywie pojawia się również termin **reinsurance mediation** – *pośrednictwo reasekuracyjne*.

2.2. Typy mediacji

Mediacje można klasyfikować, opierając się na różnych kryteriach, w tym: dobrowolność mediacji, sposób przystąpienia do mediacji, zakres terytorialny mediacji, model mediacji czy typ sporu.

Mediacje mają w Polsce charakter **dobrowolny** (*voluntary*), tj. strony muszą wyrazić zgodę na mediację (UK: *the parties come to mediation willingly or of their own volition*) i mogą odmówić przystąpienia do mediacji (*refuse to mediate*). W niektórych krajach, np. we Włoszech, określony typ mediacji może mieć charakter **obowiązkowy** (*compulsory, mandatory*).

W Polsce wyróżnia się dwa typy mediacji:

- **mediację umowną** (*contractual/private/out-of-court mediation*), prowadzoną na podstawie umowy o mediację,
- **mediację sądową**/mediację ze skierowania sądu (UE: *court-ordered mediation*/UK: *court-referred mediation*), prowadzoną na podstawie postanowienia sądu

kierującego strony do mediacji. W terminologii anglojęzycznej ten typ mediacji określa się również mianem *court-connected* i *court-annexed mediation* (głównie w Stanach Zjednoczonych i Australii). Te dwa terminy są używane również w szerszym znaczeniu obejmującym mediacje prowadzone również na podstawie wskazania sądu czy mediacje poprzedzające postępowanie sądowe.

W przypadku **sporów o charakterze transgranicznym** (*cross-border disputes*) mamy do czynienia z **mediacją o charakterze transgranicznym**/mediacją transgraniczną (*cross-border mediation*).

Mediacje można również klasyfikować pod kątem dziedzin prawa, których dotyczą, np. w Polsce — mediacje w sprawach cywilnych, mediacje w sprawach gospodarczych, mediacje w sprawach rodzinnych, mediacje z zakresu prawa pracy, mediacje w sprawach karnych, mediacje w sprawach nieletnich. W dyrektywie mediacyjnej pojawia się sformułowanie *mediation in civil and commercial matters*, które zostało przetłumaczone jako *mediacje w sprawach cywilnych i handlowych*, choć lepszym tłumaczeniem terminu *commercial matters*, odpowiadającym analogicznej polskiej terminologii, byłyby *sprawy gospodarcze*.

W ramach kolejnej typologii, opartej na modelu mediacji i roli mediatora, wyróżnia się mediację facylitatywną i mediację ewaluatywną (Gmurzyńska 2009: 111-113):

- **mediacja facylitatywna** (*facilitative mediation*), zwana również mediacją klasyczną lub wspierającą — mediator wspomaga strony w rozwiązaniu sporu, przy czym minimalnie ingeruje w spór, unika dokonywania ocen i narzucania swoich opinii, a strony same proponują sposoby rozwiązania sporu;
- **mediacja ewaluatywna** (*evaluative mediation*), zwana również mediacją oceną, w której mediator wspiera strony w ocenie sytuacji, formułuje własne opinie i proponuje sposoby rozwiązania sporu.

W polskim piśmiennictwie przyjęły się dosłowne ekwiwalenty uzyskane w drodze naturalizacji terminów angielskich (facylitatywna, ewaluatywna), które konotują obcość i mają niskie właściwości mnemotechniczne; być może w przyszłości zostaną wyparte przez bardziej udomowione warianty. Inny podział to: **mediacja oparta na interesach stron** (*interest-based mediation*), która koncentruje się na interesach stron, i **mediacja transformatywna** (*transformative mediation*), która jest ukierunkowana na relację między stronami i wzajemne zrozumienie stron (zob. szerzej Gmurzyńska 2009: 114-116).

EN	PL
court-ordered mediation (UE) court-referred mediation (UK) court-connected mediation (US, Australia) court-annexed mediation (US, Australia)	mediacja sądowa
contractual/private/out-of-court mediation	mediacja umowna
voluntary mediation	mediacja dobrowolna

compulsory mediation	mediacja obowiązkowa
refusal to mediate	odmowa przystąpienia do mediacji
online mediation e-mediation	mediacje online e-mediacje
cross-border mediation	mediacja o charakterze transgranicznym mediacja transgraniczna
mediation in civil and commercial matters	mediacja w sprawach cywilnych i handlowych/ gospodarczych
family mediation	mediacja rodzinna, mediacja w sprawach rodzinnych
facilitative mediation	mediacja facylitatywna/klasyczna/wspierająca
evaluative mediation	mediacja ewaluatywna/ocenna
interest-based mediation	mediacja oparta na interesach stron
transformative mediation	mediacja transformatywna

Tabela 3. Typy mediacji.

2.3. Strony postępowania mediacyjnego

W mediacji uczestniczą strony (*parties to the mediation*) oraz **mediator** (*mediator*) — angielskie synonimy o bardziej ogólnym znaczeniu to *mediation provider* i *mediation practitioner*. Jeżeli w mediacji uczestniczy kilka stron lub grup, określa się ją mianem *mediacji wielostronnej* (***multi-party mediation***). Sąd wyznacza mediatorów w pierwszej kolejności z **listy stałych mediatorów** (*list of permanent mediators*). Mediatorowi przysługuje wynagrodzenie (***mediator fee***). W określonych przypadkach strona może być zwolniona z kosztów mediacji (UK: ***fee remission***).

EN	PL
mediator mediation practitioner mediation provider	mediator
parties to the mediation	strony postępowania mediacyjnego
European Code of Conduct for Mediators	Europejski kodeks postępowania dla mediatorów
permanent mediator	stały mediator
list of mediators	lista mediatorów
mediation centre	ośrodek mediacyjny
referring judge	sędzia kierujący strony do mediacji
fee -mediator fee -mediation fee -fee remission	wynagrodzenie, opłata, koszty -wynagrodzenie mediatora -opłata mediacyjna -zwolnienie z kosztów mediacji

Tabela 4. Strony postępowania mediacyjnego.

2.4. Przystąpienie do mediacji

W przypadku mediacji umownej jest ona prowadzona na podstawie **umowy o mediację** inicjowanej (*initiated*) przez strony. Dobór ekwiwalentu angielskiego dla umowy o mediację jest problematyczny z uwagi na wieloznaczność angielskiego terminu *agreement*. I tak nasuwający się w pierwszej kolejności ekwiwalent dosłowny **mediation agreement**, pojawiający się dość często w tłumaczeniach na język angielski (np. w tłumaczeniu kpc wydawnictwa Wolters Kluwer czy w tłumaczeniu Regulaminu Mediacyjnego Sądu Arbitrażowego) może oznaczać *umowę o mediację*, a więc dokument umożliwiający stronom przystąpienie do mediacji, jednak w materiałach anglojęzycznych częściej oznacza **ugodę zawartą przed mediatorem**, czyli dokument kończący postępowanie mediacyjne i określający treść porozumienia między stronami (zob. również Gmurzyńska i Morek 2012: 259-260). Dlatego też, z uwagi na konieczność rozróżnienia dwóch terminów, bezpieczniejszym ekwiwalentem *umowy o mediację* jest **agreement to mediate**. Jeżeli natomiast chodzi o *ugodę*, w polskich tłumaczeniach najczęściej pojawia się termin *settlement*, który w dokumentach anglojęzycznych, w tym również w dyrektywie mediacyjnej, oznacza rozstrzygnięcie sporu między stronami raczej niż dokument określający porozumienie między stronami (np. "*mediation settlement*" means the content of a written agreement resulting from mediation of a relevant dispute, Civil Procedure (Amendment) Rules 2011). W dokumentach anglojęzycznych *ugodzie* odpowiada ekwiwalent **mediation settlement agreement** (UK — "*mediation settlement agreement*" means a written agreement resulting from mediation of a relevant dispute) — transponowany do terminologii angielskiej ("udomowiony") z unijnego terminu *agreement resulting from mediation* (UE) czy *agreement* (UE). W terminologii angielskiej w znaczeniu ugody pojawiają się również: *settlement agreement* i *mediation agreement*.

W przypadku skierowania sprawy do sądu sąd może zachęcić strony do skorzystania z mediacji poprzez wezwanie do udziału w **spotkaniu informacyjnym dotyczącym polubownych metod rozstrzygania sporów**, w szczególności mediacji. W tłumaczeniu kpc posłużono się zbyt dosłownym ekwiwalentem *informatory meeting regarding manners of amicable dispute settlement*. W dyrektywie mediacyjnej mowa jest o **spotkaniu informacyjnym na temat korzystania z mediacji**, co na język angielski przetłumaczono jako *an information session on the use of mediation*. W Wielkiej Brytanii w sprawach rodzinnych takie spotkanie jest obowiązkowe i nazywa się **MIAM** (*mediation information and assessment meeting*, *mediation intake assessment meeting* lub *mediation information meeting*), a niekiedy również *the first meeting*. Podczas spotkania strony informowane są o zaletach mediacji oraz przeprowadza się ocenę, czy spór nadaje się do rozstrzygnięcia w drodze mediacji.

W przypadku mediacji sądowej mediację prowadzi się na podstawie **postanowienia sądu kierującego strony do mediacji** (*mediation referral order*). Skierowanie do mediacji to również *judicial/court referral to mediation*. W polskich tłumaczeniach można

również spotkać (zbyt) dosłowny ekwiwalent *court order directing parties to mediation*, który należałoby zastąpić wyżej podanymi ekwiwalentami funkcjonalnymi.

Strony przystępują do mediacji (*the parties come/go to mediation*) w celu rozwiązania sporu (*to settle a dispute/a case*). Warto również odnotować kolokację *korzystanie z mediacji*, która ma w dyrektywie mediacyjnej dwa ekwiwalenty *use of mediation* oraz *recourse to mediation*. Wszczęcie postępowania mediacyjnego następuje z chwilą doręczenia mediatorowi **wniosku o przeprowadzenie mediacji** — w polskich tłumaczeniach: *request for conducting mediation, application for mediation*.

EN	PL
recourse to mediation use of mediation -an invitation [<i>to use mediation</i>] was made to the parties	korzystanie z mediacji -strony zachęcono do skorzystania z mediacji
agreement to mediate	umowa o mediację
mediation agreement	ugoda umowa o mediację
referral to mediation -court referral, judicial referral -the Court refers parties to mediation; the judge makes the referral -cases referred to mediation	skierowanie stron do mediacji -skierowanie do mediacji przez sąd -sąd kieruje strony do mediacji -sprawy skierowane do mediacji
mediation referral order order of referral, referral order (US) -mediation is ordered by a court (UE)	postanowienie sądu kierujące strony do mediacji -sąd postanowił o przeprowadzeniu mediacji
information session on the use of mediation (UE) MIAM – mediation information/intake and assessment meeting (UK) first meeting	sesja informacyjna na temat korzystania z mediacji (UE) sesja informacyjna dotycząca mediacji
application for mediation	wniosek o przeprowadzenie mediacji

Tabela 5. Przystąpienie do mediacji.

2.5. Przebieg postępowania mediacyjnego

Mediacja realizowana jest etapami w formie **sesji/posiedzeń mediacyjnych** (*mediation session, mediation meeting*). Po wszczęciu mediacji i wyborze mediatora ma miejsce spotkanie organizacyjne stron z mediatorem w celu wyjaśnienia zasad postępowania. Następnie dochodzi do *pierwszej sesji mediacyjnej* (*first mediation session*) — **sesji wspólnej** — z udziałem stron i mediatora (***open meeting***) w celu prezentacji sporu i stanowisk stron. Mediator może odbyć *spotkania indywidualne* na osobności z każdą ze stron (***caucus session, private meeting***) w celu zbliżenia ich stanowisk aż do wypracowania ugody. Podczas

spotkania końcowego mediatora ze stronami następuje zawarcie ugody oraz spisanie **protokołu** (*minutes*; w tłumaczeniu kpc — *mediation report*). Mediacje, w których strony nie mają ze sobą osobistego kontaktu, kontaktując się za pośrednictwem mediatora, nazywa się mianem *mediacji pośrednich* lub *wahadłowych* (***shuttle mediation***) — są one głównie stosowane w mediacjach gospodarczych.

W przypadku mediacji dwu- lub wielojęzycznych, w których jedna ze stron posługuje się innym językiem, spotyka się model **komediacji** (***co-mediation***), w których mediuje dwóch mediatorów. Takie rozwiązanie jest zalecane w Deklaracji Wrocławskiej dotyczącej mediacji dwunarodowościowych rodzin posiadających dzieci, w szczególności w sytuacji uprowadzenia dziecka za granicę. Zespół mediacyjny powinien składać się z dwóch mediatorów, przy czym każdy powinien pochodzić z krajów pochodzenia stron mediacji, jeden z mediatorów powinien być kobietą, drugi mężczyzną oraz jeden z mediatorów powinien być prawnikiem, zaś drugi psychologiem bądź pedagogiem.

Strony mogą wystąpić do sądu z **wnioskiem o zatwierdzenie** ugody zawartej przed mediatorem (UK: *~the motion to approve the agreement*; w polskim tłumaczeniu kpc — *petition for approval of the settlement*, ale również *validation of settlement*). Jeżeli ugoda podlega wykonaniu w drodze egzekucji, sąd zatwierdza ugodę przez nadanie jej **klauzuli wykonalności** (UE: *have the content of the agreement made enforceable*). Postanowienie o nadaniu klauzuli wykonalności to w terminologii brytyjskiej *mediation settlement enforcement order*.

EN	PL
mediation session/meeting	sesja/posiedzenie mediacyjne
caucus session	sesja indywidualna
shuttle mediation	mediacje wahadłowe, mediacje pośrednie
co-mediation	komediacja
minutes	protokół z przebiegu mediacji
agreement resulting from mediation (UE) mediation settlement agreement (UK) settlement agreement agreement	ugoda zawarta w drodze mediacji (UE) ugoda zawarta przed mediatorem ugoda
motion to approve an agreement (UK) -to submit the agreement to the court with the motion to...	wniosek o zatwierdzenie ugody -wystąpić do sądu z wnioskiem o...
make enforceable -have the content of the agreement made enforceable (UE) -mediation settlement enforcement order (UK) -enforcement of agreements	nadać klauzulę wykonalności -nadanie ugodzie klauzuli wykonalności -postanowienie o nadaniu klauzuli wykonalności -wykonywanie ugód

-to request that the content of a written agreement resulting from mediation be made enforceable (UE)/to apply for the mediation settlement order (UK)	-wystąpić z wnioskiem o nadanie klauzuli wykonalności pisemnej ugodzie zawartej w drodze mediacji
effect of mediation on limitation and prescription periods (UE)/ statute-barred periods (UK)	wpływ mediacji na okresy przedawnienia

Tabela 6. Przebieg postępowania mediacyjnego.

2.6. Mediacje rodzinne — terminologia Konwencji haskiej

Ze względu na swoją specyfikę osobnego ujęcia wymagają mediacje w sprawach rodzinnych, w szczególności w sprawach dotyczących rodzin dwunarodowościowych oraz uprowadzenia dziecka za granicę. W tego typu sytuacjach pojawia się konieczność korzystania z pośrednictwa tłumacza, dlatego też poniższe zestawienie może być przydatne dla tłumaczy. Poniżej omówiono terminologię konwencji haskiej, tj. Konwencji z dnia 25.10.1980 r. dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę (Dz. U. z dnia 25 września 1995 r.) (*The Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction*). Konwencja ma zastosowanie w przypadku **bezprawnego uprowadzenia** (*wrongful removal*) lub **zatrzymania** dziecka (*retention*). Angielski tekst Konwencji posługuje się w tytule terminem *abduction*, natomiast w treści pojawia się wyłącznie *removal*, przy czym oba terminy są tłumaczone na język polski jako „uprowadzenie”. W terminologii angielskiej (brytyjskiej) pojawia się również czyn zabroniony pod nazwą *child abduction by a person connected with the child*.

Przedmiotem konwencji jest zapewnienie bezzwłocznego **powrotu** (*prompt return*) **dziecka do państwa jego stałego pobytu** (*the State of habitual residence*) oraz zapewnienia ochrony **prawa do opieki** (*right of custody*) i **prawa do odwiedzin** (*right of access*). Prawo do opieki definiowane jest w art. 5 Konwencji następująco:

“rights of custody” shall include rights relating to the care of the person of the child and, in particular, the right to determine the child’s place of residence

“prawo do opieki” obejmuje prawo dotyczące opieki nad osobą dziecka, w szczególności prawo do decydowania o miejscu pobytu dziecka

O ile w języku angielskim zastosowano dwa odrębne terminy **custody** jako definiendum i **care** w definiens, w wersji polskiej pojawia się w obu przypadkach *opieka*, przez co polska definicja ulega zniekształceniu — jest tautologiczna, gdyż powtarza zwrot definiowany w zwrocie definiującym. W unijnej bazie IATE termin *right of custody* ma ekwiwalent **prawo pieczy nad dzieckiem** (IATE ID 773368), który został również zastosowany w sprostowaniu tłumaczenia rozporządzenia Rady (WE) nr 2201/2003 i zastąpił tym samym wcześniejszy ekwiwalent „prawo do opieki”. Termin *custody* jest terminem

prawa międzynarodowego, natomiast w prawie angielskim został zastąpiony przez **parental responsibility** (w tekstach unijnych — *odpowiedzialność rodzicielska*) (szerzej IATE ID 902433). Prawo do opieki może wynikać z mocy prawa (*by operation of law*), z orzeczenia sądowego lub administracyjnego (*judicial or administrative decision*) albo z **ugody mającej moc prawną** (*agreement having legal effect*). Warto zwrócić uwagę na wieloznaczność angielskiego terminu *agreement*, który został przetłumaczony w polskim tekście Konwencji jako *ugoda*.

Natomiast prawo do odwiedzin (***right of access***) definiowane jest jako prawo do zabrania dziecka na czas ograniczony w inne miejsce aniżeli miejsce jego stałego pobytu (art. 5). Również w unijnych aktach prawnych używa terminu *right of access*, który ma różne ekwiwalenty w języku polskim. Przykładowo we wspomnianym wyżej rozporządzeniu Rady (WE) nr 2201/2003 wyrażenie *right of access* zostało pierwotnie przetłumaczone funkcjonalnie jako „**prawo do kontaktów z dzieckiem**” (termin występujący w polskim Kodeksie rodzicielskim i opiekuńczym), który to ekwiwalent został następnie skorygowany w sprostowaniu jako „**prawo do osobistej styczności z dzieckiem**”. Należy podkreślić, iż w Wielkiej Brytanii zestawienie *access rights* zastąpiono w ustawie Children Act z 1989 r. terminem *rights deriving from a contact order* (Anglia) oraz w analogicznej ustawie szkockiej — *right to maintain personal relations and direct contact with the child* (IATE ID: 3537442).

Organy centralne państw mają obowiązek współpracować ze sobą m.in. w celu ustalenia **miejsca przebywania dziecka** (*to discover the whereabouts of a child*), zapobieżenia dalszemu zagrożeniu dla dziecka (*to prevent further harm to the child*) lub dalszym szkodom dla zainteresowanych stron (*to prevent further prejudice to interested parties*) przez podjęcie **środków tymczasowych** (*to take provisional measures*); zapewnienia dobrowolnego wydania dziecka (*to secure the voluntary return of the child*) lub doprowadzenia do polubownego rozwiązania sporu (*to bring about an amicable resolution*); wymiany informacji dotyczących sytuacji społecznej dziecka (*social background*) oraz przyznania pomocy sądowej i prawnej (*to provide legal aid and advice*).

Władze sądowe lub administracyjne powinny doprowadzić do niezwłocznego **powrotu** (*return*) dziecka do państwa miejsca jego stałego pobytu. W wersji angielskiej używany jest jeden termin *return*, który jest tłumaczony niezbyt konsekwentnie jako **powrót, wydanie i zwrot** dziecka — natomiast w unijnym rozporządzeniu Rady (WE) nr 2201/2003 oraz w bazie IATE termin *return* ma jeden ekwiwalent „powrót” dziecka. Władze nie mają obowiązku zarządzenia wydania dziecka (*to order the return of a child*) w razie wykazania, że osoba opiekująca się dzieckiem faktycznie nie wykonywała prawa do opieki (*was not actually exercising the custody rights*) w czasie uprowadzenia lub zatrzymania albo zgodziła się lub później wyraziła zgodę (*consented to or subsequently acquiesced in*) na uprowadzenie lub zatrzymanie lub jeżeli istnieje poważne ryzyko, że powrót dziecka naraziłby je na **szkodę fizyczną lub psychiczną** (*physical or psychological harm*) albo postawiłby je w sytuacji nie do zniesienia (*place the child in an intolerable situation*).

Do odmowy może dojść również, jeżeli dziecko **przystosowało** się już do nowego środowiska (*settled in its new environment*), sprzeciwia się powrotowi (*objects to being returned*) lub osiągnęło taki wiek i stopień dojrzałości, że należy uwzględnić jego opinię. W dokumentach unijnych *orzeczenie odmawiające zarządzenia powrotu dziecka to order on non-return*.

EN	PL
ABDUCTION -international child abduction	UPROWADZENIE -uprowadzenie dziecka za granicę
REMOVAL -wrongful removal -wrongfully removed -a child has been removed in breach of custody rights -person who removed or retained the child -notice of a wrongful removal or retention of a child	UPROWADZENIE -bezprawne uprowadzenie -uprowadzone bezprawnie -dziecko zostało uprowadzone z naruszeniem prawa do opieki -osoba, która uprowadziła lub zatrzymała dziecko -zawiadomienie o bezprawnym uprowadzeniu lub zatrzymaniu dziecka
RETENTION -wrongful retention -retain	ZATRZYMANIE -bezprawne zatrzymanie -zatrzymać
RIGHT OF ACCESS, ACCESS RIGHT -the exercise of rights of access -organising rights of access -to promote the peaceful enjoyment of access rights -application to make arrangements for organising or securing the effective exercise of rights of access -issue an order concerning rights of access	PRAWO DO ODWIEDZIN -wykonywanie prawa do odwiedzin -ustalenie prawa do odwiedzin -zapewnienie spokojnego korzystania z prawa do odwiedzin -wniosek o zorganizowanie lub ochronę skutecznego wykonywania prawa do odwiedzin -rozstrzygać w przedmiocie prawa do odwiedzin
RIGHT OF CUSTODY, CUSTODY RIGHT -breach of rights of custody -respect the right of custody	PRAWO DO OPIEKI -naruszenie prawa do opieki -poszanowanie prawa do opieki
RETURN of a child -to secure the safe return of the child -to secure the voluntary return of the child -to order the return of the child -to implement the return of the child -to oppose the return of the child -to obtain the return of a child -the application for the return of the child (to dismiss ~)	POWRÓT dziecka -zapewnienie bezpiecznego powrotu dziecka -zapewnienie dobrowolnego wydanía dziecka -zarządzić wydanie dziecka, zarządzić zwrot dziecka -podjąć działania dla powrotu dziecka -sprzeciwiać się powrotowi dziecka -uzyskanie zwrotu dziecka -wniosek o wydanie dziecka (oddalić ~)

the State of habitual residence ; the State in which a child is habitually resident	państwo stałego pobytu
Central Authority -requesting Central Authority/Central Authority of the requesting State -Central Authority of the requested State	Organ centralny -wzywający organ centralny/organ centralny państwa wzywającego -organ centralny państwa wezwanego

Tabela 7. Zestawienie najważniejszych terminów z angielskiej i polskiej wersji Konwencji haskiej.

2.7. Wnioski

Z uwagi na niejednoznaczność wielu terminów w doktrynie oraz różnorodność systemów i kultur prawnych, wiele ekwiwalentów dotyczących mediacji używanych jest wymiennie bądź w sposób niejednorodny. Trudności terminologiczne nakładają się na specyfikę sytuacji komunikacyjnej mediacji, co może być wyzwaniem dla osoby wykonującej czynności tłumaczeniowe na potrzeby mediacji w sprawach cywilnych.

3. Podsumowanie – projekt Understanding Justice

Tłumaczom, którzy chcieliby poćwiczyć tłumaczenie mediacji, polecamy materiały szkoleniowe do pracy własnej, opracowane w ramach międzynarodowego projektu Understanding Justice. Projekt ten jest finansowany w ramach grantu Komisji Europejskiej w latach 2014-2016 i jest realizowany pod kierunkiem Brooke'a Townsleya z Uniwersytetu w Middlesex. Jednym z partnerów jest Uniwersytet Warszawski i Instytut Lingwistyki Stosowanej (Ł. Biel i A. Jopek-Bosiacka), będący jedną z jego jednostek. Materiały video oraz ćwiczenia dostępne są na stronie: <http://www.understandingjusticeproject.com>.

Praca finansowana ze środków projektu Understanding Justice JUST/2013/JCIV/AG/4000004684 finansowanego przez Dyрекcję Generalną ds. Sprawiedliwości, Komisja Europejska.

BIBLIOGRAFIA

- Araszkiewicz M., Czapska J., Pękala M., Pleszka K. (2015) *Mediation in Poland: Theory and practice*. Kraków: JAK.
- Gmurzyńska E. (2014) „European Union. Poland”, w: Schonewille M., Schonewille F. (red.) *The variegated landscape of mediation: a comparative study of mediation regulation and practises in Europe and the world*. The Hague: Eleven International, 294-304.
- Gmurzyńska E. (2009) „Rodzaje mediacji”, w: Gmurzyńska E., Morek R. (red.) *Mediacje. Teoria i praktyka* (ebook). Wolters Kluwer, 109-127.

- Gmurzyńska E., Morek R. (2012) „Poland”, w: de Palo G., Trevor M. B. (red.) *EU Mediation Law and Practice*. Oxford: Oxford University Press, 256-272.
- Gmurzyńska E., Morek R. (red.) (2014) *Mediacje: teoria i praktyka*. 2. wyd. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Jakubiak-Mirończuk A. (2008) *Alternatywne a sądowe rozstrzygnięcie sporów sądowych*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kalisz A., Zienkiewicz A. (2014). *Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu*. Wyd. 2. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kaźmierczak M., Kaźmierczak J. (2015) *Mediacja rodzinna: praktyczny poradnik*. Warszawa: Difin.
- Korybski A. (1993) *Alternatywne rozwiązywanie sporów w USA. Studium teoretyczno-prawne*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kościołek A. (2014) „Cechy i zadania dobrego mediatora”, w: Arkuszewska A. M., Plis J. (red.) *Zarys metodyki pracy mediatora w sprawach cywilnych*. Warszawa: Wolters Kluwer, 90-104.
- Kowalczyk T. A. (2015) *Pozasądowe metody rozstrzygnięcia sporów między przedsiębiorcami*. Warszawa: Pracodawcy Rzeczypospolitej Polskiej.
- Law J., Martin E. A. (red.) (2009) *A Dictionary of Law*. Wyd. 7. Oxford: Oxford University Press.
- Macyszyn M., Śledzikowski M. (2015) „Umowa o mediację w prawie polskim – wybrane uwagi”. *ADR. Arbitraż i Mediacje* 3(31)/2015, 5-16.
- Ministerstwo Sprawiedliwości (2016) Analiza statystyczna działalności sądów w Polsce – sądy rejonowe za rok 2015. <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-jednoroczne/rok-2015/download,3169,8.html>
- Morek R. (2012) *Mediacja w sprawach cywilnych*. Ministerstwo Sprawiedliwości. [online] <https://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje/publikacje-akty-prawne-statystyki/download,1594,4.html>.
- Mostowik P. (2009) „Europejskie wzorcowe unormowanie w sprawach cywilnych i handlowych z 2008 r. a obowiązujące od 2005 r. rozwiązania prawa polskiego”. *Kwartalnik ADR* 1(5)/2009, 133-144.
- Nowaczyk P. (2004) „Mądry szuka rozwiązania niemądry rozstrzygnięcia”. *Dziennik Gazeta Prawna*, 20.11.2014.
- Peters D., Gmurzyńska E. (2008) „Yes We Can: Overcoming Barriers to Mediating Private Commercial Disputes”. *Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego* 1, 122-147.
- Pieckowski S. (2012) *Mediacja w sprawach gospodarczych*. Warszawa: Ministerstwo Sprawiedliwości [online]: <https://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje/...akty.../download,1594,6.html>

- Pieckowski S. (2010) „*Arbitraż a alternatywne metody rozwiązywania sporów w sprawach cywilnych (ADR)*”, w: *Arbitraż handlowy. System Prawa Handlowego. Tom 8. Rozdział 19*, Warszawa: C.H. Beck, 979-1015.
- Rękas A. (2014) „Uregulowania prawne mediacji transgranicznej w polskim prawie”, w: Czapska J., Szelaǳ-Dylewski M. (red.) *Mediacje w prawie*. Kraków: Wydawnictwo UJ, 83-95.
- Rienzo C., Vargas-Silva C. (2015) *Briefing. Migrants in the UK: An Overview*. The University of Oxford [online]: <http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk/sites/files/migobs/Migrants%20in%20the%20UK-Overview.pdf>.
- Romanowska M. (2010) „Miejsce mediacji wśród ADR w Wielkiej Brytanii i Polsce”. *Kwartalnik ADR* 1(9)/2010, 93-138.
- Zagórska K. (2013) „Mediacje transgraniczne w sprawach rodzinnych”, w: Tabernacka M. (red.) *Mediacje ponad podziałami*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 103-115.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przybliżenie tłumaczom stosunkowo nowej w Polsce instytucji mediacji w sprawach cywilnych oraz analiza terminologii polskiej i anglojęzycznej (brytyjskiej i unijnej) na potrzeby tłumaczenia. W związku z systematycznie rosnącą popularnością mediacji w Polsce, jak i w Unii Europejskiej oraz propagowaniem mediacji jako alternatywy dla postępowania sądowego można oczekiwać wzrostu liczby mediacji dwu- i wielojęzycznych z udziałem tłumaczy ustnych. Informacje praktyczne, a także wymogi prawne dla kandydatów na stałych mediatorów mogą być istotne dla tłumaczy zainteresowanych poszerzeniem zakresu swojej działalności poprzez uzyskanie kwalifikacji mediatora.

SUMMARY

Mediation in Poland – Polish, English and EU terminology

Key words: mediation in civil law cases, ADR, law term, The Hague Convention

The article aims at outlining to translators and interpreters the civil law mediation in Poland, a legal institution relatively recently introduced in Poland, along with the Polish, English and EU terminology analysis. The growing popularity of mediation in Poland and other EU countries, being a dispute resolution method alternative to judicial proceedings, will most probably translate into the significantly increasing number of bilingual and multilingual mediations with the participation of interpreters. Additional practical information about mediation and legal requirements for prospective permanent mediators may also be of particular significance to interpreters interested in expanding their career development.

ALCUNE DIFFERENZE TERMINOLOGICHE TRA IL SOTTOCODICE GIURIDICO ITALIANO E SVIZZERO

Katarzyna Łuszczynska-Niemiec

Autorka jest absolwentką Instytutu Języków Romańskich i Translatoryki Uniwersytetu Śląskiego oraz tłumaczką języka włoskiego. Specjalizacja – tłumaczenia techniczne i prawnicze.

Parole chiave: traduzione giuridica, sottocodice giuridico, terminologia giuridica, diritto penale, reati e pene, variante diatopica svizzera dell'italiano, equivalenza funzionale

1. Introduzione

Il primo e indispensabile passo nella traduzione consiste nella comprensione inequivoca del testo di partenza. I testi giuridici, conformemente alla nota classificazione di Francesco Sabatini, nonostante siano destinati pure ai cittadini non esperti, vengono collocati nella categoria dei testi *molto vincolanti* (Scarpa 2001: 22), vale a dire lo sforzo del destinatario necessario per interpretare in modo corretto il messaggio in essi contenuto viene considerato elevato. Il vincolo interpretativo in gran parte attiene all'uso della terminologia specifica e, nel caso della lingua giuridica, pure ai *realia*, ovvero a tutti i termini i cui denotati sono pertinenti agli elementi tipici e alle istituzioni specifiche di una data realtà culturale, che, come sostiene Popovič (2006: 7), costituiscono problemi fondamentali nella traduzione e possono creare situazioni d'intraducibilità. A questo proposito Scarpa (2001: 99) osserva che in nessun altro tipo di traduzione le realtà socioculturali sono altrettanto diverse quanto nei testi giuridici, in quanto il diritto è la manifestazione culturale per eccellenza di una nazione. Diversi sistemi giuridici, avendo tratto le sue origini dalle realtà differenti, si rendono difficilmente paragonabili, pur avendo alcuni tratti in comune (Pieńkos 2003: 289). Nonostante le difficoltà menzionate la traduzione giuridica si rivela indispensabile. Uno strumento efficace delle ricerche terminologiche consiste nel confronto delle fonti del diritto parallele. La conoscenza delle culture giuridiche coinvolte nell'atto di traduzione, vale a dire la perizia in materia trattata, funzionamento del diritto in entrambe le culture, organi giudiziari in entrambi i paesi nonché fonti del diritto, costituisce una delle competenze imprescindibili del traduttore giuridico (Wiesmann 2011: 6).

Traducendo i testi giuridici, si è tenuti ad adottare una terminologia specifica non solo tale da rendere comprensibile il testo d'arrivo al destinatario, ma pure tale da mantenere nel testo d'arrivo il livello di specializzazione del testo di partenza, mentre uno sforzo maggiore viene richiesto dal traduttore nel corso della traduzione in una lingua policentrica, ovvero parlata in due o più paesi. In tal caso vanno prese in considerazione le eventuali divergenze terminologiche dovute alle diverse realtà culturali. Spesso viene

trascurato il fatto che l'italiano è lingua ufficiale non solo in Italia ma pure in Svizzera, dove vive pressappoco un mezzo milione di persone per cui l'italiano è lingua madre, cui vanno aggiunti tutti coloro che parlano l'italiano come lingua seconda e i parlanti del cosiddetto italiano federale. Le zone tradizionalmente italofone sono il Ticino e le quattro valli del Canton Grigioni. Come insegna la sociolinguistica, la lingua dipende dal contesto sociale, il quale in Svizzera si rivela indubbiamente differente da quello presente in Italia. Le alterazioni dovute alle differenze sociali e istituzionali sono ben visibili prevalentemente al livello lessicale (a questo proposito si invita vivamente il lettore a consultare i testi di Moretti nonché di Pandolfi e Casoni di cui nei riferimenti bibliografici). L'analisi svolta in base alle fonti del diritto parallele italiane e ticinesi porta alla constatazione che l'osservazione appena sollevata concerne pure il sottocodice giuridico. Si ritiene opportuno evidenziare tali discrepanze nel corso della traduzione, conformemente alle prescrizioni proposte da Kierzkowska (2002: 81), secondo cui il traduttore è tenuto a prendere in considerazione gli aspetti culturali e istituzionali dei contesti coinvolti.

In questa sede si desidera presentare alcuni termini del diritto penale polacco, precisamente quelli relativi ai tipi di atti illeciti e di pene, nonché diversi termini del diritto processuale penale, attinenti ai soggetti coinvolti nel procedimento penale davanti al tribunale, con la proposta dei loro equivalenti da adottare nelle traduzioni in italiano standard e in quello ticinese, evidenziando eventuali divergenze tra i sottocodici giuridici in queste due aree italofone.

2. Termini relativi agli atti illeciti in Polonia, Italia e Svizzera a confronto

In primo luogo occorre presentare una rassegna dei tipi di atti illeciti circoscritti dal codice penale polacco a confronto con i loro equivalenti italiani e svizzeri esistenti. I codici penali polacco (art. 7 § 1-3 k.k.), italiano (art. 39 c.p.) e svizzero (art. 10 cpv. 1-3 CP) in base alle pene comminate, precisamente in base al minimo edittale, per diversi reati ne distinguono due categorie. Il diritto polacco discerne *zbrodnia* da *występek*. Nel primo caso si ha a che fare con i reati per cui la legge commina pene superiori, a partire da 3 anni di pena detentiva, e nel secondo quelle inferiori, tra cui pure pene pecuniarie. Sia nel diritto italiano che in quello svizzero esistono equivalenti funzionali, pur non coincidendo reciprocamente. L'equivalente italiano di *zbrodnia* si rivela **delitto**, mentre quello elvetico **crimine**. Invece *występek* trova il suo equivalente italiano nel termine **contravvenzione**, mentre l'equivalente svizzero è **delitto**. In quest'occasione conviene menzionare il comune uso del termine *contravvenzione* da parte dei traduttori polacchi, in quanto l'equivalente italiano del termine polacco *wykroczenie*, un atto illecito disciplinato da un diverso atto normativo (*Kodeks wykroczeń*). Alla luce delle ricerche svolte si può affermare erronea questa scelta nel caso dell'italiano standard, in primo luogo perché il termine *contravvenzione* è riservato per l'equivalente di *występek*, e come risulta dalla definizione del lessema *termine*, una delle caratteristiche di quest'ultimo consiste nella monoreferenzialità, vale a dire il *termine*

deve rinviare in modo univoco a un determinato denotato (Tomaszkiewicz 2004). Tale caratteristica è stata pure inclusa nelle raccomandazioni per la stesura degli atti normativi sia polacchi che quelli italiani. I denotati dei termini giuridici talvolta cambiano spostandosi da un ramo del diritto all'altro (Ondelli 2007: 72-73, Jopek-Bosiacka 2006: 32), tuttavia non è questo il caso. Inoltre va precisato che il diritto italiano non prevede una categoria degli atti illeciti analoga a *wykroczenie* e perciò andrebbe coniato un corrispondente diverso (ad esempio *infrazione*, *trasgressione* o altro), servendosi delle comuni tecniche traduttive (Pisarska, Tomasziewicz 1996: 140-153). Invece, va ribadito che nel contesto svizzero esiste l'equivalente di *wykroczenie*, la cui forma è addirittura *contravvenzione* (artt. 103-109 CP, art. 357 cpv. 1-4 CPP). Va ribadito comunque che, contrariamente alla situazione polacca, è un atto illecito disciplinato dal medesimo codice penale.

Come si è detto, i termini sopraindicati ***zbrodnia*** – ***delitto*** – ***crimine*** e ***występek*** – ***contravvenzione*** – ***delitto*** costituiscono due terne di *equivalenti funzionali*, cioè di *equivalenti naturali più prossimi* (Nida 2002: 162), tuttavia non perfetti, in quanto va sottolineato che tra essi sono ravvisabili certe discrepanze. Ci si riferisce sia alla misura del minimo edittale della pena in queste tre aree, sia alla tipologia delle pene previste per i due tipi di reati. Un altro fattore rilevante consiste nel concetto della doloosità degli atti illeciti polacchi, italiani e svizzeri a confronto. Conformemente al codice penale polacco (art. 8 k.k.) il reato denominato *zbrodnia* è sempre doloso, mentre *występek* può essere doloso o colposo a seconda della disposizione della legge. Invece sia nella giurisdizione italiana che in quella svizzera i due atti illeciti possono essere sia dolosi, sia colposi (art. 43 c.p. e art. 12 cpv. 1-3 CP). Queste sfumature del senso di ciascuno dei concetti riportati che non vengono trasmessi nell'atto di traduzione costituiscono il cosiddetto *residuo*, ovvero *elemento della traduzione che (...) il traduttore decide di non tradurre perché (...) risulta difficile o apparentemente impossibile da tradurre* (Osimo 2004: 222). Tuttavia, come sostiene Pieńkos (1999: 180), l'uso degli equivalenti funzionali nella traduzione giuridica è fortemente auspicabile e non crea situazioni d'ambiguità, in quanto è il contesto a dissipare qualsiasi dubbio.

3. Rassegna delle pene disciplinate dalle leggi polacca, italiana e svizzera a confronto

Come accennato, il concetto di atti illeciti è connesso strettamente con la comminazione delle pene. Di seguito verranno riportate le pene del sistema giuridico polacco, italiano e svizzero a confronto per consentire successivamente di individuare gli eventuali equivalenti esistenti in italiano standard e in quello ticinese.

Il catalogo delle pene previsto dal codice penale polacco (art. 32 k.k.) prevede i loro 5 tipi, quali: *grzywna*, *ograniczenie wolności*, *pozbawienie wolności*, *25 lat pozbawienia wolności* e *dożywotnie pozbawienie wolności*. La sistemazione delle pene in ordine crescente per quanto concerne l'afflizione della pena non è casuale – il tribunale è tenuto a prendere in considerazione in primo luogo quelle inferiori se adempienti allo scopo della

sanzione. *Grzywna* è una pena pecuniaria (art. 33 k.k.) e viene espressa in aliquote giornaliere (da 10 fino a 540), il cui valore è determinato ogniqualevolta dal giudice (un'aliquota giornaliera può ammontare al minimo a 10 e al massimo a 2000 zloty in funzione della situazione economica del reo). In alcuni casi la pena pecuniaria può accompagnare la pena detentiva, tuttavia nella maggior parte dei casi viene disciplinata dalla legge in quanto una pena alternativa a un altro tipo di sanzione per i reati di minore gravità. *Ograniczenie wolności* è un particolare tipo di pena che dovrebbe, a seconda dell'ultimo emendamento del codice penale polacco del 20/02/2015, rappresentare una via di mezzo tra la pena pecuniaria e quella detentiva per quanto concerne l'afflizione della pena. Si esprime nella restrizione parziale della libertà personale del reo consistente nell'obbligo di prestare il lavoro di pubblica utilità e/o nell'obbligo di risiedere nel luogo del domicilio legale con l'applicazione del sistema della sorveglianza elettronica, e/o nel trattenimento da parte dello Stato di una percentuale della retribuzione del condannato. Il giudice può decidere se infliggere una oppure ciascuna delle suddette forme dell'espiazione della pena. Inoltre il condannato è obbligato a non cambiare la dimora senza previa autorizzazione da parte del tribunale ed a presentare le delucidazioni per quanto concerne l'espiazione della pena. La pena può durare da un mese fino a 2 anni, è dunque evidente che viene inflitta nel caso delle contravvenzioni (art. 34-35 k.k.). Le tre pene successive sono pene detentive consistenti nella privazione completa della libertà personale del condannato e vengono espiate in appositi stabilimenti penitenziari. La prima, *pozbawienie wolności*, può avere la durata da un mese fino a 15 anni, ed è quindi applicabile sia nel caso dei delitti sia nel caso delle contravvenzioni (art. 37 k.k.). Ha il carattere rieducativo e le sue finalità sono orientate alla reintroduzione del condannato al seno della comunità dopo l'espiazione della pena da parte sua. Invece le pene, quali *25 lat pozbawienia wolności* e *dożywotnie pozbawienie wolności* vengono inflitte nei casi della commissione dei delitti più gravi e il loro scopo è addirittura quello di isolare il soggetto condannato dalla comunità al fine di tutelarla.

Come menzionato precedentemente, l'approccio più auspicabile alla ricerca dei traduttori si rivela la consultazione delle fonti parallele del diritto. La disamina del catalogo delle pene italiane (art. 17 c.p.) porta alla constatazione che la legge italiana prevede espressamente due differenti gruppi delle sanzioni in funzione del tipo di reato: delitto o contravvenzione. Le pene per i delitti sono: *morte* (non più applicabile, essendo stato abrogato l'apposito articolo), *ergastolo*, *reclusione* e *multa*. L'*ergastolo* consta nella pena detentiva a vita con l'obbligo del lavoro (art. 22 c.p.). La *reclusione* è la pena detentiva con la durata da quindici giorni a ventiquattro anni con l'obbligo del lavoro (art. 23 c.p.). La *multa* invece è la pena pecuniaria che ammonta al minimo a 50 e al massimo a 50000 euro (art. 24 c.p.). Nel caso invece delle contravvenzioni il giudice ha facoltà di scegliere tra la pena detentiva, detta l'*arresto*, e la pena pecuniaria, denominata l'*ammenda*. La pena di *arresto* ha una durata da cinque giorni fino a tre anni e comporta l'obbligo del lavoro. La pena di *ammenda* ammonta al minimo a 20 e al massimo a 10000 euro.

Avendo già esaminato tutte le pene italiane a confronto con quelle polacche è possibile proseguire con i tentativi di individuare le coppie degli eventuali equivalenti. Dalla disamina risulta chiaramente che l'equivalente funzionale di **grzywna** può essere la pena di **ammenda** (e non quella di *multa*), in quanto entrambe risultano pene pecuniarie ed entrambe vengono inflitte nel caso della commissione delle contravvenzioni. La differenza nell'ammontare minimo e massimo di ciascuna di esse rappresenta il fattore superfluo, in quanto ogniqualvolta la somma definitiva viene commisurata dal giudice tenendo in considerazione sia la gravità della contravvenzione, sia le condizioni economiche del condannato. Il termine polacco **ograniczenie wolności** non trova il suo equivalente nel sistema italiano e per questo motivo va attuata la strategia dello straniamento (Bukowski, Heydel 2009: 28), servendosi della traduzione letterale (Scarpa 2001: 113). A dispetto dell'evidente, l'uso del traduttore *restrizione della libertà personale* andrebbe sconsigliato siccome *sotto la denominazione di pene detentive o restrittive della libertà personale la legge comprende: l'ergastolo, la reclusione e l'arresto* (art. 18 c.p.). Per questo motivo, non volendo creare situazioni di ambiguità, si è tenuti a coniare un altro corrispondente, ad esempio **limitazione o riduzione della libertà personale**. Il successivo termine, ossia **pozbawienie wolności** (*x miesięcy/lat pozbawiania wolności*), risulta una fonte considerevole dei dubbi traduttivi, in quanto richiede dal traduttore una conoscenza approfondita della materia penale. Ebbene, se il reato in questione appartiene ai delitti, l'equivalente italiano è **pena di x anni di reclusione** (siccome il minimo edittale per il delitto sono tre anni di pena detentiva, non sarà quindi possibile ottenere il costrutto *x mesi di reclusione*), mentre viene annoverato tra le contravvenzioni il suo equivalente è **pena di x anni/mesi di arresto** (art. 17 c.p.). A proposito del termine italiano *arresto* va detto che questo, pur associandosi al termine polacco *areszt*, in questo determinato campo ha il significato completamente diverso. Il termine polacco si riferisce a una delle *misure cautelari*, il cui equivalente in italiano standard è *custodia cautelare in carcere*, e che consiste nella cattura dell'indiziato o dell'imputato e la sua condotta in uno degli istituti cautelari perché egli rimanga lì a disposizione delle autorità giudiziarie. In quest'occasione, va ricordato il concetto di *falsi amici* relativo ai termini in due lingue diverse che, pur presentando caratteristiche morfologiche simili, hanno il significato diverso (Pieńkos 2003: 187-191). Dalle definizioni soprariportate risulta chiaro che il concetto di *arresto*, in quanto una delle pene detentive, differisce sostanzialmente dal concetto di *custodia cautelare in carcere*, in quanto una delle misure cautelari. Alla luce di quanto detto, nel presente contesto il termine italiano *arresto* non ha niente a che vedere con il termine polacco *areszt*. Va pure sottolineato che la **pena di arresto** può avere la durata fino a 3 anni e non si differenzia qualitativamente dalla **pena di reclusione**, se non per la sua denominazione. Naturalmente rimane aperta la domanda su quanto profonda deve essere la competenza del traduttore nella materia giuridica per consentirgli la distinzione dei tipi di reati. L'equivalente italiano della pena successiva, cioè di **25 lat pozbawienia wolności** è uguale al precedente corrispondente per le pene detentive comminate nel caso dei delitti, si ottiene quindi **25 anni di reclusione**. In questo modo ovviamente si ha a che

fare con una certa perdita del significato primario, perché il traduttore proposto non è atto a trasmettere la dimensione sociale e il carico emotivo che accompagnano l'irrogazione di detta pena che, come già menzionato, costituisce una specie di cesura tra le pene per i delitti mediamente gravi e per quelli gravissimi, commessi con particolare violenza. E infine, l'ultimo termine, *dożywotnie pozbawienie wolności*, trova il suo equivalente nel termine italiano *l'ergastolo*.

Tutti gli equivalenti proposti per le pene detentive polacche, tratti direttamente dal catalogo delle pene italiano non possono essere ritenuti perfetti ma funzionali. Va ricordato per esempio che conformemente alla legge italiana i detenuti sono obbligati a prestare il lavoro, invece il diritto polacco non prevede tali disposizioni, il che costituisce il *residuo traduttivo* precedentemente menzionato.

Al fine di individuare gli equivalenti funzionali ticinesi occorre ripetere la medesima procedura che nel caso degli equivalenti italiani, ovvero la disamina del catalogo delle pene svizzere. Quest'ultimo si presenta abbastanza conciso e comporta tre tipi di pene, non articolandole in quelle comminate per i *crimini* e per i *delitti*. La pena minore nella Confederazione consiste nella *pena pecuniaria* che viene espressa in aliquote giornaliere (al massimo 360) il cui importo al massimo ammonta a 3000 franchi. La pena viene commisurata alla colpa dell'autore del reato nonché alla sua situazione economica e familiare (art. 34 CP). Interessante è la successiva pena che consiste principalmente nella pena alternativa alla pena pecuniaria (fino a 180 aliquote) e alla pena detentiva (inferiore a sei mesi). È la pena consistente nel *lavoro di pubblica utilità* che può durare al massimo 720 ore e va espiata entro due anni dall'emanazione della sentenza. L'irrogazione di questa pena richiede il consenso del condannato (artt. 37 e 38 CP). Invece la pena più severa si rivela la *pena detentiva* che può durare da 6 mesi fino a 20 anni. *La pena è a vita se la legge lo dichiara espressamente* (art. 40 CP).

Visto quanto sopra si può proporre la *pena pecuniaria* in quanto l'equivalente funzionale di *grzywna*. Si desiderano segnalare tuttavia alcune occorrenze del termine *ammenda* nelle sentenze penali emanate in Ticino che comunque si riferiscono alle ammende inflitte previamente dagli organi giudiziari italiani e non svizzeri. Inoltre nel medesimo corpus (il sito della Repubblica e Cantone Ticino, di cui nei riferimenti bibliografici, pubblica tutte le sentenze e decisioni emanate dalle corti ticinesi e offre la possibilità di usare il motore di ricerca, consentendo la consultazione dei provvedimenti in una chiave di ricerca determinata) si sono riscontrate 5417 occorrenze (i numeri delle occorrenze riportate nel presente articolo possono cambiare in quanto ogni giorno vengono aggiunti nuovi provvedimenti al data base) del termine *multa* il cui denotato differisce tuttavia dall'omonimo italiano e può riferirsi sia a una delle *sanzioni disciplinari* previste dal codice penale svizzero (art. 91 cpv. 2 CP), sia alla pena pecuniaria comminata in caso di *contravvenzioni* (art. 103 CP) nell'accezione svizzera del termine (*wykroczenie*). Non dovrebbe dunque essere preso in considerazione in quanto corrispondente del termine *grzywna* nel contesto della pena per *występek*.

Per il termine polacco *ograniczenie wolności* si propone l'equivalente uguale a quello italiano, cioè **limitazione della libertà personale**. Alla luce dell'ultimo emendamento del codice penale polacco del 20/02/2015 e delle voci nei mass media si potrebbe pure tentare di usare il termine svizzero *lavoro di pubblica utilità* nei contesti opportuni, tuttavia questa scelta sembra sconsigliabile, in quanto in tal caso una parte del messaggio non verrebbe trasmessa, siccome la sanzione polacca può esprimersi pure in altro tipo di limitazione della libertà e inoltre comporta altri obblighi del condannato, di cui nei paragrafi precedenti.

Le pene detentive polacche, *x lat/miesiący pozbawienia wolności, 25 lat pozbawienia wolności* vanno tradotte addirittura in **pena detentiva di x anni/mesi** e **pena detentiva di 25 anni**. Come già accennato il codice penale svizzero contrariamente a quello italiano non differenzia la denominazione delle pene detentive in base alla tipologia dei reati commessi. Va segnalato comunque che il motore di ricerca delle sentenze ticinesi ha consentito di ricavare 254 occorrenze del costrutto *di reclusione* su 1977 occorrenze del costrutto *pena detentiva di*. L'analisi di parecchie occorrenze trovate porta alla constatazione che i due termini, *pena detentiva di x anni/mesi* e *pena di x anni/mesi di reclusione*, vengono usati alternativamente come sinonimi. I numeri citati suggeriscono tuttavia che nella maggior parte dei casi viene utilizzato il termine tratto dal codice penale. Inoltre il medesimo motore di ricerca ha dato 1066 occorrenze del costrutto *di arresto*. I contesti delle occorrenze tuttavia portano alla conclusione che il termine si riferisce a un diverso denotato, ovvero all'*arresto provvisorio* (di cui agli artt. 217-219 CPP), altri invece pure ai denotati non connessi con la terminologia giuridica, tipo *arresto respiratorio*. Va precisato che con il numero talmente elevato delle occorrenze non ci si riesce ad analizzare tutti i contesti senza un software apposito.

La situazione analoga attiene alla traduzione in italiano ticinese l'ultimo termine polacco *dożywotnie pozbawienie wolności*. Il codice penale suggerisce il termine **pena detentiva a vita**, lo comprova l'analisi delle sentenze emanate in Ticino (9 occorrenze), tuttavia si sono notate pure sei occorrenze del termine **ergastolo** in quanto sinonimo. In questa occasione si desidera accennare alla frequente sinonimia nel sottocodice giuridico ticinese che sta in opposizione ai principi terminologici sia in Polonia che in Italia. Quest'argomento verrà trattato più ampiamente nelle sezioni successive del presente articolo.

4. Termini relativi ai soggetti principali coinvolti nel procedimento penale

Presentata e analizzata la terminologia relativa ai tipi di reati e di pene in Polonia, Italia e Ticino, si desidera passare a una breve rassegna dei soggetti principali coinvolti in ogni procedimento penale in Polonia con la proposta dei loro equivalenti in due varianti dialettiche dell'italiano. Di seguito verranno analizzati i termini, quali: *prokurator, oskarżony, obrońca e pokrzywdzony*.

La figura che sempre appare nel contesto dei procedimenti penali polacchi è **prokurator**, il termine che designa il funzionario della Procura, la cui funzione è quella di vegliare sull'applicazione del diritto in ottemperanza alle leggi vigenti e di esercitare l'azione penale. *Prokurator* ha competenza pure in alcune cause amministrative e civili. Il termine utilizzato negli atti normativi e giudiziari italiani per designare sia l'ufficio della magistratura, sia il magistrato che svolge effettivamente la funzione di esercitare l'azione penale, si rivela **pubblico ministero** – soventemente abbreviato in **P.M.** Invece nel Cantone Ticino il perseguimento dei reati spetta al *Ministero pubblico* – l'organo competente esclusivamente in materia penale e composto di un solo *procuratore generale* e di venti *procuratori pubblici*. Il procuratore pubblico ticinese oltre a tutte le attività volte a perseguire i reati e promuovere le accuse è competente pure per emettere il *decreto d'accusa*, un provvedimento particolare svizzero, con cui il reo viene condannato dal medesimo procuratore a una delle pene minori enumerate nell'art. 352 CPP senza l'intervento del giudice; si tratta comunque dei reati minori. Nei documenti giudiziari ticinesi viene utilizzato il termine *ministero pubblico* in riferimento all'organo cantonale, invece il termine **procuratore pubblico** è assegnato ai singoli funzionari del ministero.

Va comunque precisato che il *Codice di diritto processuale penale svizzero*, indicando le parti del procedimento (art. 104 CPP), usa il termine identico a quello italiano, ovvero *pubblico ministero* (sia nell'accezione dell'organo, sia in quella del singolo funzionario), che comunque non viene utilizzato in Ticino. Il *Codice di procedura penale* ticinese (non più in vigore dal momento in cui nell'anno 2011 il sopracitato *Codice di diritto processuale penale svizzero* del 5 ottobre 2007 ha sostituito e unificato a livello confederativo le disposizioni in materia della procedura penale, la cui regolazione precedentemente spettava singolarmente a ciascuno dei 26 cantoni svizzeri) usa i termini *ministero pubblico* e *procuratore pubblico*.

Il successivo termine polacco, **oskarżony**, indica un soggetto accusato di un reato nel procedimento penale (art. 71 §2 k.p.k.). Il suo equivalente italiano è **imputato** (art. 60 c.p.p.), mentre in Ticino, pur essendo utilizzato il termine uguale a quello italiano in vari atti normativi al livello della Confederazione (art. 111 cpv. 1 CPP) e in alcuni ticinesi, nelle sentenze emanate in Ticino (e nel *Codice di procedura penale* ticinese non più in vigore) viene adoperato piuttosto il termine **accusato** (4574), però non vanno trascurate pure parecchie occorrenze dell'uso del termine **imputato** (2651).

Il termine polacco **obrońca** designa la figura dell'avvocato che presta l'assistenza all'imputato nel corso del procedimento penale. Il termine italiano proposto in quanto equivalente è **difensore** che comunque differisce per alcune sfumature dal termine polacco. In Italia il difensore può rappresentare per esempio la parte civile nel procedimento penale o addirittura la parte nel procedimento civile, invece in questi contesti nella lingua polacca si userebbe piuttosto il termine *pełnomocnik* o *adwokat* o, se del caso, pure *radca prawny*. Nonostante i due termini non dimostrino un'equivalenza totale in tutti i contesti praticabili, si ritiene il termine **difensore** il più adeguato. Invece in Ticino nuovamente si ha

a che fare con la mancata monoreferenzialità della terminologia giuridica. Nelle sentenze emanate ticinesi sono ravvisabili due termini utilizzati a designare la figura dell'avvocato difensore: **patrocinatore** (1817 occorrenze cui vanno aggiunte 120 occorrenze di **patrocinatrice**) e **difensore** (3280).

Pokrzywdzony è un termine del diritto penale polacco che si riferisce al soggetto, il cui bene giuridico (integrità fisica, beni materiali, dignità o altri) è stato leso dal reato (art. 49 §1 k.p.k.). Il termine equivalente nel diritto penale italiano risulta **persona offesa** oppure addirittura **offeso**. Invece in italiano ticinese il soggetto i cui diritti sono stati lesi dal reato viene denominato **danneggiato**. Inoltre il diritto svizzero precisa che il danneggiato *direttamente leso nella sua integrità fisica, sessuale o psichica* (artt. 115-116 CPP) viene denominato **vittima**. Da ciò si desume che il termine polacco si rivela iperonimo nei confronti dei termini elvetici e al traduttore spetta la scelta dell'uno o dell'altro in base al contesto del testo di partenza.

A proposito del termine svizzero **danneggiato**, va sconsigliato il suo possibile (data la sua vicinanza semantica) uso nel medesimo contesto in italiano standard, in quanto in Italia nella materia giuridica questo termine si riferisce esclusivamente al soggetto danneggiato dal reato (per esempio il prossimo congiunto dell'offeso) che può proporre l'*azione civile* all'interno del procedimento penale. In alcuni casi il **danneggiato** e la **persona offesa** possono coincidere, però questa non è una regola.

Di seguito si riporta una tabella riassuntiva contenente i termini analizzati con la proposta dei loro traduttori in italiano standard e in quello ticinese:

	Termine polacco	Equivalente italiano	Equivalente ticinese
1.	zbrodnia	delitto	crimine
2.	występek	contravvenzione	delitto
3.	grzywna	ammenda	pena pecuniaria
4.	ograniczenie wolności	limitazione della libertà personale	limitazione della libertà personale
5.	x lat/miesiący pozbawienia wolności	x anni/mesi di arresto x anni di reclusione	pena detentiva di x anni/ mesi (x anni/mesi di reclusione)
6.	25 lat pozbawienia wolności	25 anni di reclusione	pena detentiva di 25 anni
7.	dożywotnie pozbawienie wolności	ergastolo	pena detentiva a vita (ergastolo)
8.	prokurator	pubblico ministero	procuratore pubblico
9.	oskarżony	imputato	accusato (imputato)

10.	obronca	difensore	difensore (patrocinatore)
11.	pokrzywdzony	persona offesa	danneggiato
			vittima

Tabella 1: Termini relativi ai reati, alle pene e ai soggetti coinvolti nel procedimento penale con i loro equivalenti in italiano standard e in quello ticinese a confronto. Nelle parentesi tonde accanto agli equivalenti ticinesi sono stati riportati i loro sinonimi.

In base alla rassegna sovrastante dei termini tradotti in italiano standard e in quello ticinese a confronto si può affermare che nella maggioranza dei casi i traduttori dei termini polacchi sono stati ottenuti servendosi degli equivalenti funzionali esistenti nei sistemi giuridici italiani e svizzeri. L'eccezione è fatta dal termine *ograniczenie wolności*, il cui equivalente è stato coniato servendosi della strategia straniente e della traduzione letterale.

Altresì vanno ribadite le discrepanze terminologiche evidenti tra gli equivalenti in italiano standard e in quello ticinese che confermano una notevole differenza tra la terminologia dei sottocodici giuridici in queste due varianti diatopiche della lingua italiana. Come già menzionato, è ravvisabile una certa libertà nell'uso della terminologia giuridica ticinese e la sua eterogeneità in Ticino e in generale in tutta la Confederazione Svizzera (ci si riferisce alle sentenze in italiano emanate dal Tribunale Federale svizzero con sede a Losanna). I motivi di questa situazione sono da cercare nella diversificazione della lingua italiana in Svizzera che viene usata sia dai madrelingua – abitanti del Ticino e delle quattro valli del Cantone dei Grigioni – per la comunicazione quotidiana, sia dai parlanti del cosiddetto italiano federale per cui l'italiano non è lingua madre e che comunque sono loro a redigere e spesso pure a tradurre le leggi che di regola nascono nella versione linguistica tedesca o francese. Altresì, visto che, come annota Ondelli (2013: 85), nella Svizzera italiana non vi sono corsi universitari di diritto, non vi sono neppure molte opere sulla dottrina giudiziaria redatte in italiano ticinese. Quest'ultimo fattore può essere quello maggiormente responsabile del mancato adempimento al postulato di monoreferenzialità della lingua giuridica in Ticino.

Per finire, ci si desidera fermare su un altro argomento connesso con i termini appena analizzati. A proposito dei soggetti partecipanti al procedimento va accennato che nel caso in cui questi siano le figure femminili, nel corso della traduzione in italiano ticinese devono essere scelte pure le forme femminili dei nomi di professione. La Confederazione Svizzera nel 2007 approvò la *Legge federale sulle lingue nazionali e la comprensione tra le comunità linguistiche*, l'art. 7 cpv. 1 della quale ordina esplicitamente l'uso non sessista delle lingue. Sul sito ufficiale dell'Amministrazione federale, nella casella della Sezione linguistica italiana è possibile consultare la *Guida al pari trattamento linguistico di donna e uomo*, dove questo problema è stato presentato. Le regole grammaticali della formazione del femminile e dei nomi di professione in italiano ticinese si rivelano uguali a quelle vigenti in Italia (Serianni 2006/2010: 118-122). La differenza sta nel fatto che in Ticino

va usato al femminile ciascun nome di professione se il referente è femminile. La conseguenza di detta legge, in poche parole, consiste addirittura nell'uso da parte delle autorità ticinesi, e in generale di quelle svizzere, delle forme femminili che in italiano standard non sarebbero sicuramente utilizzate, nonostante i tentativi di introdurre un simile usus pure in Italia. Se non desta obiezioni il termine *accusata*, indubbiamente il termine *cancelliera* (riferito all'impiegata in una cancelleria del tribunale) in italiano standard è riservato esclusivamente alla denominazione del massimo organo esecutivo tedesco (ci si riferisce alla cancelliera della Repubblica Federale Tedesca) e simili. Invece le forme, quali la *patrocinatrice*, la *procuratrice*, l'*accusatrice* privata, la *perita* e simili sono raccomandabili nei testi scritti (e tradotti) in italiano ticinese.

5. Conclusioni

Con il presente articolo si vuole mettere in rilievo la necessità di un'analisi dettagliata delle fonti del diritto parallele nel caso si debba eseguire una traduzione dei documenti giuridici. Come accennato nell'introduzione, due sistemi giuridici mai risultano identici e coerenti, pur essendosi evoluti dal medesimo ordinamento giuridico (nel nostro caso dal diritto romano). Istituzioni, uffici e competenze degli organi differiscono e per questo motivo nella traduzione vanno considerati equivalenti funzionali.

Altresì va ribadita una notevole differenza nella realizzazione del sottocodice giuridico ticinese in relazione alla variante standard della lingua italiana. Questa caratteristica della varietà diatopica ticinese della lingua italiana è pertinente naturalmente a quanto detto prima, ossia alla mancata corrispondenza reciproca tra il sistema giuridico italiano e quello svizzero, nonostante questi usino la medesima lingua.

Traducendo i documenti giuridici in italiano standard e in quello ticinese si deve considerare l'esistenza dei cosiddetti falsi amici tra il polacco e italiano (es. *arresto*) nonché delle trappole terminologiche tra l'italiano standard e l'italiano ticinese (es. *delitto* in ciascuna delle varianti ha il significato diverso, lo stesso attiene a *danneggiato*) che sono frequenti. Allo scopo di evitare gli errori terminologici è sempre raccomandabile uno studio meticoloso delle fonti pertinenti al ramo del diritto cui si riferisce il testo di partenza da tradurre.

L'autrice dell'articolo spera che il presente contributo modesto possa rivelarsi utile nelle future ricerche dell'argomento trattato.

BIBLIOGRAFIA

- Bukowski P., Heydel M. (a cura di) (2009) *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Jopek-Bosiacka A. (2006) *Przekład prawny i sądowy*. Warszawa: PWN.
- Kierzkowska D. (2002) *Tłumaczenie prawnicze*. Warszawa: Wydawnictwo TEPIS.

- Nida E. (2002) "Principi di traduzione esemplificati dalla traduzione della Bibbia", in: Nergaard S. (a cura di) *Teorie contemporanee della traduzione*. Milano: Strumenti Bompiani, 149-180.
- Ondelli S. (2007) *Lingua del diritto. Proposta di classificazione di una varietà dell'italiano*. Roma: Arcane.
- Ondelli S. (2013) "Un genere testuale oltre i confini nazionali: la sentenza", in: Ondelli S. (a cura di) *Realizzazioni testuali ibride in contesto europeo. Lingue dell'UE e lingue nazionali a confronto*. Trieste: Edizioni Università di Trieste, 67-91.
- Osimo B. (2004) *Manuale del traduttore. Guida pratica con glossario*. Milano: Editore Ulrico Hoepli.
- Pieńkos J. (1999) *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – prawo w języku*. Warszawa: Oficyna Prawnicza Muza.
- Pieńkos J. (2003) *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Pisarska A., Tomaszekiewicz T. (1996) *Współczesne tendencje przekładoznawcze*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Popović A. (2006) *La scienza della traduzione. Aspetti metodologici. La comunicazione traduttiva*. Milano: Editore Ulrico Hoepli.
- Scarpa F. (2001) *La traduzione specializzata. Lingue speciali e mediazione linguistica*. Milano: Editore Ulrico Hoepli.
- Serianni L. (2006/2010) *Grammatica italiana. Italiano comune e lingua letteraria*. Torino: UTET Università.
- Tomaszekiewicz T. (2004) *Terminologia tłumaczenia*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe.

Sitografia:

- "Guida al pari trattamento linguistico di donna e uomo" (2012) [accesso: 20.01.2016]. <https://www.bk.admin.ch/dokumentation/sprachen/04850/05005/index.html?lang=it>.
- "Censimento federale della popolazione 2000. Paesaggio linguistico in Svizzera" [accesso: 20.01.2016]. <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/it/index/themen/01/22/publ.html?publicationID=1739>.
- Moretti B. (2011) "L'italiano in Svizzera" [accesso: 20.01.2016] <http://www.italiasvizzera150.it/img-schede/scheda1.pdf>.
- Pandolfi E. M., Casoni M., "L'italiano svizzero: aspetti del contatto linguistico e della sociolinguistica della traduzione", materiali della conferenza presso la Segreteria per la Svizzera italiana della Cancelleria federale (Bellinzona 31 marzo e Berna 30 aprile 2009) [accesso: 20.01.2016]. http://www4.ti.ch/fileadmin/DECS/DCSU/AC/OLSI/documenti/Pubblicazioni_Online/Pandolfi_Casoni_Cancelleria_federale_31-03e30-04-2009.pdf.

Sito con il motore di ricerca delle sentenze emanate in Ticino [accesso: 20.01.2016]. <http://www.sentenze.ti.ch>

Wiesmann E. (2011) “La traduzione giuridica tra teoria e pratica”. in *TRAlinea Special Issue: Specialised Translation II* [accesso: 20.01.2016]. <http://www.intralinea.org/print/article/1798>

Leggi, stato all'anno 2016:

Codice di diritto processuale penale svizzero (CPP) del 5 ottobre 2007 (Stato 1° gennaio 2016), RU 2010 1881.

Codice di procedura penale (c.p.p.) - Decreto del Presidente della Repubblica del 22 settembre 1988, n. 447, GU n.250 del 24-10-1988 - Supplemento Ordinario n. 92, con succ. mod.

Codice penale (c.p.) - Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398, GU del 26 ottobre 1930, Supplemento Ordinario n. 251, con succ. mod.

Codice penale svizzero (CP) del 21 dicembre 1937 (Stato 1° gennaio 2016), RU 54 799.

Kodeks karny (k.k.) z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz. U. 1997 nr 88 poz. 553, z późn. zm.

Kodeks postępowania karnego (k.p.k.) z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz. U. 1997 nr 89 poz. 555, z późn. zm.

Kodeks wykroczeń z dnia 20 maja 1971 r., Dz. U. 1971 nr 12 poz. 114.

Legge federale sulle lingue nazionali e la comprensione tra le comunità linguistiche del 5 ottobre 2007, RU 2009 6605.

Regole e raccomandazioni per la formulazione tecnica dei testi legislativi, Senato della Repubblica, Roma 2001.

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”, Dz. U. 2002, nr 100, poz. 998.

RIASSUNTO

Lo scopo del presente articolo consiste nel porre attenzione all'esistenza delle differenze rilevanti tra il sottocodice giuridico italiano in Italia e quello in Ticino. Nell'articolo vengono citati alcuni termini del diritto penale polacco con la proposta dei loro equivalenti sia in italiano standard sia in quello ticinese. L'analisi è basata sulle fonti più autorevoli, ossia sui testi paralleli, quali codici penali e codici di procedura penale. All'interno dell'articolo vengono menzionate l'eterogeneità e la libertà nell'uso della terminologia giuridica in Ticino. È stata pure sottolineata la necessità dell'uso delle forme femminili dei nomi di professione nella variante diatopica ticinese dell'italiano, insolite e talvolta inammissibili in italiano standard. Inoltre, nell'articolo è stata riportata una tabella con i termini analizzati contenente pure i loro equivalenti in entrambe le varianti dell'italiano.

STRESZCZENIE

Kilka różnic terminologicznych pomiędzy subjęzykiem prawnym we Włoszech i w Szwajcarii

Słowa kluczowe: tłumaczenia prawnicze, subjęzyk prawniczy, terminologia prawnicza, prawo karne, przestępstwa i kary, szwajcarski wariant języka włoskiego, ekwiwalencja funkcjonalna

Celem niniejszej pracy jest zwrócenie uwagi na występowanie istotnych różnic między terminologią subjęzyka prawniczego we Włoszech oraz w szwajcarskim Kantonie Ticino. W artykule przedstawiono kilka polskich terminów z zakresu prawa karnego oraz podano propozycje ich tłumaczenia zarówno na język włoski standardowy, jak i na język włoski Kantonu Ticino. Analizę oparto na najbardziej miarodajnych źródłach, to jest na tekstach paralelnych, takich jak kodeksy karne i kodeksy postępowania karnego. W artykule zasygnalizowano niejednorodność i niekonsekwencję terminologii prawniczej języka Kantonu Ticino. Podkreślono również konieczność stosowania w szwajcarskim wariantcie języka włoskiego form żeńskich dla nazw zawodów, niespotykanych lub czasem wręcz niedopuszczalnych w standardowym języku włoskim. W artykule zamieszczono również tabelę zbiorczą analizowanych terminów wraz z ich odpowiednikami w obu wariantach języka włoskiego.

SUMMARY

Legal Wording. Differences Between the Italian and Swiss Legal Sublanguages

Keywords: legal translation, legal sublanguage, legal terminology, criminal law, offences and penalties, a Swiss variant of the Italian language, functional equivalence

The purpose of this paper is to draw attention to the significant differences that exist between the wording of the Italian and Ticino legal sublanguages. The article provides several Polish terms from the domain of criminal law, which are accompanied by their Italian and Ticino equivalents. The analysis is based on the most authoritative sources, namely on parallel texts such as criminal codes and codes of criminal procedure. The article indicates terminological inhomogeneity and inconsistencies in the Ticino legal language. Moreover, it highlights the necessity of using female forms for the names of occupations in the diatopic variant of the Italian language of Ticino. These forms do not occur in the standard Italian language; if they do, however, they are often viewed as unacceptable. The article also provides a cumulative table of terms and their counterparts in both variants of the Italian language.

TERMINOLOGIA DOTYCZĄCA POSTĘPOWANIA PRZED TRYBUNAŁEM SPRAWIEDLIWOŚCI UNII EUROPEJSKIEJ

Dariusz Koźbiał

Autor jest absolwentem Instytutu Lingwistyki Stosowanej oraz doktorantem Wydziału Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego. Od 2015 r. bierze udział w projekcie badawczym „Eurolekt – unijna odmiana języka polskiego i jej wpływ na polszczyznę urzędową” jako członek grupy badawczej. W 2016 r. odbył trzymiesięczny staż w polskim dziale tłumaczeń w Parlamencie Europejskim.

Słowa kluczowe: Statut, Regulamin postępowania, Trybunał Sprawiedliwości, Unia Europejska, terminologia

Wstęp

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej nasz wymiar sprawiedliwości zyskał charakter dualistyczny, gdyż organy sądowe przed zajęciem się daną sprawą powinny ustalić, czy ma do niej zastosowanie prawo Unii, czy też prawo krajowe (Sozański 2010: 24). Stosowanie prawa Unii Europejskiej (UE) nie jest zatem zadaniem wyłącznie sądów UE, lecz także sądów państw członkowskich pośrednio pełniących rolę sądów unijnych. Mimo zobowiązania sądów UE do przestrzegania zasad wielojęzyczności, m.in. poprzez porozumiewanie się ze stronami w języku postępowania, wydaje się wskazane, aby tłumacz pisemny bądź ustny znał podstawową terminologię odnoszącą się do postępowania przed organami sprawiedliwości UE, m.in. ze względu na szereg powiązań merytorycznych, instytucjonalnych i proceduralnych istniejących między sądami krajowymi a sądami unijnymi.

Działalność Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE) ma swoją podstawę w art. 19 Traktatu o Unii Europejskiej:

Article 19	Artykuł 19
1. The Court of Justice of the European Union shall include the Court of Justice, the General Court and specialised courts. It shall ensure that in the interpretation and application of the Treaties the law is observed.	1. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej obejmuje Trybunał Sprawiedliwości, Sąd i sądy wyspecjalizowane. Zapewnia on poszanowanie prawa w wykładni i stosowaniu Traktatów.

Tabela 1. Treść art. 19 Traktatu o Unii Europejskiej w języku angielskim oraz polskim.

oraz w art. 251–281 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) (Gacka-Asiewicz 2014: 66). Jednakże szczegółowe aspekty struktury i funkcjonowania TSUE określone są w regulaminie postępowania przed TSUE i w jego statucie.

Celem artykułu jest przedstawienie informacji na temat składu Trybunału Sprawiedliwości UE, jego kompetencji, trybu postępowania przed nim oraz terminologii anglojęzycznej związanej z działalnością tej instytucji. Za źródło informacji (uzupełnionych informacjami z wybranych źródeł książkowych) i tłumaczeń terminów posłużyła oficjalna strona internetowa Trybunału (<http://curia.europa.eu>). W artykule przedstawiono ponadto tabelę zawierającą terminologię w trzech głównych językach urzędowych UE, tj. angielskim, francuskim i niemieckim (tabela uwzględnia również ekwiwalenty polskie), opracowaną w oparciu o oficjalne tłumaczenia Statutu TSUE oraz Regulaminu postępowania przed TSUE.

1. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Trybunał Sprawiedliwości to jeden z trzech sądów wchodzących w skład Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej¹ (*Court of Justice of the European Union*) stanowiącego instytucję sadowniczą UE (*EU's judicial institution*) (Reinisch 2012: 78). Ze względu na niedookreśloność źródeł prawa pierwotnego oraz wtórnego Trybunał zyskał możliwość wniesienia znacznego wkładu w rozwój *acquis* (Davies 2013: 99), a jego orzecznictwo odgrywa ważną rolę w wykładni i rozumieniu całości prawa UE (Sozański 2010: 26).

Trybunał w swojej działalności zajmuje się głównie przekazywanymi przez sądy krajowe wnioskami o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, skargami o stwierdzenie nieważności i skargami o stwierdzenie uchybienia (Reinisch 2012: 81). Dwoma pozostałymi sądami są: Sąd (*General Court*) i Sąd do spraw Służby Publicznej (*Civil Service Tribunal*). Zadaniem Trybunału, Sądu i Sądu do spraw Służby Publicznej jest zapewnianie poszanowania prawa w wykładni i stosowaniu traktatów (*to ensure that in the interpretation and application of the Treaties the law is observed*) stanowiących element prawa pierwotnego UE (*EU primary legislation*), w szczególności poprzez kontrolowanie legalności aktów unijnych (*review of legality of Union acts*). Sąd orzeka w sprawach o stwierdzenie nieważności przedłożonych przez osoby fizyczne i przedsiębiorstwa oraz, w niektórych przypadkach, przez rządy państw członkowskich. W praktyce oznacza to, że Sąd orzeka przede wszystkim w sprawach dotyczących prawa konkurencji, pomocy państwa, handlu, rolnictwa i znaków towarowych. Sąd do spraw Służby Publicznej orzeka w sporach między UE a urzędnikami służby cywilnej UE na mocy art. 270 TFUE (Borchardt 2011: 110).

2. Skład Trybunału Sprawiedliwości (*composition*):

W skład Trybunału Sprawiedliwości wchodzi 28 sędziów (jeden sędzia z każdego państwa członkowskiego²) oraz 11 rzeczników generalnych (*Advocates General*) mianowanych

1 Warto zauważyć, że nazwa Europejski Trybunał Sprawiedliwości (*European Court of Justice*) jest jedynie nazwą potoczną, a nazwa oficjalna to Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (Davies 2013: 12).

2 Por. Art. 19 ust. 2 TUE – „W skład Trybunału Sprawiedliwości wchodzi jeden sędzia z każdego

(*appointed*) za wspólnym porozumieniem (*jointly*) przez rządy krajów UE, po konsultacji z komitetem, którego zadaniem jest opiniowanie, czy kandydaci są odpowiedni do pełnienia danej funkcji (*suitability to perform the duties concerned*), na okres sześciu lat (Gacka-Asiewicz 2014: 67). Mandat jest odnawialny (*the term of office is renewable*). Sędziami i rzecznikami generalnymi mogą zostać jedynie osoby o niekwestionowanej niezależności, posiadające wymagane w swych państwach kwalifikacje do zajmowania najwyższych stanowisk sądowych (*highest judicial offices*) lub prawnicy o wysokich kompetencjach (Reinisch 2012: 78). Zadaniem rzeczników generalnych jest wspieranie Trybunału i przedstawianie, w sposób całkowicie bezstronny i niezależny (*with complete impartiality and independence*), niewiążących opinii prawnych (*non-binding legal opinions*), określanych jako „opinie rzecznika generalnego” (*Opinions of the Advocate General*) w sprawach, które zostają im przydzielone.

Prezes Trybunału Sprawiedliwości (*President of the Court*) i wiceprezes (*Vice-President*) są wybierani spośród sędziów na okres trzech lat. Do zadań prezesa należy reprezentowanie Trybunału i kierowanie jego pracami, a także przewodniczenie posiedzeniom (*presiding at hearings*) i obradom (*deliberations*) w największych składach orzekających. Zadaniem wiceprezesa jest natomiast wspieranie prezesa w wykonywaniu jego obowiązków oraz zastępowanie go.

Sekretarz (*Registrar*) pełni rolę sekretarza generalnego (*secretary general*) Trybunału przez odnawialną kadencję sześciu lat, podczas której kieruje jego administracją z upoważnienia prezesa. Sekretarz przyjmuje i przekazuje wszelkie dokumenty, sprawuje nad nimi pieczę, a także odpowiada za archiwum (*records*). Do jego zadań należy także wspieranie członków Trybunału (*Members of the Court*), przygotowywanie publikacji oraz kierowanie służbami instytucji (*services of the Court*) z upoważnienia prezesa Trybunału (Reinisch 2012: 78).

Trybunał może obradować w pełnym składzie (*sit as a full Court*), w składzie wielkiej izby liczącej piętnastu sędziów (*in a Grand Chamber of 15 Judges*) albo w izbach złożonych z trzech lub pięciu sędziów (*in Chambers of three or five Judges*). Trybunał obraduje w pełnym składzie w przypadkach określonych w Statucie Trybunału (*prescribed by the Statute of the Court*) (np. w przypadku konieczności dymisji wysokiego urzędnika unijnego, który naruszył swoje zobowiązania) oraz jeśli Trybunał uzna, że wniesiona sprawa ma wyjątkowe znaczenie³ (Davies 2013: 79). W składzie wielkiej izby Trybunał obraduje na żądanie państwa członkowskiego (*Member State*) albo instytucji będącej stroną w postępowaniu (*party to the proceedings*), a także w sprawach szczególnie ważnych lub skomplikowanych. Inne sprawy są rozpatrywane przez izby składające się z pięciu lub trzech

Państwa Członkowskiego. Trybunał Sprawiedliwości jest wspomagany przez rzeczników generalnych”.

3 Por. art. 16 Statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

sędziów (Reinisch 2012: 79). Prezesi izb złożonych z pięciu sędziów wybierani są na trzy lata, a prezesi izb złożonych z trzech sędziów na jeden rok.

3. Kompetencje Trybunału Sprawiedliwości (*jurisdiction*):

Na formalne źródła prawa proceduralnego Unii Europejskiej składają się Statut Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz Regulamin postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości (Piasecki 2009: 355). Statut TSUE zawiera przepisy regulujące sposób organizacji wymiaru sprawiedliwości UE oraz przepisy dotyczące procedury postępowania przed TSUE. Przepisy Statutu TSUE mają charakter traktatowy, a co za tym idzie mają nadrzędne znaczenie w stosunku do Regulaminu (Piasecki 2009: 355).

Trybunał Sprawiedliwości wykonuje swoje uprawnienia do orzekania w ramach procedury odesłania prejudycjalnego i różnego rodzaju postępowań (*proceedings*) (Reinisch 2012: 81; Sozański 2010: 19):

- a) skarga o stwierdzenie uchybienia (*action for failure to fulfill obligations*) (art. 258 TFUE)

Skarga ta pozwala Trybunałowi sprawować kontrolę nad wypełnianiem przez państwa członkowskie zobowiązań, które ciąży na nich na mocy prawa Unii (*obligations under European Union law*) (Reinisch 2012: 78). Wniesienie sprawy do Trybunału (*bringing a case before the Court of Justice*) poprzedza wszczynana przez Komisję procedura wstępna (*preliminary procedure*) polegająca na umożliwieniu państwu członkowskiemu udzielenia odpowiedzi na stawiane mu zarzuty. Jeżeli na skutek postępowania państwo członkowskie nie doprowadzi do usunięcia uchybienia, może zostać wówczas wniesiona do Trybunału skarga o stwierdzenie naruszenia prawa UE (*action for infringement of EU law*), natomiast uporczywe niestosowanie się do wyroku Trybunału może nieść ze sobą poważne konsekwencje finansowe (Borchardt 2011: 108).

Skargę tę może wnieść Komisja Europejska lub państwo członkowskie. Jeżeli Trybunał stwierdzi istnienie uchybienia, dane państwo zobowiązane jest do jego natychmiastowego usunięcia. Jeśli wskutek kolejnej skargi Komisji Trybunał Sprawiedliwości stwierdzi, że dane państwo członkowskie nie zastosowało się do jego wyroku, może nałożyć na nie karę pieniężną (*financial penalty*) (Reinisch 2012: 92). Jednak w sytuacji nieprzekazania Komisji krajowych aktów prawnych stanowiących wdrożenie dyrektywy (na gruncie prawa krajowego), Trybunał może – na wniosek Komisji – nałożyć na państwo członkowskie karę pieniężną (*impose a pecuniary penalty*) już na etapie pierwszego wyroku (*initial judgment*) stwierdzającego uchybienie.

- b) skarga o stwierdzenie nieważności aktu prawnego Unii (*actions for annulment*) (art. 263 TFUE)

Wniesienie tej skargi ma na celu stwierdzenie nieważności aktu prawnego wydanego przez instytucję, organ lub jednostkę organizacyjną Unii (*institution, body, office or agency of*

the European Union) ze względu na brak kompetencji do wydania aktu, naruszenie procedury lub nadużycie władzy (Sozański 2010: 20). Dla Trybunału zastrzeżone są sprawy (*the Court of Justice has exclusive jurisdiction over actions brought by*), w których skarga wniesiona została przez państwo członkowskie przeciwko Parlamentowi Europejskiemu lub Radzie (z wyjątkiem aktów prawnych Rady z zakresu pomocy państwa, dumpingu i uprawnień wykonawczych) lub przez jedną instytucję Unii przeciwko innej. Z kolei Sąd jest właściwy do orzekania w pierwszej instancji w pozostałych sprawach tego rodzaju, w tym w szczególności dotyczących skarg wniesionych przez jednostki. Jeśli skarga jest uzasadniona, Trybunał Sprawiedliwości lub Sąd unieważnia dany akt prawny ze skutkiem wstecznym, natomiast w pewnych przypadkach uznanie nieważności może zostać ograniczone do okresu rozpoczynającego się wraz z wydaniem decyzji (Borchardt 2011: 109). Wyroki Trybunału mają skutek wsteczny, ponieważ stanowią jedynie deklaratywne oświadczenie co do właściwej interpretacji przepisów prawa obowiązującej nawet przed oficjalnym unieważnieniem danego aktu (Reinisch 2012: 89).

c) skarga na beczynność instytucji (*action for failure to act*) (art. 265 TFUE)

Skarga na beczynność umożliwia kontrolę legalności zaniechania działania przez instytucje, organy lub jednostki organizacyjne Unii. Jest ona jednak dopuszczalna tylko wtedy, gdy dana instytucja została uprzednio wezwana do działania. Jeżeli bezprawność zaniechania zostanie stwierdzona, instytucja, organ lub jednostka organizacyjna UE jest zobowiązana do podjęcia właściwych środków (*appropriate measures*) zmierzających do położenia kresu owej beczynności. Uprawnienia do orzekania w przedmiocie skargi na beczynność podzielone są między (*jurisdiction to hear actions for failure to act is shared between*) Trybunał i Sąd według takich samych kryteriów, jak w przypadku skarg o stwierdzenie nieważności. Ze skargą na beczynność mogą wystąpić instytucje główne UE, państwa członkowskie oraz osoby fizyczne i prawne (Sozański 2010: 20).

d) odesłanie prejudycjalne (*reference for preliminary ruling*) (art. 267 TFUE)

Trybunał Sprawiedliwości współpracuje ze wszystkimi sądami powszechnymi państw członkowskich (*ordinary courts*) w celu zapewnienia skutecznego i jednolitego stosowania prawa Unii (*effective and uniform application of European Union legislation*), a także unikania rozbieżności w jego wykładni (*divergent interpretations*) (Reinisch 2012: 77). Dzięki temu sądy krajowe mają możliwość weryfikowania zgodności ustawodawstwa krajowego (*national legislation*) z prawem unijnym (*EU law*). Trybunał Sprawiedliwości nie jest uprawniony do wykładni przepisów prawa krajowego. Celem wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym może być również kontrola ważności aktu prawa Unii (*validity of an act of EU law*) (Borchardt 2011: 113).

Trybunał Sprawiedliwości nie ogranicza się do zwykłego wydania opinii. Jego odpowiedź ma postać wyroku (*judgment*) lub postanowienia z uzasadnieniem (*reasoned order*). Sąd krajowy będący adresatem orzeczenia jest związany wykładnią Trybunału przy

rozstrzyganiu rozpatrywanej przez siebie sprawy. Wyroki Trybunału Sprawiedliwości wiążą także inne sądy krajowe mające do czynienia z identycznym problemem.

W ramach odesłań prejudycjalnych obywatele Unii Europejskiej mają możliwość uzyskania informacji na temat właściwej interpretacji dotyczących ich przepisów prawa Unii. Chociaż sąd krajowy jest jedynym organem, który może skierować odesłanie, każdy z występujących przed tym sądem uczestników, państw członkowskich, a także instytucji unijnych może brać udział w postępowaniu wszczętym przed Trybunałem Sprawiedliwości (*proceedings before the Court of Justice*).

Przedmiotem odesłań prejudycjalnych kierowanych do Trybunału przez sądy krajowe jest zazwyczaj kwestia zgodności rozporządzeń, dyrektyw, decyzji z prawem Unii (Davies 2013: 94).

4. Postępowanie przed Trybunałem Sprawiedliwości (*procedure before the Court of Justice*)

Niezależnie od charakteru sprawy postępowanie składa się z etapu pisemnego (*written stage*), a w stosownym przypadku również z jawnego (*public*) etapu ustnego (*oral stage*) (Gacka-Asiewicz 2014: 126; Sozański 2010: 18). Należy jednak odróżnić procedurę odesłania prejudycjalnego od procedury w pozostałych sprawach dotyczących tzw. skarg bezpośrednich (*direct actions*).

4.1. Wszczęcie postępowania i procedura pisemna (*commencement of proceedings before the Court and the written procedure*):

- w przypadku odwołań prejudycjalnych (*references for preliminary rulings*) sąd krajowy przedkłada Trybunałowi Sprawiedliwości pytania dotyczące wykładni albo ważności przepisu prawa Unii (*interpretation or validity of a provision of European Union law*), przeważnie w formie postanowienia (*order*) wydanego zgodnie z przepisami proceduralnymi danego państwa. Kiedy wniosek zostanie przetłumaczony przez służby tłumaczeń Trybunału na wszystkie języki Unii, sekretarz doręcza przetłumaczony wniosek uczestnikom biorącym udział w sprawie przed sądem krajowym, a także wszystkim państwom członkowskim i instytucjom Unii. Sekretarz zajmuje się także publikacją komunikatu zawierającego m.in. informacje na temat stron postępowania i treści pytań w Dzienniku Urzędowym (*Official Journal of the European Union*). Termin na przedłożenie Trybunałowi Sprawiedliwości uwag na piśmie przez uczestników, państwa członkowskie i instytucje wynosi dwa miesiące.
- w przypadku skarg bezpośrednich (*in direct actions*) skargę wnosi się do Trybunału pismem skierowanym do sekretariatu Trybunału (*application addressed to the Registry*). Sekretarz zapewnia publikację w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej komunikatu dotyczącego skargi, przedstawiając zarzuty i żądania strony

skarżącej (*applicant's pleas in law*). Jednocześnie skargę doręcza się stronie pozwanej (*defendant*), która ma miesiąc na złożenie odpowiedzi na skargę (*to lodge a defence*). Skarżący ma prawo do repliki (*applicant may lodge a reply*), a pozwany do dupliki (*defendant may lodge a rejoinder*), w obu przypadkach w terminie jednego miesiąca (Gacka-Asiewicz 2014: 127). Strony zobowiązane są przestrzegać tych terminów, chyba że prezes zgodzi się na ich przedłużenie (*unless an extension is granted by the President*).

W obu rodzajach postępowań sprawę rozpoczyna przydzielenie sędziego sprawozdawcy (*Judge-Rapporteur*) i rzecznika generalnego, których zadanie polega na śledzeniu postępowania (Sozański 2010: 18). Ich wyznaczenia dokonują odpowiednio prezes oraz pierwszy rzecznik generalny (*First Advocate General*).

4.2. Środki przygotowawcze (*preparatory inquiries*)

We wszystkich rodzajach postępowań po zamknięciu etapu pisemnego strony mogą wskazać, w terminie trzech tygodni, czy chciałyby wyznaczenia rozprawy oraz z jakich powodów. Na wniosek sędziego sprawozdawcy (*proposal of the Judge-Rapporteur*) i po zapoznaniu się ze stanowiskiem rzecznika generalnego Trybunał podejmuje decyzję, czy konieczne jest przeprowadzenie środków dowodowych (*whether any preparatory inquiries are needed*), któremu składowi orzekającemu (*formation*) należy przydzielić sprawę oraz czy powinna odbyć się rozprawa (*oral hearing*), której termin wyznacza prezes.

4.3. Rozprawa jawna i opinia rzecznika generalnego (*public hearing and the Advocate General's opinion*)

Jeżeli zapadła decyzja o przeprowadzeniu rozprawy, sprawa jest rozpoznawana (*case is argued*) na posiedzeniu jawnym w obecności sędziów składu orzekającego (*before the bench*) i rzecznika generalnego. Procedura ustna ma na celu m.in. przedstawienie bardziej pogłębionej analizy sporu poprzez wyjaśnienie najbardziej złożonych zagadnień dzięki wysłuchaniu stron i świadków oraz ewentualnemu powołaniu i przedstawieniu innych dowodów (Gacka-Asiewicz 2014: 127; Sozański 2010: 18). Sędziowie i rzecznik generalny mogą zadawać uczestnikom pytania. Po kilku tygodniach, również na posiedzeniu jawnym, rzecznik generalny przedstawia Trybunałowi swoją opinię, w której szczegółowo analizuje spór – w szczególności związane z nim kwestie prawne – oraz w sposób całkowicie niezależny proponuje Trybunałowi właściwe rozwiązanie przedstawionego problemu. Tym samym etap ustny postępowania (*oral stage of the proceedings*) dobiega końca. Jeżeli Trybunał uzna, że w sprawie nie pojawiło się nowe zagadnienie prawne, po wysłuchaniu rzecznika generalnego może zadecydować o rozstrzygnięciu sprawy bez wydania opinii (*give judgment without an Opinion*).

4.4. Wyroki (*judgments*)

Sędziowie przeprowadzają naradę w oparciu o projekt wyroku (*draft judgment*) przygotowany przez sędziego sprawozdawcę. Każdy z sędziów składu orzekającego w danej sprawie może zaproponować zmiany. Orzeczenia (*decisions*) Trybunału zapadają większością głosów (*are taken by majority*), a ewentualnych zdań odrębnych (*dissenting opinions*) się nie odnotowuje. Wyrok podpisują wyłącznie sędziowie, którzy brali udział w naradzie ustnej (*oral deliberations*), na której przyjęto wyrok, z zastrzeżeniem zasady, zgodnie z którą najmłodszy stażem sędzia składu orzekającego nie podpisuje wyroku, jeżeli w tym składzie sędziowie są obecni w liczbie parzystej. Wyroki są ogłaszane na posiedzeniu jawnym. Wyroki oraz opinie rzeczników generalnych dostępne są na stronie internetowej TSUE (<http://curia.europa.eu>) w dniu ogłoszenia lub odczytania. Zazwyczaj są one następnie publikowane w Dzienniku Urzędowym UE i Zbiorze Orzeczeń (*European Court Reports*) (Sozański 2010: 19).

4.5. Procedury szczególne (*special forms of procedure*):

- tryb uproszczony (*simplified procedure*)

W przypadku gdy treść pytania prejudycjalnego jest zbieżna z treścią pytania, w przedmiocie którego Trybunał już orzekał lub jeżeli co do odpowiedzi Trybunał nie ma żadnych wątpliwości albo można ją sformułować na podstawie istniejącego orzecznictwa, Trybunał może, po wysłuchaniu rzecznika generalnego, orzec postanowieniem z uzasadnieniem zawierającym odesłanie do wcześniej wydanego wyroku dotyczącego tego zagadnienia lub do istotnego dla tej sprawy orzecznictwa.

- tryb przyspieszony (*expedited procedure*)

Tryb przyspieszony daje Trybunałowi możliwość szybkiego orzekania w sprawach wymagających niezwłocznego rozstrzygnięcia dzięki skróceniu terminów i przyznaniu sprawom pierwszeństwa przy jednoczesnym pominięciu pewnych etapów postępowania. W następstwie wniosku złożonego przez jedną ze stron, na wniosek sędziego sprawozdawcy i po wysłuchaniu drugiej strony oraz rzecznika generalnego, prezes Trybunału podejmuje decyzję, czy szczególnie pilny charakter sprawy uzasadnia skorzystanie z trybu przyspieszonego. Tryb przyspieszony jest również przewidziany dla odesłań prejudycjalnych. Sąd krajowy, który skierował do Trybunału odesłanie, może wskazać okoliczności uzasadniające żądanie rozpoznania pytania prejudycjalnego w trybie przyspieszonym.

- pilny tryb prejudycjalny (PPU) (*urgent preliminary ruling procedure*⁴)

Tryb PPU umożliwia Trybunałowi Sprawiedliwości rozpoznawanie w znacząco skróconym terminie najbardziej drażliwych kwestii z zakresu przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości (*area of freedom, security and justice*) (współpraca policyjna

4 Por. art. 107 Regulaminu postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

i sądowa w sprawach cywilnych i karnych, a także wizy, azyl, imigracja i inne polityki związane ze swobodnym przepływem osób). Sprawy podlegające trybowi PPU są przydzielane specjalnie wyznaczonej izbie złożonej z pięciu sędziów, a faza pisemna przebiega co do zasady z wykorzystaniem elektronicznych środków komunikacji i jest maksymalnie zredukowana zarówno jeżeli chodzi o czas jej trwania, jak i o liczbę uczestników uprawnionych do przedkładania uwag na piśmie, gdyż większość uczestników występuje w obowiązkowej fazie ustnej postępowania.

4.6. Wniosek o zastosowanie środków tymczasowych (*application for interim measures*)

Wnioski o zastosowanie środków tymczasowych mają na celu uzyskanie zawieszenia (*suspension*) wykonania aktu wydanego przez instytucję, który jest również przedmiotem skargi (*subject matter of an action*) lub zastosowanie innego środka tymczasowego niezbędnego do uniknięcia poważnej i nieodwracalnej szkody, jaką mogłaby ponieść jedna ze stron postępowania. Decyzja w sprawie zastosowania środków tymczasowych jest podejmowana przez prezesa (Sozański 2010: 19).

4.7. Koszty postępowania (*costs of proceedings*)

Postępowanie przed Trybunałem jest bezpłatne (*no court fees*). Jednakże Trybunał nie pokrywa kosztów adwokata lub radcy prawnego (*lawyer*) uprawnionego do występowania przed sądami jednego z państw członkowskich, przez którego strony muszą być reprezentowane. Według ogólnej zasady koszty postępowania ponosi strona przegrywająca, jeżeli strona wygrana wniosła o to w swoim oświadczeniu pisemnym. W sprawach między UE a urzędnikami unijnymi własne koszty ponoszone są przez instytucje (Gacka-Asiewicz 2014: 128).

Jeżeli strona nie jest w stanie w całości lub w części ponieść kosztów postępowania, może ona złożyć wniosek o przyznanie pomocy w zakresie kosztów postępowania (*apply for legal aid*), który nie jest objęty przymusem adwokackim. Wniosek powinien zawierać wszelkie informacje, z których wynika, że strona nie posiada dostatecznych środków finansowych.

4.8. System językowy

W przypadku skarg bezpośrednich językiem postępowania w danej sprawie, tj. językiem, w którym będzie się ono odbywać, jest język skargi (może to być jeden z 24 języków urzędowych Unii Europejskiej). W przypadku odesłań prejudycjalnych językiem postępowania jest język sądu krajowego, który skierował odesłanie do Trybunału Sprawiedliwości. Przebieg rozprawy tłumaczony jest symultanicznie w zależności od potrzeb na wybrane języki urzędowe Unii Europejskiej. Sędziowie naradzają się bez pomocy tłumaczy w jednym wspólnym języku, którym zgodnie z tradycją jest język francuski (Reinisch 2012: 79), lecz w zależności od składu sędziowskiego może nim być także np. język angielski

lub niemiecki. Ostateczne orzeczenia formułowane są w języku francuskim, a następnie tłumaczone na pozostałe języki urzędowe (Sozański 2010: 18).

4.9. Schemat procedury

Poniższy schemat przedstawia procedurę postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości z uwzględnieniem etapu pisemnego i ustnego oraz tłumaczeń elementów obu etapów w językach angielskim, francuskim i niemieckim⁵.

Postępowanie przed Trybunałem Sprawiedliwości / Procedure before the Court of Justice / La procédure devant la Cour de justice / Verfahren vor dem Gerichtshof		
Skargi bezpośrednie i odwołania Direct actions and appeals Recours directs et pourvois Klage- und Rechtsmittelverfahren		Odesłania prejudycjalne References for a preliminary ruling Renvois préjudiciels Vorabentscheidungsverfahren
Procedura pisemna / Written procedure / Procédure écrite / Schriftliche Phase		
Skarga Doręczenie skargi pozwanemu przez sekretariat Komunikat zawierający informacje o skardze w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej (seria C) [Środki tymczasowe] [Interwencja] Odpowiedź na skargę/odpowiedź na odwołanie [Zarzut niedopuszczalności] [Replika i duplika] Application Service of the application on the defendant by the Registry Notice of the action in the Official Journal of the EU (C Series) [Interim measures] [Intervention] Defence/Response [Objection to admissibility] [Reply and Rejoinder]	[Wniosek o przyznanie pomocy w zakresie kosztów postępowania] Wyznaczenie sędziego sprawozdawcy i rzecznika generalnego [Application for legal aid] Designation of Judge-Rapporteur and Advocate General [Demande d'assistance judiciaire] Désignation du juge rapporteur et de l'avocat général [Antrag auf Prozesskostenhilfe] Bestimmung des Berichterstatters und des Generalanwalts	Postanowienie odsyłające sądu krajowego Tłumaczenie na pozostałe języki urzędowe Unii Europejskiej Komunikat zawierający pytania prejudycjalne w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej (seria C) Doręczenie stronom w postępowaniu przed sądem krajowym, państwom członkowskim, instytucjom Unii, państwom EOG i Urzędowi Nadzoru EFTA Uwagi na piśmie stron, państw i instytucji

⁵ Opcjonalne etapy procedury umieszczono w nawiasach.

Requête Signification de la requête au défendeur par le greffe Communication du recours au Journal officiel de l'UE (série C) [Mesures provisoires] [Intervention] Mémoire en défense/réponse [Exception d'irrecevabilité] [Réplique et duplique] Klage- / Rechtsmittelschrift Zustellung an den Beklagten/ Rechtsmittelgegner durch die Kanzlei Veröffentlichung im Amtsblatt der Europäischen Union (Reihe C) [Einstweilige Anordnungen] [Streithilfe] Klage-/Rechtsmittelbeantwortung [Einrede der Unzulässigkeit] [Erwiderung und Gegenerwiderung]		National court's decision to make a reference Translation into the other official languages of the European Union Notice of the questions referred for a preliminary ruling in the Official Journal of the EU (C Series) Notification to the parties to the proceedings, the Member States, the institutions of the European Union, the EEA States and the EFTA Surveillance Authority Written observations of the parties, the States and the institutions Décision de renvoi de la juridiction nationale Traduction vers les autres langues officielles de l'Union européenne Communication des questions préjudicielles au Journal officiel de l'UE (série C) Notification aux parties en cause, aux États membres, aux institutions de l'Union, aux États de l'EEE et à l'Autorité de surveillance AELE Observations écrites des parties, des États et des institutions Vorlageentscheidung des nationalen Gerichts Übersetzung in die anderen Amtssprachen der Europäischen Union Veröffentlichung der Vorlagefragen im Amtsblatt der Europäischen Union (Reihe C) Zustellung an die Parteien, die Mitgliedstaaten, die Unionsorgane, die EWR-Staaten und die EFTA- Überwachungsbehörde Schriftliche Erklärungen der Parteien, Staaten und Organe
--	--	---

Sędzia sprawozdawca przygotowuje sprawozdanie wstępne Zgromadzenie ogólne sędziów i rzeczników generalnych Przydział sprawy składowi orzekającemu [Środki dowodowe] The Judge-Rapporteur draws up the preliminary report General meeting of the Judges and the Advocates General Assignment of the case to a formation [Measures of inquiry] Le juge rapporteur prépare le rapport préalable Réunion générale des juges et avocats généraux Renvoi de l'affaire à une formation de jugement [Mesures d'instruction] Der Berichterstatter erstellt den Vorbericht Generalversammlung der Richter und der Generalanwälte Verweisung der Rechtssache an einen Spruchkörper [Beweisaufnahme]			
Procedura ustna / Oral stage / Phase orale / Mündliche Phase			
[Opinia rzecznika generalnego] Narada sędziów Wyrok	[Opinion of the Advocate General] Deliberation by the Judges Judgment	[Schlussanträge des Generalanwalts] Beratung der Richter Urteil	[Conclusions de l'avocat général] Délibéré des juges Arrêt

Tabela 2. Schemat procedury postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości uwzględniający terminologię w języku polskim, angielskim, francuskim i niemieckim – opracowanie własne na podstawie informacji dostępnych na stronie internetowej <http://curia.europa.eu>.

5. Terminologia dotycząca Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej opracowana w oparciu o oficjalne tłumaczenia Statutu TSUE oraz Regulaminu postępowania przed TSUE

PL	EN	FR	DE
argument prawny	legal argument	argument de droit	Rechtsargument
biegły	expert	expert	Sachverständiger
brak rozstrzygnięcia	failure to adjudicate	omission de statuer	Unterlassen einer Entscheidung
częściowe odnowienie składu sędziowskiego	partial replacement of Judges	renouvellement partiel des juges	teilweise Neubesetzung der Richterstellen

Terminologia dotycząca postępowania
przed Trybunałem Sprawiedliwości Unii Europejskiej

dokument procesowy	procedural document	acte de procédure	Verfahrensschriftstück
dokumenty procesowe	statements of case	mémoires	Schriftsätze
doręczenie wyroku	delivery and service of the judgment	prononcé et signification de l'arrêt	Verkündung und Zustellung der Urteile
dostęp do rejestru, wyroków i postanowień	consultation of the register and of judgments and orders	consultation du registre, des arrêts et des ordonnances	Konsultation des Registers, der Urteile und der Beschlüsse
funkcje sędziego	duties of a Judge	les fonctions de juge	Amt eines Richters
główne postępowanie	main proceedings	litige au principal	Ausgangsrechtsstreit
immunitet jurysdykcyjny sędziów	Judges' immunity from legal proceedings	immunité de juridiction des juges	Befreiung der Richter von der Gerichtsbarkeit
istotne okoliczności sprawy	findings of fact	faits pertinents	maßgeblicher Sachverhalt
izba	chamber	chambre	Kammer
Izba właściwa w zakresie szczególnej procedury kontroli	Reviewing Chamber	chambre de réexamen	Überprüfungskammer
jednomyślna opinia	unanimous opinion	jugement unanime	einstimmiges Urteil
język postępowania	language of the case	langue de procédure	Verfahrenssprache
kadencja	term of office	mandat	Amtszeit
kalendarz prac Trybunału	calendar of the Court's judicial business	calendrier des travaux de la Cour	Arbeitskalender des Gerichtshofs
kierowanie posiedzeniami	conduct of oral proceedings	direction des débats	Leitung der Verhandlung
komisja śledcza	commission of inquiry	commission d'enquête	Untersuchungsausschuss
koszty sądowe	costs of proceedings	frais de procédure	Verfahrenskosten
kworum w odniesieniu do wielkiej izby	quorum of the Grand Chamber	quorum de la grande chambre	Beschlussfähigkeit der Großen Kammer
moc wiążąca wyroków i postanowień	binding nature of judgments and orders	force obligatoire des arrêts et ordonnances	Rechtskraft der Urteile und der Beschlüsse
motywy	grounds for the decision	motifs	Entscheidungsgründe

na mocy postanowienia Trybunału	by order of the Court	par ordonnance de la Cour	durch Beschluss des Gerichtshofs
najwyższy krajowy organ sądowniczy	highest national judiciary	la plus haute juridiction nationale	höchste Gericht eines Mitgliedsstaats
należycie uzasadniony wniosek	duly substantiated request	demande dûment justifiée	gebührend begründeter Antrag
narady Trybunału	deliberations of the Court	délibérations de la Cour	Beratungen des Gerichtshofs
naruszenie procedury	breach of procedure	irrégularités de procédure	Verfahrensfehler
obowiązkowe zastępstwo procesowe	obligation to be represented	obligation de représentation	Vertretungszwang
odpowiedź na odwołanie wzajemne	response to the cross-appeal	réponse au pourvoi incident	Anschlussrechtsmittelbeantwortung
odwołanie wzajemne	cross-appeal	pourvoi incident	Anschlussrechtsmittel
ogłoszenie wyroku	delivery of a judgment	date du prononcé de l'arrêt	Termin der Urteilsverkündung
opinia biegłego	expert's report	expertise	Sachverständigengutachten
opinia rzecznika generalnego	Opinion of the Advocate General	Conclusions de l'avocat général	Schlussanträge des Generalanwalts
orzeczenie co do istoty	decision on the substance	décision au fond	Entscheidung in der Sache
orzecznictwo sądów krajowych	national case-law	jurisprudence nationale	nationale Rechtsprechung
osobiste stawiennictwo	personal appearance	comparution personnelle	persönliches Erscheinen
oświadczenie ustne	oral statement	déclaration orale	mündliche Erklärung
otwarcie ustnego etapu postępowania po przeprowadzeniu postępowania dowodowego	opening of the oral part of the procedure after the inquiry	ouverture de la phase orale de la procédure après instruction	Eröffnung des mündlichen Verfahrens nach Beweisaufnahme
pełnomocnik	agent	agent	Bevollmächtigte
pełny skład	full Court	assemblée plénière	Plenum
pierwsza instancja	first instance	première instance	erste Instanz
pilny tryb prejudycjalny	urgent preliminary ruling procedure	procédure préjudicielle d'urgence	Eilvorabentscheidungsverfahren
połączenie spraw	joinder	jonction	Verbindung

pominięcie pisemnego etapu postępowania	omission of the written part of the procedure	omission de la phase écrite de la procédure	Absehen vom schriftlichen Verfahren
pomoc prawna	legal aid	aide juridictionnelle	Prozesskostenhilfe
porządek pierwszeństwa wynikający ze starszeństwa	order of seniority	rang d'ancienneté	Dienstaltersrang
posiedzenie jawne	open court	audience publique	öffentliche Sitzung
posiedzenie Trybunału	sitting of the Court	audience publique de la Cour	öffentliche Sitzung des Gerichtshofs
postanowienie lub decyzja o zawieszeniu postępowania	order or decision of stay	ordonnance ou la décision de suspension	Aussetzungsbeschluss oder der Aussetzungs- entscheidung
postanowienie w przedmiocie zawieszenia wykonania aktu lub innych środków tymczasowych	order for suspension of operation or for interim measures	ordonnance de sursis à l'exécution ou de mesures provisoires	Beschluss über die Aussetzung der Vollziehung oder über einstweilige Anordnungen
postępowania szczególne	particular forms of procedure	procédures particulières	besondere Verfahrensarten
powaga Trybunału	dignity of the Court	dignité de la Cour	Würde des Gerichtshofs
pozwany	defendant	défendeur	Beklagte
prezes izby	President of a chamber	président de la chambre	Präsident einer Kammer
prezes Trybunału Sprawiedliwości	President of the Court of Justice	président de la Cour	Präsident des Gerichtshofs
procedura doraźna	summary procedure	procédure sommaire	abgekürztes Verfahren
procedura kontroli	review procedure	procédure de réexamen	Überprüfungsverfah- ren
procedura pisemna	written procedure	procédure écrite	schriftliches Verfahren
procedura ustna	oral procedure	procédure orale	mündliches Verfahren
protokół posiedzeń wyznaczanych w celu przeprowadzenia dowodu	minutes of inquiry hearings	procès-verbal des audiences d'instruction	Protokoll der Beweistermine

protokół rozpraw	minutes of hearings	procès-verbal des audiences	Protokoll der mündlichen Verhandlungen
przedmiot sporu	subject-matter of the proceedings/dispute	objet du litige	Streitgegenstand
przedstawienie opinii przez rzecznika generalnego	delivery of the Opinion of the Advocate General	présentation des conclusions de l'avocat général	Stellung der Schlussanträge des Generalanwalts
przekazanie dokumentów procesowych	transmission of procedural documents	transmission des actes de procédure	Übermittlung der Verfahrensschriftstücke
przepisy proceduralne	procedural provisions	dispositions procédurales	Verfahrensbestimmungen
przesłuchanie świadków	examination of witnesses	audition des témoins	Zeugenvernehmung
przydzielanie spraw	assignment of cases	attribution des affaires	Zuweisung der Rechtssachen
przyspieszony tryb prejudycjalny	expedited preliminary ruling procedure	la procédure préjudicielle accélérée	beschleunigtes Vorabentscheidungsverfahren
publikacja w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej	publication in the Official Journal of the European Union	publication au Journal officiel de l'Union européenne	Veröffentlichung im Amtsblatt der Europäischen Union
pytania skierowane do Trybunału	questions referred to the Court	questions posées à la Cour	dem Gerichtshof unterbreitete Vorlagefragen
regulamin proceduralny	Rules of Procedure	règlement de procédure	Verfahrensordnung
replika i duplika	reply and rejoinder	mémoires en réplique et en duplique	Erwiderung und Gegenerwiderung
reprezentacja stron	representation of the parties	représentation des parties	Vertretung der Parteien
rok sądowy	judicial year	année judiciaire	Gerichtsjahr
rozprawa	hearing	audience	Verhandlung
rozstrzygnięcie w przedmiocie wniosku	decision on the application	décision sur la demande	Entscheidung über den Antrag
rzecznik generalny	Advocate-General	avocat général	Generalanwalt
sankcja pieniężna	pecuniary penalty	sanction pécuniaire	Geldbuße
Sąd	General Court	Tribunal	Gericht

Terminologia dotycząca postępowania
przed Trybunałem Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Sąd do spraw Służby Publicznej Unii Europejskiej	European Union Civil Service Tribunal	Tribunal de la fonction publique de l'Union européenne	Gericht für den öffentlichen Dienst der Europäischen Union
sąd odsyłający	referring court or tribunal	jurisdiction de renvoi	vorlegende Gericht
sekretariat/rejestr	Registry	greffe du Tribunal	Kanzlei
sekretarz	Registrar	greffier	Kanzler
sentencja wraz z rozstrzygnięciem	operative part of the judgment	dispositif	Urteilsformel
sędzia	Judge	juge	Richter
siła wyższa	force majeure	force majeure	höhere Gewalt
skarga bezpośrednia	direct action	recours direct	Klageverfahren
skład izby	composition of the chamber	composition des chambres	Besetzung der Kammer
skład orzekający	formation of the Court	formation de jugement	Spruchkörper
skład sędziowski	bench	formation de jugement	Spruchkörper
służba tłumaczeniowa Trybunału	language service of the Court	service linguistique de la Cour	Sprachendienst des Gerichtshofs
służby instytucji	services of the Court	services de l'institution	Dienststellen des Organs
sprawozdanie wstępne	preliminary report	rapport préalable	Vorbericht
sprawozdawca pomocniczy	Assistant Rapporteur	rapporteur adjoint	Hilfsberichterstatter
strona pozwana	defending party	partie défenderesse	Beklagte
strona sporu	party to the dispute	partie au différend	Streitpartei
strona w postępowaniu	party to the proceedings	parties en cause	am Rechtsstreit beteiligte Partei
system językowy	language arrangements	matière linguistique	sprachliche Angelegenheiten
środki dowodowe	measures of inquiry	mesures d'instruction	Beweisaufnahme
środki tymczasowe	interim measures	mesures provisoires	einstweilige Anordnungen
świadek, który się nie stawiał	defaulting witness	témoin défaillant	ausbleibender Zeuge
tekst autentyczny	authentic text	texte faisant foi	verbindliche Fassung

terminy procesowe	procedural time-limits	délais de procédure	Verfahrensfristen
Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej	Treaty on the Functioning of the European Union	traité sur le fonctionnement de l'Union européenne	Vertrag über die Arbeitsweise der Europäischen Union
Traktat o Unii Europejskiej	Treaty on European Union	traité sur l'Union européenne	Vertrag über die Europäische Union
Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Energii Atomowej (Traktat EWEA)	Treaty establishing the European Atomic Energy Community (EAEC Treaty)	traité instituant la Communauté européenne de l'énergie atomique	Vertrag zur Gründung der Europäischen Atomgemeinschaft
tryb przyspieszony	expedited/accelerated procedure	procédure accélérée	beschleunigtes Verfahren
tryby rozpoznawania spraw	procedures for dealing with cases	modes de traitement des affaires	Arten der Behandlung der Rechtssachen
ugoda	amicable settlement	accord amiable	gütliche Einigung
umorzenie postępowania	discontinuance	désistement	Klagerücknahme
ustny etap postępowania	oral part of the procedure	phase orale de la procédure	mündliches Verfahren
uwagi na piśmie	written observations	observations écrites	schriftliche Stellungnahme
uzasadniona opinia	reasoned submission	conclusions motivées	begründete Schlussanträge
wakacje sądowe	judicial vacations	vacances judiciaires	Gerichtsferien
wezwanie	summons	citation	Ladung
wiceprezes Trybunału Sprawiedliwości	Vice-President of the Court of Justice	vice-président de la Cour	Vizepräsident des Gerichtshofs
wielka izba	Grand Chamber	grande chambre	Große Kammer
wokanda	case list	rôle des audiences	Terminliste
wspólna rozprawa dla większej liczby spraw	joint hearing	audience commune de plaidoiries	gemeinsame mündliche Verhandlung
wykluczenie z postępowania	exclusion from the proceedings	exclusion de la procédure	Ausschluss vom Verfahren
wyrok zaoczny	judgment by default	arrêt par défaut	Versäumnisurteil
wystąpienie	oral pleading	plaidoirie	Plädoyer

wyznaczenie pierwszego rzecznika generalnego	designation of the First Advocate General	désignation du premier avocat général	Bestimmung des Ersten Generalanwalts
wznowienie postępowania	revision	révision	Wiederaufnahme
zakres uprawnień i obowiązków	responsibilities	attributions	Zuständigkeit
zakres wyroku	scope of a judgment	portée d'un arrêt	Tragweite eines Urteils
zamknięcie rozprawy	close of the hearing	clôture de l'audience de plaidoiries	Schließung der mündlichen Verhandlung
zarzuty	pleas in law	moyens	Klagegründe
zastępca sekretarza	Deputy Registrar	Greffier adjoint	beigeordneter Kanzler
zawieszenie postępowania	stay of proceedings	suspension de la procédure	Aussetzung des Verfahrens
zeznanie świadka	oral testimony	preuve par témoins	Zeugenbeweis
zgromadzenie ogólne członków Trybunału	general meeting of the Members of the Court	réunion générale des membres de la Cour	Generalversammlung der Mitglieder des Gerichtshofs
zwięzłe omówienie stanu faktycznego	summary of the facts	exposé sommaire des faits	kurze Darstellung des Sachverhalts
zwykła większość	simple majority	majorité simple	einfache Mehrheit
żądania skarżącego	form of order sought by the applicant	conclusions du requérant	Anträge des Klägers
żądanie skargi	order sought by the applicant	conclusions du requérant	Anträge des Klägers

Tabela 3. Terminologia dotycząca Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej – opracowanie własne na podstawie oficjalnych tłumaczeń Statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz Regulaminu postępowania przed TSUE.

Podsumowanie

Powyższe omówienie składu, kompetencji Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej i trybu postępowania przed nim oraz bogata terminologia stanowią dowód na to, iż osoba wykonująca pracę tłumacza ustnego musi posiadać szeroką wiedzę na temat prawa proceduralnego UE i prawa poszczególnych państw członkowskich oraz potrafić wykorzystać ją sprawnie w trakcie procedury ustnej, stanowiącej drugi etap postępowania przed Trybunałem. Wymóg ten odnosi się także do prawników-lingwistów dokonujących przekładu wyroków i innych dokumentów proceduralnych. Znajomość powyższej terminologii może

być również przydatna tłumaczowi przysięgiemu głównie ze względu na szereg powiązań merytorycznych, instytucjonalnych i proceduralnych istniejących między sądami krajowymi a sądami unijnymi.

BIBLIOGRAFIA

- Borchardt K.-D. (2011) *ABC prawa Unii Europejskiej*. Luksemburg: Urząd Publikacji Unii Europejskiej.
- Davies K. (2013) *Understanding European Union Law*. New York: Routledge.
- Gacka-Asiewicz A. (red.) (2014) *Prawo Unii Europejskiej w pigułce*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Piasecki K. (2009) *Zarys sądowego prawa procesowego Unii Europejskiej*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Reinisch A. (2012) *Essentials of EU Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sozański J. (2010) *Trybunał Sprawiedliwości*. Warszawa-Poznań: Polskie Wydawnictwo Prawnicze IURIS.

Źródła internetowe:

- Prezentacja Trybunału Sprawiedliwości UE [dostęp: 16.05.2016] http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7024
- Regulamin postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości Unii Europejskiej (wersje językowe: PL, EN, FR i DE) [dostęp: 16.05.2016] <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=URISERV%3Aai0049>
- Sądy UE [dostęp: 16.05.2016] https://e-justice.europa.eu/content_eu_courts-15-pl.do
- Statut Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej [dostęp: 16.05.2016] http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/staut_cons_pl.pdf
- Traktat o Unii Europejskiej i Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej [dostęp: 16.05.2016] <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:C2012/326/01&from=PL>
- Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej [dostęp: 16.05.2016] http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/court-justice/index_pl.htm

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł przedstawia informacje na temat składu i kompetencji Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz trybu postępowania przed nim wraz z powiązaną anglojęzyczną terminologią. Artykuł prezentuje ponadto tabelę zawierającą terminologię dotyczącą procedury postępowania przed Trybunałem w czterech oficjalnych językach Unii Europejskiej (tj. w języku polskim, angielskim, francuskim i niemieckim). Przedstawione informacje na temat Trybunału Sprawiedliwości oraz towarzysząca terminologia mają na celu przekonanie czytelnika o złożoności pracy prawników-lingwistów oraz przekonanie go, że znajomość sposobu funkcjonowania Trybunału oraz powiązanej terminologii może być przydatna dla tłumacza przysięgłego głównie ze względu na szereg powiązań merytorycznych, instytucjonalnych i proceduralnych między sądami krajowymi a sądami unijnymi.

SUMMARY

Terminology relating to the procedure before the Court of Justice of the European Union

Key words: Statute, Rules of Procedure, Court of Justice, European Union, terminology

This article presents information about both the composition and jurisdiction of the Court of Justice of the European Union and the procedure before it, accompanied by related English terminology. The article also presents a table with terminology in four official languages of the European Union (namely Polish, English, French and German) relating to the procedure before the Court. All of the chosen terminological units were extracted from the Statute and the Rules of Procedure of the Court. Presented description of the Court and terminology related to the procedure before it is meant to show the complexity and difficulty of work performed by lawyer-linguists and to convince the reader that being aware of the substantive, institutional and procedural aspects common to both EU and state courts, and basic terminology might be useful in the work of a sworn translator.

(IM)MIGRANTS, ASYLUM SEEKERS AND REFUGEES – WYBRANA TERMINOLOGIA ANGLOJĘZyczna W UNIJNYCH AKTACH PRAWNYCH I JEJ POLSKIE EKWIWALENTY

Julita Śmigielska

Autorka jest absolwentką Instytutu Lingwistyki Stosowanej UW (specjalizacja z zakresu tłumaczeń ustnych z języka rosyjskiego i angielskiego). Obecnie doktorantka na Wydziale Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego, zajmuje się (krytyczną) analizą dyskursu medialnego i politycznego.

Słowa kluczowe: polityka migracyjna, anglojęzyczna terminologia unijna, migracja

Wstęp

Polityka migracyjna Unii Europejskiej zaczęła kształtować się w latach 90. Ważny wpływ na jej wymiar ma funkcjonowanie przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości (*area of freedom, security and justice*), w zakres której wchodzi m.in. zarządzanie granicami zewnętrznymi UE, polityka azylowa i imigracyjna czy zwalczanie przestępczości. Po posiedzeniu Rady Europejskiej w Tampere w 1999 r. rozpoczęły się prace nad stworzeniem Wspólnego Europejskiego Systemu Azylowego (*Common European Asylum System*), którego podstawą było powszechne zastosowanie Konwencji genewskiej z dnia 28 lipca 1951 r. dotyczącej statusu uchodźców (*Geneva Convention of 28 July 1951 relating to the Status of Refugees*) wraz z Protokołem nowojorskim z dnia 31 stycznia 1967 r. (*New York Protocol of 31 January 1967*). Systematyczny wzrost liczby imigrantów z Afryki Północnej był odnotowywany od końca lat 90. XX wieku. Obecny „kryzys migracyjny”, związany z napływem ludności z Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu do Europy na skutek konfliktów w Syrii i Iraku spowodował intensyfikację debaty na temat polityki imigracyjnej.

Z punktu widzenia tłumaczeń temat migracji może być zagadnieniem o tyle problematycznym, że jako kwestia o charakterze globalnym znajduje odzwierciedlenie w prawie międzynarodowym, unijnym oraz krajowym. Możliwe rozbieżności terminologiczne mogą wynikać z faktu odmiennego definiowania niektórych pojęć w prawie unijnym (rozporządzenia, dyrektywy, decyzje i zalecenia), dokumentach ONZ i polskich aktach prawnych. Celem artykułu jest przedstawienie podstawowej terminologii związanej z migracjami w unijnych aktach prawnych wraz z polskimi ekwiwalentami.

Terminy omówione w artykule pochodzą z unijnych aktów prawnych i ich oficjalnych tłumaczeń zamieszczonych w bazie EUR-Lex, unijnej bazy terminologicznej IATE oraz wielojęzycznych stron internetowych instytucji UE.

1. Podstawowe definicje

Podstawowym problemem tłumaczeniowym w dokumentach unijnych jest częsty brak dokładnych definicji stosowanych w nich pojęć. W kwestiach związanych z uchodźcami stosowane są definicje pochodzące z Konwencji genewskiej z 1951 r. i Protokołu nowojorskiego z 1967 r. Z kolei w częściach związanych z prawami człowieka pojawiają się także odwołania do Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (*European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*), przyjętej w ramach Rady Europy. W pierwszej części artykułu przedstawione zostaną podstawowe definicje związane z pojęciem migracji.

Migracje

Zjawisko migracji, definiowanej najogólniej jako „przemieszczanie się mieszkańców jednego kraju czy regionu do drugiego, spowodowane np.: kataklizmami żywiołowymi, wojnami, prześladowaniem politycznym czy gwałtownymi przemianami społecznymi” (Mojsiewicz 1998: 227), można podzielić według różnych kryteriów. Wyróżnia się *migracje dobrowolne* (*voluntary migration*) i *przymusowe* (*forced migration*), *migracje wewnętrzne* (*internal migration*), czyli zmianę miejsca stałego lub czasowego pobytu w obrębie jednego kraju oraz *migracje zagraniczne/zewnętrzne* (*external migration*) w sytuacji przemieszczania się ludności w celu zmiany kraju zamieszkania (Duszczyk 2011: 18). W przypadku opuszczenia państwa przez grupę ludności mówi się o *emigracji* (*emigration*), natomiast *imigracja* (*immigration*) to zjawisko polegające na dopływie cudzoziemców na terytorium państwa (Michałowska 1997: 122). Istnieje także *migracja tranzytowa* (*transit migration*) – napływ ludności do jednego kraju w celu przemieszczenia się do innego. W ramach kolejnego podziału wyróżnia się *migracje długookresowe* (*long-term migration*) (pobyt dłuższy niż dwanaście miesięcy) oraz *migracje krótkookresowe* (*short-term migration*) (pobyt dłuższy niż trzy miesiące, ale krótszy niż dwanaście miesięcy) (Duszczyk 2011: 20). Podział migracji ze względu na kryterium przyczynowe obejmuje m.in. *migracje edukacyjne* (*educational migration*), *polityczne* (*political migration*), *ekonomiczne* (*economic migration*).

Mniej jasny podział występuje w ramach rozróżnienia na migracje legalne i nielegalne. *Migracje legalne* (*legal migration*) dotyczą sytuacji, w których przekroczenie granicy i pobyt cudzoziemca w danym kraju odbywają się w sposób zgodny z prawem (Duszczyk 2011: 18). O *migracji nielegalnej* (*illegal migration*) mówi się w przypadku nielegalnego przekroczenia granicy przez cudzoziemca, co jednocześnie wiąże się z faktem, że „jego pobyt w państwie docelowym nie może zostać uznany za legalny” (Duszczyk 2011: 19). Przeciwni używaniu określenia „nielegalni imigranci”, które może wywoływać stygmatyzujące konotacje, są obrońcy praw człowieka. W tym przypadku zaleca się używanie terminu np. „imigranci o nieudokumentowanym statusie” (Balicki, Stalker 2006: 48).

Komunikat KE z 19 lipca 2006 r. w sprawie priorytetów politycznych w walce z nielegalną imigracją obywateli państw trzecich, COM (2006) 402, definiuje *nielegalną imigrację* jako termin odnoszący się do

obywateli państw trzecich, którzy nielegalnie wjeżdżają na terytorium państwa członkowskiego (w tym jego lotnicze sfery tranzytowe) drogą lądową, morską i powietrzną, co odbywa się często z wykorzystaniem fałszywych lub podrobionych dokumentów albo za pośrednictwem sieci przestępczości zorganizowanej skupiających przemytników i nielegalnych handlarzy.

Inna grupa, którą zgodnie ze wspomnianym komunikatem obejmuje pojęcie nielegalnej imigracji to osoby, które w sposób legalny wjeżdżają do UE, jednak bezprawnie przedłużają pobyt na terenie Unii oraz osoby, które pomimo uzyskania odmowy przyznania azylu w danym kraju pozostają na jego terenie.

Działania grup przestępczych można podzielić na *handel ludźmi* (*trafficking in human beings*), jeśli mowa o wykorzystywaniu nielegalnych imigrantów i czerpaniu z tego tytułu korzyści finansowych oraz *przemyt ludzi* (*smuggling of people*) – w momencie, gdy dochodzi do umożliwienia cudzoziemcom nielegalnego wjazdu na terytorium UE i czerpania z tego procederu korzyści materialnych (Duszczyk 2011: 22).

Uchodźca

Najważniejszym uzgodnieniem międzynarodowym, odnoszącym się do kwestii uchodźstwa oraz definiującym pojęcie uchodźcy jest Konwencja genewska z 1951 r. dotycząca statusu uchodźców wraz z protokołami dodatkowymi. W aktach prawnych UE termin „uchodźca” jest definiowany zgodnie z wymaganiami wymienionymi w tym dokumencie. Zgodnie z art. 1A (2) Konwencji genewskiej, status uchodźcy może zostać przyznany osobie, która:

na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem, i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa, albo która nie ma żadnego obywatelstwa i znajdując się, na skutek podobnych zdarzeń, poza państwem swojego dawnego stałego zamieszkania nie może lub nie chce z powodu tych obaw powrócić do tego państwa.

2. Alfabetyczne zestawienie angielskich terminów unijnych i ich polskich ekwiwalentów wyselekcjonowanych z dokumentów zamieszczonych w bazie EUR-Lex

accommodation center	ośrodek zakwaterowania dla azylantów/ ośrodek dla cudzoziemców
admission of migrants	przyjmowanie migrantów
admission procedures	procedury przyjmowania
applicant for international protection	wnioskodawca ubiegający się o ochronę międzynarodową
applicant with special reception needs	wnioskodawca o szczególnych potrzebach w zakresie przyjmowania
application for international protection	wniosek o udzielenie ochrony międzynarodowej
asylum application	wniosek o udzielenie azylu
asylum procedures	procedury azylowe
asylum seeker	osoba ubiegająca się o azyl
asylum system	system azylowy
beneficiaries of international protection	osoby korzystające z ochrony międzynarodowej/osoby objęte ochroną międzynarodową
beneficiaries of refugee status	beneficjenci statusu uchodźcy
border management	zarządzanie granicami
border surveillance operation	operacja ochrony granic
Common European Asylum System	Wspólny Europejski System Azylowy
country of origin	kraj pochodzenia
country of transit	kraj tranzytu
decision granting refugee or subsidiary protection status	decyzja o nadaniu statusu uchodźcy lub przyznaniu ochrony uzupełniającej
detecting, preventing and combating illegal immigration	wykrywanie, zapobieganie i zwalczanie nielegalnej imigracji
determining asylum authority	organ rozpatrujący wniosek o nadanie statusu uchodźcy
displaced person	wysiedleniec
economic migrant	migrant ekonomiczny/ migrant zarobkowy/ migrant z przyczyn ekonomicznych
examination of an asylum application	rozpatrzenie wniosku o azyl
expulsion	wydalenie
expulsion, removal or extradition	wydalenie, odesłanie czy ekstradycja

external EU border	granica zewnętrzna UE
granting refugee status	nadawanie statusu uchodźcy
host communities	społeczności przyjmujące
illegal immigration	nielegalna imigracja
immigrant	imigrant
inflow of refugees	napływ uchodźców
integration of third-country nationals	integracja obywateli państw trzecich
internal EU border	granica wewnętrzna UE
internal protection	ochrona wewnętrzna
internally displaced person	uchodźca wewnętrzny
irregular migrant	migrant o nieuregulowanym statusie
irregular migration	nieuregulowana migracja
legal migration	legalna migracja
legally residing third-country nationals	legalnie przebywający obywatele państw trzecich
mass influx	masowy napływ
material reception conditions	świadczenia materialne w ramach przyjmowania
migrant	migrant
migration flows	przepływy migracyjne
migration management	zarządzanie migracjami
migratory pressure	presja migracyjna
migratory route	szlak migracyjny
person eligible for subsidiary protection	osoba kwalifikująca się do ochrony uzupełniającej
person in need of international protection	osoba potrzebująca ochrony międzynarodowej
policy on asylum and immigration	polityka azylowa i imigracyjna
principle of non-refoulement	zasada non-refoulement
protection of migrants, refugees and asylum seekers	ochrona migrantów, uchodźców i osób ubiegających się o azyl
provisions of the asylum acquis	przepisy dorobku prawnego w dziedzinie azylu
readmission agreement	umowa o readmisji
reception conditions	warunki przyjmowania
reception of asylum seekers	przyjmowanie osób ubiegających się o azyl

refugee	uchodźca
refugee crisis	kryzys uchodźczy/ kryzys związany z uchodźcami
refugee status	status uchodźcy
relocation	relokacja
resettlement of refugees	przesiedlenie uchodźców
residence permit	zezwoleń na pobyt
returnees	osoby powracające
revocation of, ending of or refusal to renew refugee status	cofnięcie, uchylenie albo odmowa odnowienia statusu uchodźcy
right to asylum	prawo do azylu
smuggling of migrants (by sea)	przemyt migrantów (drogą morską)
stateless persons	bezpaństwowcy
statelessness	bezpaństwowość
subsidiary protection	ochrona uzupełniająca
subsidiary protection status	status ochrony uzupełniającej
temporary protection	ochrona tymczasowa
third-country nationals	obywatele państw trzecich
to prevent unauthorised border crossings	zapobiegać niedozwolonemu przekraczaniu granic
tolerated stay	pobyt tolerowany
trafficking in human beings	handel ludźmi
transit centre for refugees	ośrodek tranzytowy dla uchodźców
United Nations Convention relating to the Status of Refugees	Konwencja Narodów Zjednoczonych dotycząca statusu uchodźców
voluntary departure	dobrowolny wyjazd
voluntary return	dobrowolny powrót
withdrawal of asylum application	wycofanie wniosku o azyl

3. Komentarz

Przykład 1.

Do hasła *displaced person* w bazie IATE przypisane zostały dwa polskie tłumaczenia:

displaced person	wysiedleniec (IATE ID: 3556709)
displaced person	przesiedleniec (IATE ID: 131427)

Ekwiwalenty są oznaczone różną oceną wiarygodności: termin *wysiedlenie* z adnotacją „origin of the reference: Legislation UE” otrzymał ocenę *very reliable* (cztery gwiazdki na cztery), z kolei *przesiedlenie* – ocenę *reliable* (trzy gwiazdki na cztery). Można zakładać, że nie są to terminy synonimiczne.

Jak stosowane są podane odpowiedniki w praktyce? Tłumaczenie terminu *displaced person* jako *wysiedlenie* można znaleźć np. w dyrektywie Rady 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między państwami członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami (IATE ID: 3556709). Z kolei termin *przesiedlenie* występuje w rozporządzeniu (WE) nr 2130/2001 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 października 2001 r. w sprawie działań na rzecz pomocy przesiedleńcom w rozwijających się krajach Azji i Ameryki Łacińskiej (IATE ID: 131427).

Zgodnie z art. 2 (c) wspomnianej wyżej dyrektywy Rady 2001/55/WE,

„wysiedleńcy” oznaczają obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców, którzy zostali zmuszeni do opuszczenia swojego państwa lub regionu pochodzenia lub też zostali ewakuowani, w szczególności w odpowiedzi na apel organizacji międzynarodowych, i nie są w stanie bezpiecznie i na stałe powrócić ze względu na sytuację istniejącą w ich państwie, oraz którzy mogą być objęci zakresem art. 1A Konwencji Genewskiej lub innego instrumentu międzynarodowego lub krajowego przyznającego międzynarodową ochronę, w szczególności: i) osoby, które uciekły z obszarów objętych konfliktem zbrojnym lub na których dochodzi stale do aktów przemocy; ii) osoby zagrożone lub będące ofiarami systematycznych i uogólnionych naruszeń praw człowieka.

Zgodnie z art. 2 (a) rozporządzenia (WE) nr 2130/2001 Parlamentu Europejskiego i Rady, będącym źródłem drugiego ekwiwalentu w bazie IATE, termin

„przesiedleńcy” oznacza: i) uchodźców, zgodnie z definicją zawartą w Konwencji dotyczącej statusu uchodźców zawartej w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. oraz w Protokole Nowojorskim z dnia 31 stycznia 1967 r., lub ii) wysiedleńców, którzy zostali zmuszeni do szukania schronienia poza ich regionem pochodzenia w wyniku konfliktów i którzy nie posiadają statusu uchodźcy, lub iii) byłych uchodźców lub wysiedleńców, którzy wrócili do swojego kraju lub regionu pochodzenia.

Powyższy przykład pokazuje, że w razie wątpliwości co do trafności danego terminu ze względu na specyficzne użycie, należy porównać jego tłumaczenie w różnych aktach prawnych z uwzględnieniem definicji pojęć.

Przykład 2.

Dla terminu *internally displaced person* (IATE ID: 900368) oznaczonym w bazie IATE jako *very reliable* (do którego przypisano także skrótowiec IDP) podano cztery polskie odpowiedniki:

- a) osoba wewnątrznie przesiedlona;
- b) IDP;
- c) uchodźca wewnętrzny;
- d) wewnętrzny przesiedleńca.

W bazie terminologicznej IATE odpowiednik *osoba wewnątrznie przesiedlona* został uznany za termin o wysokiej wiarygodności (trzy gwiazdki na cztery z dodatkowym oznaczeniem *preferred*). Ekwiwalent ten, podobnie jak skrótowiec IDP, jest odpowiednikiem terminologicznym w tekstach ONZ, termin występuje np. na oficjalnej stronie internetowej UNHCR (*United Nations High Commissioner for Human Rights* – Wysoki Komisarz NZ ds. Praw Człowieka).

Trzeci odpowiednik, *uchodźca wewnętrzny*, otrzymał tę samą ocenę wiarygodności (*reliable*), co *osoba wewnątrznie przesiedlona* i został opatrzony komentarzem, że jest to termin stosowany w tekstach UE. Z kolei ostatni, czwarty odpowiednik *wewnętrzny przesiedleńca* (z oceną wiarygodności dwie gwiazdki na cztery) według opisu w bazie IATE jest tłumaczeniem używanym w tekstach publicystycznych, ale nie w kontekście dokumentów unijnych. Pożyteczny sposób uporządkowania terminologicznego w bazie IATE nie znajduje odzwierciedlenia w tłumaczeniu tekstów unijnych, w których termin *internally displaced person* jest tłumaczony wymiennie jako *wewnętrzny przesiedleńca* lub *osoba wewnątrznie przesiedlona*.

Przykład 3.

Powszechnym odpowiednikiem terminu *refugee crisis* w tekstach publicystycznych jest od dłuższego czasu *kryzys uchodźczy*. Również unijna baza terminologiczna IATE podaje jako polski ekwiwalent sformułowanie *kryzys uchodźczy* (IATE ID: 3566704), powołując się na kontekst użycia w tekstach zamieszczonych na stronie internetowej KPRM czy Amnesty International. W tłumaczeniach unijnych aktów prawnych oraz na stronach internetowych instytucji unijnych termin *refugee crisis* jest tłumaczony jako *kryzys uchodźczy* i – równie często – jako *kryzys związany z uchodźcami*.

Przykład 4.

Polskim odpowiednikiem terminu *illegal immigration* jest *nielegalna imigracja*. W bazie IATE hasłu *illegal immigration* (IATE ID: 755230) przyporządkowany jest także termin *irregular immigration* z polskim ekwiwalentem *imigracja nieuregulowana* o takiej samej ocenie wiarygodności (*reliable*, trzy gwiazdki na cztery).

W kontekście unijnym termin *illegal immigration* odnosi się zazwyczaj do zapisów Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (art. 79) i jego znaczenie może różnić się w zależności od tego, w odniesieniu do którego punktu wspomnianego artykułu został użyty (IATE ID: 755230). Artykuł 79 (1) mówi o imigracji, która jest nielegalna ze względu na sprzeczność z odpowiednimi przepisami prawa:

1. The Union shall develop a common immigration policy aimed at ensuring, at all stages, the efficient management of migration flows, fair treatment of third-country nationals residing legally in Member States, and the prevention of, and enhanced measures to combat, illegal immigration and trafficking in human beings. (Official Journal C 326, 26/10/2012 P. 0001 – 0390)	1. Unia rozwija wspólną politykę imigracyjną mającą na celu zapewnienie, na każdym etapie, skutecznego zarządzania przepływami migracyjnymi, sprawiedliwego traktowania obywateli państw trzecich przebywających legalnie w Państwach Członkowskich, a także zapobieganie nielegalnej imigracji i handlowi ludźmi oraz wzmocnione ich zwalczanie. (Dziennik Urzędowy C 326, 26/10/2012 P. 0001 – 0390)
---	--

W przypadku art. 79(2)(c) rozróżnia się *nielegalną imigrację* (*illegal immigration*) i *nielegalny pobyt* (*unauthorised residence*). W takim kontekście użycia nielegalna imigracja ma związek z nielegalnym przekroczeniem granicy (IATE ID: 755230).

(2)(c) illegal immigration and unauthorised residence, including removal and repatriation of persons residing without authorisation; (Official Journal C 326, 26/10/2012 P. 0001 – 0390)	(2)(c) nielegalna imigracja i nielegalny pobyt, w tym wydalenie i odsyłanie osób przebywających nielegalnie; (Dziennik Urzędowy C 326, 26/10/2012 P. 0001 – 0390)
--	---

Termin *illegal immigration* (*nielegalna imigracja*) jest używany w unijnych aktach prawnych odnoszących się do Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej przy opisie samego zjawiska (IATE: 755230). Z kolei w odniesieniu do osób zaleca się użycie terminu *irregular immigrant* (IATE: 815966) ze względu na fakt, iż określenie „nielegalna” konotuje podstawy przestępcze. Użycie mniej piętnującego terminu „nieregularna” ma mieć związek z poszanowaniem praw człowieka.

Przykład 5.

W bazie terminologicznej IATE hasłu *principle of non-refoulement* (IATE ID: 3556860) przyporządkowano trzy polskie ekwiwalenty:

- a) zasada non-refoulement,
- b) zasada niewydalania,
- c) zakaz wydalenia lub zawracania.

Wszystkim ekwiwalentom nadano taki sam stopień wiarygodności, co może świadczyć o ich synonimiczności (cztery gwiazdki na cztery – *very reliable*). Pierwszy wariant jest

oznaczony dodatkowo jako *preferred*. Według opisu w bazie IATE termin *zasada non-refoulement* jest stosowany w UE, a *zasada niewydalania* oraz *zakaz wydalenia lub zawracania* są opisane jako terminy z zakresu prawa międzynarodowego i polskiego. W praktyce w dokumentach unijnych stosowany jest zarówno ekwiwalent *zasada non-refoulement*, jak i *zasada niewydalania* (terminy funkcjonują wymiennie, oba odnoszą się do zapisów Konwencji genewskiej z 1951 r. dotyczącej statusu uchodźców). Termin *zakaz wydalenia lub zawracania* jest dosłownym tłumaczeniem tytułu art. 33 Konwencji genewskiej – *Prohibition of expulsion or return* (*refoulement*). W tym przypadku niespójność terminologiczna pojawia się w dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/51/UE z dnia 11 maja 2011 r. zmieniającej dyrektywę Rady 2003/109/WE w celu rozszerzenia jej zakresu na osoby objęte ochroną międzynarodową, gdzie termin *principle of non-refoulement* jest tłumaczony jako *zasada niedopuszczalności wydalenia*.

4. Wnioski

Podsumowując, najbogatszym źródłem terminologii unijnej odnoszącej się do tematu polityki migracyjnej, które daje możliwość porównania kilku wersji językowych, są oficjalne tłumaczenia aktów prawnych zamieszczone w portalu EUR-Lex. Dodatkowe cenne źródło informacji na temat odpowiedników terminologicznych stanowi baza terminologiczna IATE, w której wszystkie hasła są opatrzone odniesieniem do szerszego kontekstu wraz z podaniem źródła oraz uwagami na temat specyficznego użycia językowego. Jednak nawet w oficjalnych tłumaczeniach występują rozbieżności terminologiczne, np. opisany w artykule przypadek tłumaczenia terminu *principle of non-refoulement* czy różne ekwiwalenty terminu *internally displaced person*. Wszelkich rozbieżności terminologicznych należy unikać poprzez sprawdzenie wariantów w różnych aktach prawnych, a w razie możliwości odniesienie ich do oficjalnych definicji. W obrębie tematyki związanej z polityką imigracyjną i azylową ważnym odniesieniem terminologicznym są zarówno tak fundamentalne teksty prawa międzynarodowego jak Konwencja genewska z 1951 r. dotycząca statusu uchodźców, jak i teksty unijnych dyrektyw czy rozporządzeń.

BIBLIOGRAFIA

- Balicki J., Stalker P. (2006) *Polityka imigracyjna i azylowa: wyzwania i dylematy*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Duszczek M. (2011) *Polityka imigracyjna Unii Europejskiej oraz swobodny przepływ pracowników – ewolucja i teraźniejszość*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Michałowska G. (red.) (1997) *Mały słownik stosunków międzynarodowych*. Warszawa: WSiP.
- Mojśiewicz C. (red.) (1998) *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*. Wrocław: Atla 2.

Źródła

COM – patrz Komunikat KE

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/51/UE z dnia 11 maja 2011 r. zmieniająca dyrektywę Rady 2003/109/WE w celu rozszerzenia jej zakresu na osoby objęte ochroną międzynarodową [dostęp: 02.03.2016]. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0051>, wersja EN: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011L0051>

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/33/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia norm dotyczących przyjmowania wnioskodawców ubiegających się o ochronę międzynarodową [dostęp: 02.03.2016]. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0033>, wersja EN: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013L0033>

Dyrektywa Rady 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między Państwami Członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami [dostęp: 02.03.2016]. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0055>, wersja EN: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32001L0055>

Dyrektywa Rady 2004/83/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie minimalnych norm dla kwalifikacji i statusu obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako uchodźców lub jako osoby, które z innych względów potrzebują międzynarodowej ochrony oraz zawartości przyznawanej ochrony [dostęp: 02.03.2016]. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0083>, wersja EN: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32004L0083>

Dyrektywa Rady 2005/85/WE z dnia 1 grudnia 2005 r. w sprawie ustanowienia minimalnych norm dotyczących procedur nadawania i cofania statusu uchodźcy w Państwach Członkowskich [dostęp: 02.03.2016]. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex:32005L0085>, wersja EN : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32005L0085>

EUR-Lex <http://www.eur-lex.europa.eu>

IATE <http://www.iate.europa.eu>

Komunikat KE z 19 lipca 2006 r. w sprawie priorytetów politycznych w walce z nielegalną imigracją obywateli państw trzecich, COM (2006) 402 końcowy [dostęp: 02.03.2016]. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52006DC0402>, wersja EN: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52006DC0402>

Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. Dz.U. 1991 nr 119 poz. 515. [dostęp: 01.03.2016]. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19911190515>

Rozporządzenie (WE) nr 2130/2001 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 października 2001 r. w sprawie działań na rzecz pomocy przesiedleńcom w rozwijających się

krajach Azji i Ameryki Łacińskiej [dostęp: 02.03.2016]. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32001R2130>, wersja EN: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32001R2130>

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 656/2014 z dnia 15 maja 2014 r. ustanawiające zasady ochrony zewnętrznych granic morskich w kontekście współpracy operacyjnej koordynowanej przez Europejską Agencję Zarządzania Współpracą Operacyjną na Granicach Zewnętrznych państw członkowskich Unii Europejskiej [dostęp: 02.03.2016]. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0656>, wersja EN: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0656>

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej [dostęp: 02.03.2016]. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>, wersja EN: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012E/TXT>

Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego i Rady Stawić czoła kryzysowi uchodźczemu w Europie: rola Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych [dostęp: 02.03.2016]. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52015JC0040>, wersja EN: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015JC0040>

STRESZCZENIE

W artykule omówiona została unijna terminologia anglojęzyczna dotycząca polityki migracyjnej oraz jej polskie ekwiwalenty. W części pierwszej zaprezentowano podstawowe definicje związane z pojęciem migracji. Główną część artykułu stanowi angielsko-polski glosariusz terminów zaczerpniętych z aktów prawnych UE odnoszących się do polityki migracyjnej. Artykuł zamyka komentarz do wybranych przykładów różnych ekwiwalentów tłumaczeniowych w kontekście tekstów unijnych, dokumentów ONZ i prawa krajowego.

SUMMARY

(Im)migrants, Asylum Seekers and Refugees – the English Terminology in European Union Legislative Acts with Polish Equivalents

Key words: migration policy, EU terminology, migration

The article presents an overview of English migration policy terms extracted from European Union legislative acts and accompanied by their Polish equivalents. The first part discusses basic definitions connected with migrations. The main part of the paper is an English-Polish glossary of the basic terminology related to immigrants, asylum seekers and refugees that is used in European Union legislative acts. The last section discusses several examples of different equivalents in the context of European Union texts, UN documents, or domestic law.

RECENZJA KSIĄŻKI:
Włodzimierz Gruszczyński, Maciej Ogródniczuk (red.) (2015),
JASNOPIS czyli mierzenie zrozumiałości polskich tekstów użytkowych.
Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR. 214 stron.
ISBN 978-83-7545-649-3

Agnieszka Przybyła-Wilkin

Absolwentka studiów licencjackich i magisterskich w Instytucie Lingwistyki Stosowanej UW. Obecnie doktorantka w tym samym Instytucie pod opieką prof. dr. hab. Zygmunta Saloniego. Interesuje się zagadnieniami upraszczania tekstu, językami kontrolowanymi oraz lingwistyką komputerową. Od 2014 roku realizuje projekt badawczy „Wytyczne dla polskiego tekstu łatwego do czytania” w ramach „Diamentowego Grantu” Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Książka pt. „JASNOPIS, czyli mierzenie zrozumiałości polskich tekstów użytkowych” jest raportem z przebiegu projektu badawczego pod tytułem „Mierzenie stopnia zrozumiałości polskich tekstów użytkowych (nieliterackich)”, prowadzonego na Uniwersytecie SWPS przez zespół pod kierownictwem profesora Włodzimierza Gruszczyńskiego. Przeprowadzone badania doprowadziły do powstania aplikacji Jasnopis – komputerowego narzędzia do mierzenia zrozumiałości polskich tekstów.

Praca jest dedykowana profesorowi Waleremu Pisarkowi, pionierowi polskich badań nad zrozumiałością tekstu. Składa się z ośmiu rozdziałów: wprowadzenia autorstwa Włodzimierza Gruszczyńskiego i Bartosza Brody, przybliżającego motywację i cele oraz metodologię badań, sześciu rozdziałów merytorycznych opisujących ich kolejne etapy oraz podsumowania, przedstawiającego wnioski z projektu oraz perspektywy dalszych badań. Dodatkowo tekst opatrzone jest obszernym streszczeniem w języku angielskim.

Użyte w tytule projektu słowo „zrozumiałość” traktowane jest jako ekwiwalent angielskiego terminu „readability” – określa więc takie cechy tekstu, które czynią go łatwiejszym do zrozumienia. Autorzy postawili sobie za cel opracowanie precyzyjnej formuły analitycznej uwzględniającej te cechy i przeznaczonej „specjalnie do badania tekstów polskich, a nie adaptacji formuł zagranicznych” (s. 6). Dążenie to realizowano poprzez zestawienie wyników szeroko zakrojonych badań psycholingwistycznych z analitycznymi metodami mierzenia zrozumiałości tekstu.

Metodologia opisywanych badań łączy różne dziedziny nauki związane z komunikacją. Jak podkreślają sami autorzy, zespół badawczy składał się z przedstawicieli wielu dziedzin nauki: językoznawstwa, psychologii, filozofii, informatyki, statystyki i ekonomii (lista wszystkich dziewięciorga wykonawców projektu stanowi jeden z trzech załączników do książki). Interdyscyplinarność znalazła odbicie w przedstawionych w książce obszer-nych badaniach dotyczących zrozumiałości tekstów polskich oraz sposobów jej pomiaru.

Każdy rozdział dotyczy innego aspektu przeprowadzonych badań. Pomimo metodologicznej różnorodności, będącej, jak podkreślają autorzy, źródłem problemów i wyzwań wynikających ze zderzenia różnych terminologii i tradycji naukowych, książka stanowi spójną całość, w sposób przejrzysty prezentując kolejne etapy projektu oraz powiązania między nimi.

Mimo że w centrum zainteresowania zespołu stoi zrozumiałość pojmowana jako zespół cech powierzchniowych tekstu, autorzy uwzględniają także inne czynniki wpływające na rozumienie: cechy czytelnika, okoliczności związane z czynnością czytania, a także uwarunkowania społeczno-kulturowe. Przedstawiony w książce projekt cechuje się więc nie tylko interdyscyplinarnością, ale również wieloaspektowym podejściem do badań.

Stan badań

Autorami drugiego rozdziału książki są Edyta Charzyńska, Łukasz Dębowski, Włodzimierz Gruszczyński i Milena Hadryan. Przedstawia on przegląd historii oraz obecnego stanu badań nad zrozumiałością tekstu. W pierwszej części autorzy przedstawiają analityczne, psycholingwistyczne oraz inne metody mierzenia stopnia zrozumiałości lub zrozumienia tekstów. Szczególną uwagę poświęcają metodom analitycznym – co jest o tyle zrozumiałe, że w wyniku badań została stworzona nowa metoda tego rodzaju. Druga część rozdziału poświęcona jest polskim badaniom nad zrozumiałością.

Autorzy opisują kilka z kilkuset powstałych dotąd formuł analitycznych przeznaczonych dla tekstów angielskich: wzory Flescha, Dale’a-Chall, „indeks mgły” (FOG) Gunninga i inne. Przedstawiają także pobieżny przegląd formuł stworzonych dla innych języków: szwedzkiego, francuskiego i słowackiego oraz zwracają uwagę na współczesne modyfikacje formuł analitycznych, uwzględniające takie cechy jak kohezja i koherencja tekstu. Wśród psycholingwistycznych metod badania zrozumienia tekstów opisano zarówno te wykorzystane w projekcie: procedurę *cloze* (test luk), testy wyboru oraz pytania otwarte, jak i inne metody: pytania prawda/fałsz, odpamiętywanie tekstu, protokół głośnego myślenia, analizę płynności czytania na głos. Z pozostałych metod badawczych wspomniana jest subiektywna ocena tekstów przez czytelników i ekspertów – również wykorzystana przy tworzeniu Jasnopisu – oraz badania okulograficzne, mogące dostarczyć cennych danych diagnostycznych.

W drugiej części rozdziału, dotyczącej badań nad zrozumiałością tekstu polskiego, szczegółowo opisane zostały dwie wersje – nieliniowa oraz liniowa – wzoru Pisarka, sformułowanego w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia. Obydwie wersje (a także ich wariant „wygładzony”, bazujący dodatkowo na listach prawdopodobieństwa subiektywnego wyrazów) wykorzystywane są jako metody pomiaru zrozumiałości w Jasnopisie. Rozdział zawiera także wyczerpujący przegląd późniejszych badań nad zrozumiałością tekstu, prowadzonych w zakresie leksyki i stylistyki. Autorzy odnotowują kilka formuł – autorstwa badaczy zarówno polskich, jak i zagranicznych – wykorzystywanych w ciągu

ostatnich trzech dziesięcioleci głównie do pomiaru zrozumiałości podręczników szkolnych czy tekstów urzędowych. Nie pominięto również najnowszych inicjatyw badawczych i rządowych, takich jak działalność Pracowni Prostej Polszczyzny na Uniwersytecie Wrocławskim czy I Kongres Języka Urzędowego zwołany przez Rzecznika Praw Obywatelskich. Autorzy stwierdzają jednak, że zainteresowanie tematem zrozumiałości tekstu w polskim społeczeństwie jest wciąż niskie – również w obszarach, w których zapotrzebowanie na przystępne, zrozumiałe teksty jest bardzo istotne.

Cechy tekstu trudnego

Trzeci rozdział, autorstwa Włodzimierza Gruszczyńskiego i Mileny Hadryan, jest wyczerpującym opisem cech tekstu, które mogą utrudniać jego rozumienie. Rozdział podsumowuje zatem komponent językoznawczy prowadzonych badań, będący wstępem do pozostałych części projektu – psycholingwistycznej, statystycznej oraz informatycznej. Autorzy opisują poszczególne cechy tekstu trudnego, wyjaśniając równocześnie, w jaki sposób cechy te uwzględniane są w aplikacji Jasnopis. Przechodzą przy tym od aspektu czysto wizualnego, poprzez kompozycję i semantyczno-pragmatyczne cechy tekstu do jego leksyki i składni. Szczególną uwagę poświęcają dwóm ostatnim elementom.

W obszarze leksyki autorzy wyszczególnili aż trzynaście różnych rodzajów przeszkód w rozumieniu tekstu. Należą do nich między innymi wyrazy nacechowane (np. z gwar środowiskowych) oraz leksyka specjalistyczna i erudycyjna, rzeczowniki abstrakcyjne, wyrazy obce i archaiczne, neosemantyzmy i słowa o zmienionym zakresie znaczeniowym oraz jednostki leksykalnie nieciągłe: analityzmy, peryfrazy, wyrażenia idiomatyczne. Każda kategoria przeszkód leksykalnych została szczegółowo opisana, a ich „trudność” wyjaśniona na podstawie wyników wcześniejszych badań.

Cechy składniowe trudnego tekstu związane są z długością zdania (wynikającą głównie z użycia zdań wielokrotnie złożonych oraz wtrąceń), występowaniem skomplikowanych struktur, takich jak konstrukcje nominalne, strona bierna, imiesłowowe równoważniki zdań czy negacje – w szczególności wielokrotne, jak w zdaniach typu „To nieprawda, że nie ma żadnych efektów śledztwa” (s. 70) – oraz stosowaniem szyku przestawnego.

Ostatnia część rozdziału opisuje sposób przygotowania tekstów do badań psycholingwistycznych. Badacze sporządzili zestawienie najważniejszych cech leksykalnych wpływających na ich trudność. Autorzy wymieniają również kryteria doboru tekstów do badań, których szczegółowy przebieg przedstawia w czwartym rozdziale książki Ewa Charzyńska, odpowiedzialna w zespole za psycholingwistyczną stronę projektu.

Badania psycholingwistyczne

Napisany przez Ewę Charzyńską rozdział czwarty opisuje dwa badania ankietowe zrozumiałości tekstów, prowadzone na zróżnicowanych grupach osób, których językiem ojczy-

stym jest polski. Celem pierwszego badania była weryfikacja przydatności wzoru Pisarka do pomiaru zrozumiałości tekstów. Zakres drugiego badania został poszerzony: oprócz dalszej weryfikacji tego wzoru, opartego na długości słów i zdań, sprawdzono w nim, jaki wpływ na rozumienie tekstu mają jego inne cechy lingwistyczne oraz cechy czytelnika. W obu przypadkach badanie polegało na wypełnieniu przez respondentów testu luk, testu wyboru lub odpowiedzi na pytania otwarte. W drugim badaniu ankieta została także opatrzona pytaniami dotyczącymi nastawienia do tekstu i subiektywnej oceny stopnia zrozumienia. Przykładowe ankiety znajdują się w dodatku dołączonym do książki.

Przeprowadzenie badań metodą kuli śniegowej – wręczenia ankiet kilkudziesięciu osobom z różnych środowisk, które samodzielnie dobierały zróżnicowaną grupę uczestników – umożliwiło zebranie dużej grupy badanych: odpowiednio 1309 i 1759 osób dla pierwszego i drugiego badania. Jednocześnie sposób ten uniemożliwił bezpośredni wpływ na reprezentatywność demograficzną próby. Szczególnie widoczne jest to w drugim badaniu, w którym ponad 83% respondentów to osoby z wykształceniem średnim i wyższym. Jest to jeden z czynników prowadzących do „zaszumienia” wyników badań, a więc do zmniejszenia ich miarodajności – szczególnie w grupie osób z niższym wykształceniem.

Pierwsze badanie, przeprowadzone na piętnastu tekstach z kategorii uznanych za zróżnicowane pod względem trudności, wykazuje istotne korelacje pomiędzy wskazaniami wzoru Pisarka a wynikami przeprowadzonych testów. Autorka orzeka, że wzór Pisarka można uznać za przydatne narzędzie do mierzenia zrozumiałości tekstów, zauważa jednak, że nie wszystkie składowe wzoru (odsetek słów trudnych i długość zdań) są istotnie skorelowane z wynikami poszczególnych rodzajów testów. Do badania drugiego zespół badawczy dobrał trzydzieści pięć tekstów, należących według opinii badaczy do siedmiu klas trudności. Badanie potwierdziło adekwatność wzoru Pisarka oraz wykazało związki innych zmiennych lingwistycznych z poziomem zrozumienia tekstu. W tym zakresie wyniki nie są zaskakujące: zrozumiałość tekstu ma ułatwiać używanie krótkich zdań, unikanie długich wyrazów i rzeczowników – szczególnie abstrakcyjnych, gerundiów, łańcuchów dopełniaczowych oraz terminów fachowych czy wyrazów obcych, a także zwiększenie liczby czasowników. Zauważono również związek pomiędzy poziomem zainteresowania tekstem i jego tematyką a wynikami testów. Autorka zwraca także uwagę na inny interesujący, nieoczekiwany wniosek z badania: subiektywną ocenę zrozumienia tekstów przez czytelników uznano za dobry prognostyk faktycznych wyników testów.

W końcowej części rozdziału autorka postuluje pewne ulepszenia we wzorze Pisarka, mające poprawić jego możliwości przewidywania zrozumiałości tekstów. Należy do nich dodanie współczynników przed składowymi wzoru, zmiana definicji „słowa trudnego” z uwzględnieniem frekwencji wyrazów (a nie jak dotychczas, jedynie długości słowa) oraz uwzględnienie dodatkowych zmiennych lingwistycznych. Wypełnieniem tych postulatów jest nowa formuła stworzona na potrzeby Jasnopisu, opisana w kolejnym rozdziale.

Konstrukcja nowych formuł analitycznych

Piąty rozdział książki, autorstwa Łukasza Dębowskiego, szczegółowo opisuje proces tworzenia formuły analitycznej obliczającej zrozumiałość tekstów. Przeanalizowano w tym celu korpus trzydziestu pięciu tekstów, którym członkowie zespołu badawczego na podstawie własnej oceny przyporządkowali siedem klas trudności – tych samych, które wcześniej posłużyły jako narzędzie badawcze w drugim badaniu psycholingwistycznym. Badacze posłużyli się korelacjami pomiędzy subiektywną oceną stopnia trudności oraz wynikami badań ankietowych a cechami powierzchniowymi tekstów, obejmującymi długość zdań i słów, udział poszczególnych części mowy, negacji wyrazów dłuższych i rzadszych oraz długość łańcuchów dopełniaczowych.

Autorzy rozważali początkowo trzydzieści cztery cechy lingwistyczne tekstów. Ostatecznie zrezygnowano z kilkunastostopniowego pomiaru udziału słów rzadkich w tekście. Pozostałym dwudziestu cechom przyporządkowano współczynniki na podstawie ich korelacji z klasą tekstu wyznaczoną przez badaczy oraz z wynikami badań ankietowych. Następnie przetestowano pięć różnych metod statystycznych, które mogłyby posłużyć do przewidywania trudności tekstu na podstawie wyznaczonych współczynników. Uwzględniono przy tym nie tylko dokładność, z jaką metody te przewidują klasę trudności wynikającą z ocen ekspertów oraz z wyników badań ankietowych, ale również ich skuteczność w badaniu tekstów spoza korpusu (odporność formuł na przeuczenie).

Wynik testów może zaskakiwać: obok metody regresji grzbietowej, uwzględniającej wszystkie dwadzieścia cech oraz dodatkowy współczynnik uzyskany poprzez walidację krzyżową, za najbardziej efektywny uznano uogólniony wzór Pisarka, uwzględniający tylko średnią długość zdania oraz odsetek słów powyżej trzech sylab. Obie te metody przewidują trudność tekstu z dokładnością do pół klasy w siedmiostopniowej skali. Można zatem wywnioskować, że proste badanie zrozumiałości oparte na dwóch cechach tekstu niemal dorównuje złożonej metodzie statystycznej. Testy statystyczne wykazały jednak jeszcze jedną interesującą prawidłowość: wskazania wzorów stworzonych na podstawie wyników badań ankietowych są lepiej skorelowane z klasą zrozumiałości wyznaczoną przez ekspertów niż z samymi wynikami badań. Wskazywałoby to zarówno na trafność subiektywnej oceny przez specjalistów, jak i na duże znaczenie powierzchniowych cech tekstu, na podstawie których ocena ta została wydana – a zatem na przewagę złożonej formuły nad wzorem Pisarka.

Metody korpusowe

W krótkim rozdziale szóstym Bartosz Broda i Bartłomiej Nitoń opisują trzy eksperymenty związane z wykorzystaniem komputerowych narzędzi przetwarzania języka naturalnego, w szczególności korpusów referencyjnych, umożliwiających przyporządkowanie badanego tekstu do określonego typu.

Dwa pierwsze eksperymenty wykorzystują korpusy referencyjne pięciu rodzajów tekstów: bajek, artykułów prasowych, popularnonaukowych, tekstów z Wikipedii oraz ustaw. Pierwszy z eksperymentów opiera się na automatycznym teście Taylora – zautomatyzowanej wersji procedury *cloze* użytej w badaniach ankietowych. W opisującym go podrozdziale autorzy przybliżają sposób działania modeli języka wykorzystanych przy tworzeniu algorytmu testu oraz opisują korpusy referencyjne, na których przeprowadzono badanie. Wykonanie automatycznego testu Taylora przez komputer pozwala przyporządkować go do jednej z pięciu kategorii odpowiadających poszczególnym korpusom. Drugi eksperyment opisany w rozdziale wykorzystuje grafy podobieństwa leksykalnego – porównanie frekwencji wyrazów w tekstach różnych typów, przedstawione w formie wektorów o różnym nachyleniu. Eksperyment przeprowadzony na korpusie testowym wykazał, że nachylenie wektora reprezentującego słownictwo w danym tekście może sugerować jego przynależność do określonego stylu.

Ostatni eksperyment odnosił się do wyliczonych wcześniej formuł pomiaru zrozumiałości. Autorzy rozdziału zauważają wysoką korelację pomiędzy wzorem Pisarka a uwzględniającym podobne kryteria indeksem FOG oraz relatywnie niższą korelację pomiędzy wskazaniami tych formuł a wynikiem formuły wykorzystującej regresję grzbietową (*Ridge*). Wnioskują z tego, że formuła *Ridge* jest bardziej wiarygodnym sposobem pomiaru zrozumiałości.

Program Jasnopis

Rozdział siódmy, autorstwa Bartłomieja Nitonia, przedstawia aplikację Jasnopis stworzoną na podstawie wyników opisanych wcześniej badań. Jasnopis został stworzony w dwóch wersjach: jako aplikacja dostępna w sieci oraz jako wtyczka do edytorów tekstu – Microsoft Word oraz LibreOffice/OpenOffice.

Internetowa wersja Jasnopisu, dostępna pod adresem <http://jasnopis.pl>, umożliwia sprawdzenie zrozumiałości gotowego tekstu poprzez wprowadzenie go w odpowiednie okno lub załadowanie pliku z tekstem. Narzędzie przetwarza wiele formatów plików, w tym najpopularniejsze *.txt*, *.doc*, *.docx*, *.pdf*. Istnieje również możliwość zbadania zrozumiałości tekstu na stronie internetowej po wpisaniu jej adresu.

Jasnopis umożliwia trzy tryby analizy tekstu. Pierwszy z nich, *statystyki*, wylicza klasę trudności tekstu w siedmiostopniowej skali, indeksy zrozumiałości według wzorów Pisarka i indeksu FOG oraz inne cechy tekstu istotne dla zrozumiałości. Wskazuje także trudniejsze miejsca w przeanalizowanym tekście i proponuje sposoby zastąpienia trudnych słów. Pozostałe dwa tryby oparte są na metodach korpusowych. Opcja *grafy podobieństwa* analizuje podobieństwo leksykalne tekstu do korpusów tekstów o różnych stopniach trudności, pozwalając dostosować jego rejestr do wybranego korpusu referencyjnego. Wreszcie w trybie *testów Taylora* wyliczane jest podobieństwo języka (stylu) tekstu do jednego

z pięciu modeli językowych: artykułu z Wikipedii, ustawy, literatury dla dzieci, tekstu prawnego lub tekstu popularnonaukowego.

Jasnopis w postaci wtyczki do edytorów tekstu stwarza możliwość kontrolowania trudności tekstu na bieżąco. Autor szczegółowo opisuje sposób konfiguracji, funkcje oraz działanie wtyczek w programach Microsoft Word i OpenOffice. Dotychczas nie pojawiła się jednak informacja, czy – względnie kiedy i gdzie – wtyczki te będą dostępne do instalacji.

W dalszej części rozdziału autor opisuje architekturę programu Jasnopis. Opis oprogramowania, ilustrowany przejrzystymi grafami oraz fragmentami surowego kodu, daje pewien wgląd w metody informatyczne użyte do stworzenia programu. Rozdział zamyka szczegółowy wykaz statystyk i cech tekstu wyliczanych przez Jasnopis, przydatny dla badaczy chcących wykorzystać wszystkie funkcje programu w swojej pracy.

Wnioski i perspektywy autorów

W rozdziale podsumowującym, autorstwa Włodzimierza Gruszczyńskiego, Bartosza Brody i Mileny Hadryan, wskazano perspektywy dalszego rozwoju badań, które przyczyniły się do powstania Jasnopisu. Szczególnie obszernie przedstawiono możliwości rozwoju metod korpusowych: korpusy referencyjne wykorzystane w opisanych badaniach należałoby powiększyć, wprowadzić większą ich różnorodność, rozważane jest także wykorzystanie bardziej zaawansowanych narzędzi komputerowych. Ponadto autorzy postulują dalszy rozwój metod analitycznych poprzez uwzględnienie większej liczby zmiennych lingwistycznych, co miałoby zwiększyć ich precyzję. Jako potrzebne udoskonalenia wskazano także wbudowanie w program narzędzi powiązanych z listami wyrazów o wysokiej frekwencji oraz ulepszenie systemu podpowiadania synonimów.

Autorzy sugerują również metody specjalizacji czy dostosowania narzędzia do konkretnych celów oraz wskazują możliwe obszary jego zastosowań: od tworzenia tekstów przeznaczonych dla osób uczących się języka poprzez ocenę podręczników szkolnych po mierzenie zrozumiałości tekstów fachowych (dla których jednak konieczne byłoby zastosowanie innych, specjalistycznych korpusów). Jako jeden z najważniejszych obszarów zastosowania Jasnopisu wskazują analizę zrozumiałości dokumentów unijnych, szczególnie w perspektywie porównawczej z wersjami w innych językach.

Jasnopis a język prawa

Jednym z zastosowań Jasnopisu może być badanie cech powierzchniowych szeroko pojętych tekstów prawnych czy urzędowych. Sami autorzy zwracają uwagę na możliwość – czy nawet potrzebę – zastosowania narzędzia w tym obszarze. Jedną z motywacji przeprowadzonych badań jest chęć wpisania się w międzynarodowy nurt działań zmierzających do „ograniczenia negatywnych skutków tego, że większość obywateli nie rozumie tekstów, które są do nich kierowane” (s. 4). Do tych tekstów należy zarówno korespondencja urzędowa czy formularze, jak i wyroki oraz wszelkiego rodzaju pisma sądowe.

W podsumowaniu swoich badań autorzy stwierdzają również, że „pierwszą grupą tekstów, które można objąć takim badaniem [za pomocą Jasnopisu], są tzw. teksty unijne” (s. 173). Badacze przypuszczają – sugerując przeprowadzenie odpowiednich badań porównawczych – że polskie teksty należące do tej grupy – zarówno prawne, jak i informacyjne – są obecnie mniej zrozumiałe niż ich angielskie odpowiedniki, a zatem dążenie do ich uproszczenia jest działaniem ze wszech miar pożądanym. Dążenie takie może wpłynąć również na praktykę przekładu prawniczego: odpowiedni poziom zrozumiałości tekstu docelowego (przy jednoczesnym zachowaniu warstwy znaczeniowej) mogłoby stać się jednym z kryteriów jakości tłumaczenia.

Jak pokazują dwa przytoczone przykłady (badania nad formą tekstów prawnych i urzędowych oraz badanie tekstów unijnych), Jasnopis może znaleźć zastosowanie zarówno w badaniach nad rodzimymi tekstami urzędowymi czy prawniczymi oraz w praktyce redakcyjnej tego typu tekstów, jak i w teorii i praktyce przekładu prawniczego. Osoby zajmujące się tymi dziedzinami znajdą zapewne dalsze sposoby zastosowania tego narzędzia oraz kryteriów zrozumiałości tekstu opisanych w książce.

Podsumowanie

Zarówno książka „JASNOPIS, czyli mierzenie zrozumiałości polskich tekstów użytkowych”, jak i aplikacja będąca głównym wynikiem opisanego w niej projektu badawczego bez wątpienia okażą się przydatne zarówno dla osób tworzących teksty użytkowe, jak i dla badaczy zajmujących się tematem zrozumiałości tekstów polskich. Nie do przecenienia są również pozostałe wyniki prowadzonych badań, tj. empiryczne potwierdzenie użyteczności formuły Pisarka, stworzenie bardziej zaawansowanej formuły *Ridge* oraz uzyskanie danych na temat wpływu zainteresowania oraz wiedzy czytelnika na zrozumiałość tekstu.

Sama książka jest precyzyjnym i bogatym opisem przeprowadzonych badań i eksperymentów, który może zainteresować przedstawicieli wielu dziedzin. Przystępność tekstu (w tym przypadku nie sprawdza się przysłowie „szewc bez butów chodzi”), dokładne objaśnienia oraz szczegółowość danych przedstawionych w licznych tabelach oraz na ilustracjach pozwalają czytelnikowi zgłębić również te części projektu, które dotyczą obcej dziedziny. Książkę zespołu pod kierownictwem Włodzimierza Gruszczyńskiego można zatem uznać za wartą lektury, a opisaną w niej aplikację – za godne uwagi narzędzie.

STUDIES IN LANGUAGE, CULTURE AND SOCIETY 2

Łucja Biel

Lost in the Eurofog: The Textual Fit of Translated Law

 PETER LANG
EDITION

16

Agnieszka Biernacka

Tłumacz
w rozprawie sądowej

Studi@ Naukowe
pod redakcją naukową Sambora Gruczy

IKL@

Wydawnictwo Naukowe
Instytutu Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej
Uniwersytetu Warszawskiego

NEW TRENDS IN TRANSLATION STUDIES

Vol. 15

New Points of View on Audiovisual Translation and Media Accessibility

Anna Jankowska and
Agnieszka Szarkowska (eds)

Peter Lang

STUDIES IN LANGUAGE, CULTURE AND SOCIETY 5

Małgorzata Tryuk

On Ethics and Interpreters

 PETER LANG
EDITION

NAJNOWSZE PUBLIKACJE PRACOWNIKÓW INSTYTUTU LINGWISTYKI STOSOWANEJ

MONOGRAFIE

- Anna Duszak, Anna Jopek-Bosiacka, Grzegorz Kowalski, *Tekst naukowy i jego przekład*. Kraków: Universitas, 2015.
- Ewa Gruszczyńska, *Szwedzko-polskie spotkania za pośrednictwem przekładu*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2015.
- Krzysztof Hejwowski, Anna Kukułka-Wojtasik, Eryk Stachurski, Magdalena Dobrowolska de Tejerina, *Translatio i kultura*. Warszawa: Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, 2015.
- Anna Jankowska, Agnieszka Szarkowska, *New Points of View on Audiovisual Translation and Media Accessibility*. Oxford: Peter Lang, 2015.
- Małgorzata Tryuk, *On Ethics and Interpreters*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015.
- Łucja Biel, *Lost in the Eurofog. The Textual Fit of Translated Law*. Peter Lang, 2014.
- Agnieszka Biernacka, *Tłumacz w rozprawie sądowej*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe IKL@, 2014 (publikacja online).

ARTYKUŁY NAUKOWE

- Łucja Biel, „Phraseological profiles of legislative genres: complex prepositions as a special case of legal phrasemes in EU law and national law”. *Fachsprache* 37 (3-4), 2015, 139-160.
- Karine McLaren, Łucja Biel, „Legislative bilingualism as a special case of legal translation. Łucja Biel interviews Karine McLaren, Director of the Centre de traduction et de terminologie juridiques (CTTJ), Université de Moncton, Canada”. *JOSTRANS, the Journal of Specialised Translation* 23, 2015, 12-17.
- Alicja Witorska „Pisownia dużą literą w tekstach polskich aktów prawnych”. *Przegląd Le-gislacyjny* 3(93), 2015, 145-157.
- Łucja Biel, “The textual fit of translated EU law: a corpus-based study of deontic modality”, *TRANSLATOR – STUDIES IN INTERCULTURAL COMMUNICATION*, 2014, 20, 1-25.
- Ewa Gruszczyńska, „Norma językowa a przekład”, *PORADNIK JĘZYKOWY*, 2014, 10, 10-22.

ROZDZIAŁY W MONOGRAFIACH

- Łucja Biel, Stanisław Goźdz-Roszkowski, „Legal translation”, w: Ł. Bogucki, S. Goźdz-Roszkowski, P. Stelmaszyk (red.), *Ways to Translation*, Łódź-Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2015, 249-273.
- Krzysztof Hejwowski, „Przekładoznawstwo – ale jakie?”, w: B. Jeglińska, K. Kodeniec, A. Krawczyk-Łaskarzewska, J. Nawacka (red.), *Komunikacja międzykulturowa w świecie współczesnej translatologii. T. 2. Kultura i Język*, Olsztyn: Instytut Słowiańszczyzny Wschodniej UWM, 2015, 17-25.

Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego jest samodzielną jednostką badawczo-dydaktyczną, która jako pierwsza w Polsce została członkiem najstarszego i najbardziej elitarnego międzynarodowego stowarzyszenia CIUTI (Conference Internationale Permanente d'Instituts Universitaires

de Traducteurs et Interpretes), zrzeszającego uczelnie kształcące tłumaczy pisemnych i ustnych. Instytut jest ponadto członkiem sieci European Master's in Translation (EMT), skupiającej najbardziej uznane europejskie jednostki uniwersyteckie kształcące tłumaczy oraz członkiem konsorcjum dwunastu najlepszych szkół tłumaczy w Europie pod nazwą European Masters in Conference Interpreting (EMCI). We współpracy z wymienionymi organizacjami oraz Komisją Europejską i Parlamentem Europejskim ILS UW kształci tłumaczy ustnych i pisemnych, językoznawców i nauczycieli języków obcych (angielski, niemiecki, francuski, rosyjski, hiszpański i japoński) na stacjonarnych studiach licencjackich i magisterskich oraz zaocznych studiach magisterskich. Instytut kształci również doktorantów i prowadzi następujące studia podyplomowe:

- **Interdyscyplinarne Podyplomowe Studium Kształcenia Tłumaczy (IPSKT)**
Roczne studia w zakresie tłumaczenia prawniczego i sądowego, przygotowujące do wykonywania zawodu tłumacza przysięgłego. Zajęcia odbywają się w następujących sekcjach językowych: angielska, niemiecka, francuska, hiszpańska, rosyjska i włoska.
- **European Masters in Conference Interpreting (EMCI)**
Roczny, intensywny kurs pomagisterski w zakresie tłumaczenia konferencyjnego, prowadzony przy współpracy z Komisją Europejską i Parlamentem Europejskim oraz Konsorcjum EMCI. Proponowane języki obce to: angielski, francuski, niemiecki i hiszpański.
- **Polszczyzna a przekład (PAP)**
Roczne studia podyplomowe prowadzone wspólnie z Instytutem Języka Polskiego UW. Przeznaczone są dla tłumaczy, weryfikatorów i redaktorów tłumaczeń. Obejmują zagadnienia z zakresu nauki o przekładzie, nauki o języku polskim i angielskim, stylistyki języka polskiego i angielskiego, wiedzy z zakresu redagowania i weryfikacji tekstu, normy języka polskiego i angielskiego. Nowością jest tryb prowadzenia zajęć: część z nich odbywa się w trybie kształcenia na odległość (na platformie internetowej).